

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ

ΤΟΥ

ΜΠΑΣΔΑΝΗ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

ΑΜ.74 ΈΤΟΣ ΕΓΓΡΑΦΗΣ 2006

ΜΕ ΤΙΤΛΟ

Η Ψυχολογία της Μάζας , Gustave Le Bon

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ

ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑΣ ΜΑΡΙΑΣ

ΡΕΘΥΜΝΟ

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2008

ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ

1. ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑΣ ΜΑΡΙΑΣ
2. ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ
3. ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΒΕΡΝΑΔΑΚΗΣ

_____

_____

_____

Ημερομηνία Αξιολόγησης:

12/09/2008

Πίνακας Περιεχομένων

- 1} Περίληψη «σελ. 2»
- 2} Εισαγωγή :Οι εκφραστές της «μαζικής κοινωνίας» «σελ. 3»
  - 2.1} Η έννοια της μάζας(συνοπτικά) υπό τον Le Bon «σελ. 7»
    - 2.1.1} Οι αιτίες διάπλασης του «χαρακτήρα» της μάζας «σελ. 8»
    - 2.1.2} Η ισχύς της υποβολής & τα συναισθήματα που επιφέρει «σελ. 9»
  - 2.2} Ηθική & Ηθικότητα «σελ. 11»
    - 2.2.1} Ο καταλυτικός & ρυθμιστικός ρόλος των ιδεών(& οι κατηγορίες τους) περί πολιτισμού
    - 2.2.2} Μορφές επανάστασης & μορφές κοινωνικών αντιδράσεων «σελ. 15»
  - 2.3} Μάζα ή όχλος ; «σελ. 20»
    - 2.3.1} Έμμεσοι & άμεσοι παράγοντες διαμόρφωσης των ιδεολογικών στάσεων «σελ. 21»
    - 2.3.2} Η επίδραση των κοινωνικών αντιλήψεων στο «επαναστατικό» κοινωνικό περιβάλλον
- 3} Η έννοια του καθοδηγητή, οι μέθοδοι του & η μείζων σημασία του «σελ. 29»
  - 3.1} Το κύρος ως μέσο επιτυχίας & μαγνητισμού της μάζας «σελ. 33»
    - 3.1.1} Σταθερές & ασταθείς ιδέες στο ιδεολογικό οικοδόμημα του πολιτισμού «σελ. 34»
    - 3.1.2} Η «ταξινόμηση» της μάζας σε φυλές (βάσει πλήθους) «σελ. 36»
    - 3.1.3} Οι κατηγοριοποιήσεις της μάζας «σελ. 38»
- 4} Η άποψη του Blumer για την «μαζική κοινωνία» & την μάζα «σελ. 45»
- 5} Le Bon & Freud «σελ. 47»
  - 5.1} Το κοινωνικό περιβάλλον ως παράγοντας μεταβολής της ψυχοσύνθεσης του ατόμου
    - 5.1.1} Η σχέση του ρατσισμού με την μάζα & ο επηρεασμός της γνώμης της «σελ. 52»
    - 5.1.2} Η βιομηχανική & τεχνολογική εξέλιξη συμβάλλει στον νόμο της ανισότητας ; «σελ. 57»
- 6} Η διάκριση σοσιαλισμού & συνδικαλισμού «σελ. 60»
  - 6.1} Η αστάθεια της μάζας ως ευνοϊκός παράγων για τον ολοκληρωτισμό υπό την Hannah Arendt «σελ. 64»
    - 6.1.1} Η έννοια του «μαζανθρώπου» «σελ. 66»
    - 6.1.2} Σχέση όχλου & ελίτ «σελ. 69»
    - 6.1.3} Η προπαγάνδα & η τρομοκρατία ως μέσα κυριαρχίας «σελ. 71»
  - 6.2} Συνάφεια ολοκληρωτισμού & μυστικισμού «σελ. 74»
    - 6.2.1} Η εμφάνιση του αντισημιτισμού & ιμπεριαλισμού με την άνοδο του ολοκληρωτισμού
    - 6.2.2} Η σημασία της εξουσίας σε συνδυασμό με την χρήση βίας «σελ. 81»

7} Συμπέρασμα «σελ .83»

8} Βιβλιογραφικές αναφορές «σελ. 87»

1}Περίληψη

Στα τέλη του προηγούμενου αιώνα , ο Le Bon εισάγει μια ψυχοκοινωνική προσέγγιση,¹ μια απόπειρα περιγραφής και κατανόησης μηχανισμών που από τη μία εμπίπτουν στην ψυχολογία και από την άλλη η ψυχολογία από μόνη της δεν μπορεί να τους καταλάβει, χωρίς την ανάδειξη κοινωνικού παράγοντα . Χρησιμοποιεί την έννοια *πλήθος*² ή αλλιώς *μάζα* που παραπέμπει σε μια οποιαδήποτε συνένωση ατόμων κάτω από ορισμένες συνθήκες, η οποία αποκτά χαρακτηριστικά καινούρια και εντελώς διαφορετικά από τα άτομα που την συναποτελούν, καθώς τα συναισθήματα και οι ιδέες προσανατολίζονται στην ίδια κατεύθυνση και σχηματίζεται αυτό που ονομάζει *συλλογική ψυχή*³.

Η τελευταία είναι υπεύθυνη για ότι ο καθένας αισθάνεται, σκέπτεται και δρα διαφορετικά από ότι εάν ήταν μόνος. Κατά αυτό τον τρόπο η ιδιαιτερότητα του συλλογικού φαινομένου της μαζοποίησης⁴ έχει την ιδιότητα να αποκαλύπτει ψυχολογικά φαινόμενα που θα πέρναγαν απαρατήρητα. Στις αιτίες που οφείλεται

☞ ο ψυχολογικός νόμος της νοητικής ενότητας της μάζας, συγκαταλέγει

---

¹ Η προσέγγιση αυτή έχει ως αναφορά τον ερευνητικό τομέα της κοινωνικής ψυχολογίας, σχετικός με το φαινόμενο που υποδηλώνεται με την έννοια μάζα. Οι πρώτες έρευνες σχετικά με την συμπεριφορά των μαζών σχετίζονται με τις πρώτες μαζικές αυθόρμητες εμφανίσεις και διεκδικήσεις των εργατών στις αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες του τέλους του 19^{ου} αιώνα και αποτέλεσαν ένα ιδιαίτερο κοινωνικό φαινόμενο της εποχής.

Η συγκινησιακή πλευρά της κοινωνικής συμπεριφοράς , διατυπώνει την αντίληψη ότι στη βάση της κοινωνικής αλληλεπίδρασης βρίσκεται η διαδικασία της αφομοίωσης και υποβολής των προτύπων , των πεποιθήσεων και των συναισθημάτων των ατόμων μεταξύ τους κάτι που γίνεται ιδιαίτερα αισθητό στην περίπτωση των μαζών.

² Αναφορικά με τις διαφορές ανάμεσα σε πλήθος και μάζα: το πρώτο αποτελεί ένα αντιληπτικό δεδομένο (πολλοί άνθρωποι που συνυπάρχουν σε κάποιο συγκεκριμένο σημείο) και ένα χρονικά και τοπικά πεπερασμένο γεγονός, ενώ η δεύτερη υπάρχει πάντα και παντού, αποτελώντας μια μήτρα γεγονότων, ή ένα μόνιμο δυνητικό γεγονός. Για πολλούς όμως (Moscovici, 1981, Mannoni, 1985), μπορούμε να θεωρήσουμε ότι πλήθος και μάζα είναι όροι ισοδύναμοι, και μάλιστα σε ότι αφορά το ψυχολογικό επίπεδο. Μία περαιτέρω συζήτηση των ορισμών θα ξέφευγε κατά πολύ των στόχων αυτής της παρουσίασης.

³ Οι αναφορές στο σύγγραμμα του Le Bon γίνονται από την ανατύπωση του 1981 των *Presses Universitaires de France*. Ελληνική μετάφραση, με τίτλο *Ψυχολογία των όχλων*. Για τον γάλλο λόγιο και κοινωνικό αναλυτή Gustave Le Bon, μια συνάθροιση ανθρώπων αποκτά, κάτω από ορισμένες περιστάσεις, τελείως διαφορετικές ιδιότητες από αυτές που έχει το κάθε άτομο: σχηματίζεται αυτό που ονομάζει *ψυχολογικό πλήθος*, το οποίο αποτελεί ένα και μόνον ον, με μια *συλλογική ψυχή* και το οποίο υπόκειται στον *ψυχολογικό νόμο της νοητικής ενότητας των πληθών* (1895, Σελ. 9-11).

⁴ Το φαινόμενο της μαζοποίησης μπορούμε να το ονομάσουμε ως φαινόμενο κοινωνικής παθογένειας , που χρειάζεται την αντίστοιχη μέθοδο αποτροπής. Είναι μια κατάσταση που το άτομο χάνει την αυτονομία του και υπακούει τυφλά στις επιταγές της μάζας , επιβάλλοντας ένα συγκεκριμένο μοντέλο διαβίωσης ως σωστό. Μέσω της δημοκρατικής πολιτικής το άτομο του κοινωνικού συνόλου είναι το άτομο της ελεύθερης γνώμης, του κριτικού πνεύματος, της συνειδητής επιλογής και όχι το ομοίωμα του κομφορμισμού της αγοράς. Το άτομο των πολιτικών ελευθεριών και των δικαιωμάτων και όχι το κτητικό ον που έχει ισοπεδωθεί από τη μιμητική επιθυμία του μαζικού καταναλωτισμού. Δεν είναι επομένως η ισότητα (όπως φαινόταν να φοβάται ο *Tocqueville* αυτή που απειλεί τις ελευθερίες μέσα στη δημοκρατία. Ή μάλλον είναι η «ισότητα», αλλά αποκλειστικά με την έννοια του κομφορμισμού (όπως είχε διαγνώσει τέλεια ο *Tocqueville*), δηλαδή η μαζοποίηση.

- ☞ το αίσθημα της *ακατανίκητης δύναμης* και την *υποβολή* που φέρουν ως αποτέλεσμα
- ☞ την υποβάθμιση του πολιτισμού ή αλλιώς τον *υποπολιτισμό*⁵.

Η νοητική συγκρότηση της μάζας έχει άρρηκτη σχέση με την επιρροή των θεμελιωδών ιδεών που αποτελούν κληρονομικά αποθέματα του κάθε έθνους και με παράγοντες που προσδιορίζουν τις πεποιθήσεις αυτές (*άμεσοι* και *έμμεσοι*). Η μάζα κατά τον ίδιο δεν νοείται χωρίς τον *ηγέτη* της, «έναν νευρωτικά ημιπαράφρονα που υπήρξε υπνωτισμένο θύμα της ιδέας που πρεσβεύει και εν συνεχεία έγινε απόστολος της» όπως επισημαίνει, με κύρια χαρακτηριστικά του την *θέληση* και την *επιμονή* μέσω των μεθόδων της *απλής κατάφασης* και της *επανάληψης*. Ιδιότητα του ηγέτη αποτελεί το *γόητρο* (στοιχείο που συνδυάζεται με το κύρος της προσωπικότητας του ατόμου) είτε είναι *επίκτητο*, είτε *προσωπικό*.

Η παρομοίωση του μαζικού ρεύματος που δημιουργείται μέσω του *μηχανισμού μετάδοσης* των ιδεών με τα μικρόβια είναι παραστατική! Εν τέλει τα διάφορα στοιχεία ενός πολιτισμού οδηγούν στην ασυνείδητη μιμητική διάδοση ιδεών ή θεωριών σε *γενεές ολόκληρες*. Παρά το ενδιαφέρον που παρουσιάζει η θεωρία της μαζικής κοινωνίας, τόσο από την οπτική του Le Bon όσο και από αυτή της Arendt που θα αναλυθεί παρακάτω, το ερώτημα είναι, λοιπόν, κατά πόσον επιτυγχάνει να εξηγήσει ικανοποιητικά τα φαινόμενα στα οποία αναφέρεται.

Κατά την Hannah Arendt⁶, η απόρριψη της κοινωνιολογικής έννοιας της “τάξης” και του “ταξικού συμφέροντος” οφείλεται στο ότι οι χρησιμοποιούμενες έννοιες, όπως αυτές της *μάζας*, της *μαζικής συμπεριφοράς* και της *μαζικής έγκλησης* κατασκευάστηκαν ακριβώς για να εξηγήσουν την υποτιθέμενη αδυναμία των ταξικών ταυτίσεων και εγκλήσεων, να προσδιορίσουν το πολιτικό γίνεσθαι στη διάρκεια ορισμένων περιόδων όπως αυτή στη μεσοπολεμική Γερμανία. Δεν είναι οι τάξεις που καθόρισαν τις εξελίξεις, αλλά ίσα-ίσα η κατάρρευσή τους είναι αυτή που οδήγησε στον μοναδοποιημένο και

---

⁵ Υποπολιτισμός ή αλλιώς υποκουλτούρα δηλώνει την κουλτούρα οποιασδήποτε ομαδοποίησης ή συλλογικότητας, που ενώ δεν αποδέχεται την πολιτισμική πραγματικότητα του κοινωνικού συστήματος στο οποίο είναι ενταγμένη και υιοθετεί σημαντικά στοιχεία από το κυρίαρχο σύστημα αξιών, διαφοροποιείται σε ποικίλο βαθμό έντασης και έκτασης ως προς ορισμένες άλλες κοινωνικές αξίες, κοινωνικά νοήματα και εθμικούς τρόπους ζωής. Ο παράγοντας που οδηγεί στη συγκρότηση των υποπολιτισμών είναι η επεξεργασία συλλογικών λύσεων σε κοινά υφιστάμενα, βιωμένα, αδιέξοδα. Εμφανίζονται δε στις περιοχές του κοινωνικού συστήματος όπου υπάρχει κάποια μορφή οργανωμένης ομαδοποίησης κοινωνικών αξιών, συλλογικών και ατομικών νοημάτων και κοινωνικής δράσης, που διαμορφώνονται σαν διστάμενη απάντηση στις κυρίαρχες διατάξεις των κοινωνικών κανόνων. Η υποκουλτούρα υπάρχει και λειτουργεί για όσο διάστημα εξακολουθεί να υπάρχει και το πρόβλημα που την δημιούργησε. Μετά την πάροδο ή λύση του προβλήματος παύει να υφίσταται και η ίδια. Έτσι, η ανέλιξη και η αποδοχή ενός ιδιαίτερου υποπολιτισμού αποτελεί μian ουσιαστικά προσωρινή, παροδική και δοκιμαστική λύση σε ένα ουσιαστικά συγκυριακό πρόβλημα. Η υποκουλτούρα, συνεπώς προσεγγίζει τις διαδικασίες συγκρότησης και τα χαρακτηριστικά της συλλογικής συμπεριφοράς, δηλαδή, του πλήθους, του κοινού, του κοινωνικού κινήματος και άλλων παρόμοιων μορφωμάτων.

⁶ : Η Arendt επιχειρεί αρκετά τολμηρά να αναλύσει το παγιωμένο σύστημα και μέσα σε αυτό το πλαίσιο την έννοια της μαζικής κοινωνίας όπου αποκρυσταλλώνονται στο: *Hannah Arendt, Το ολοκληρωτικό σύστημα, Εκδόσεις «Ευρύαλος», Αθήνα, 1988.*

αποξενωμένο «μαζάνθρωπο», που στήριξε την άνοδο του φασισμού. Ταυτίζει αξιωματικά τις ταξικές εγκλήσεις και συμπεριφορές με τις θεσμοποιημένες οργανώσεις συμφερόντων που αποτέλεσαν τμήμα της θεσμικής δομής και μηχανισμό ενσωμάτωσης των αναπτυσσόμενων βιομηχανικά χωρών, συμπεριλαμβανομένης και της Γερμανίας. Δημιουργείται, έτσι, η εντύπωση ότι ταξική συμπεριφορά είναι η θεσμικά ενσωματωμένη συμπεριφορά στο πλαίσιο αναγνωρισμένων ενδιάμεσων οργανώσεων.

☞ Οποιαδήποτε συμπεριφορά αναπτύσσεται εκτός του θεσμικά αναγνωρισμένου πλαισίου θεωρείται ως μαζική συμπεριφορά.

☞ Με αυτό τον τρόπο, η ταξική συμπεριφορά γίνεται τμήμα της δημοκρατικής πλουραλιστικής θεωρίας και θεωρείται στοιχείο της κοινωνικής ενσωματωτικής λειτουργίας.

☞ Όμως, η προσέγγιση αυτή έχει όλα τα στοιχεία ενός “θεωρητικού τρικ”.

Αν μη τι άλλο αυτός που έχει την πατρότητα της θεωρίας των τάξεων στη σύγχρονη βιομηχανική κοινωνία, ο Καρλ Μαρξ. Θα ήταν αδύνατον να αντιληφθεί την ταξική πάλη ως λειτουργία ενσωμάτωσης, καθώς την αντιλαμβάνονταν ως σύγκρουση και, υπό προϋποθέσεις, ως επανάσταση. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι τα ολοκληρωτικά καθεστάτα απέβλεψαν στην διάλυση των τάξεων και των ανεξάρτητων οργανώσεών τους. Αυτό, όμως υπήρξε το αποτέλεσμα της επικράτησής τους, και όχι η προϋπάρχουσα κατάσταση αταξικότητας, αποξένωσης και αδύναμων ενδιάμεσων οργανώσεων που οδήγησε σε αυτή την επικράτηση, όπως υποστηρίζουν οι θεωρητικοί της μαζικής κοινωνίας.

Πολυάριθμοι ερευνητές έδειξαν πειστικά ότι η άνοδος των Ναζί οφείλονταν όχι σε μια εξασθένηση των ταξικών σχισμάτων και οργανώσεων, αλλά στο ακριβώς αντίθετο. Δηλαδή, σε μια κατάσταση όπου οι ταξικές διαιρέσεις εμφανίζονταν βαθύτερες και πιο απειλητικές παρά ποτέ. Σε συνθήκες παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, της οποίας οι συνέπειες ήταν βαρύτερες στις ηττημένες χώρες του παγκοσμίου πολέμου, τα κόμματα εκείνα που αύξαιναν τη δύναμή τους ήταν το κομμουνιστικό και το ναζιστικό. Αυτό δείχνει τον χαρακτήρα της ταξικής πόλωσης και της οξύτητας της ταξικής σύγκρουσης, εξηγεί δε την τελική αποδοχή του Χίτλερ από τη μεγαλοαστική τάξη.

Η αδυναμία της θεωρίας της μαζικής κοινωνίας να εξηγήσει το φαινόμενο της ανόδου του ολοκληρωτισμού στη Γερμανία, δεν σημαίνει και την ολοκληρωτική απόρριψη της. Στον βαθμό που δεν τίθεται σε αντιπαράθεση με την ταξική ανάλυση μπορεί να εξηγήσει φαινόμενα που βρίσκονται πέρα από τα όρια της τελευταίας. Η διάλυση των ταξικών οργανώσεων που επέφεραν τα ολοκληρωτικά καθεστάτα του Χίτλερ και του

Στάλιν⁷, δημιουργεί πράγματι τις προϋποθέσεις να μιλήσουμε για μοναδοποίηση και μαζοποίηση. Αυτό βεβαίως δεν σημαίνει ότι κάτω από αυτά τα καθεστώτα είχαν πάψει να υπάρχουν ταξικές και κοινωνικές ανισότητες, ούτε και την εξάλειψη του πρωταρχικού ρόλου που αυτές οι τελευταίες πάντα παίζουν στην εξήγηση των πολιτικών φαινομένων.

Βιογραφικό Σημείωμα

Νικόλαος Μπασδάνης απόφοιτος της Σχολής Κοινωνικών Επιστημών του τμήματος Πολιτικής Επιστήμης . Παρακολούθηση και εκπόνηση σεμιναρίων με τίτλους :

- ❖ *Ειδικά θέματα Κοινωνικής Θεωρίας*
- ❖ *Κριτική του Κοινοβουλευτισμού στην Ελλάδα, 1922-1974*
- ❖ *Τομή μιας Επαναστατικής Κυβέρνησης. Η προσωρινή Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης(ΠΕΕΑ), 1974*
- ❖ *Ζητήματα συγκρότησης μιας Σύγχρονης Αυτοκρατορίας: ΗΠΑ*
Παρακολούθηση Επιστημονικού Συνεδρίου με τίτλο: Τριάντα χρόνια Δημοκρατία.
Εκπόνηση Πτυχιακής Εργασίας με θέμα : Να αναλυθεί η σχετική ελληνική και διεθνής βιβλιογραφία αναφορικά με την νεολειτουργική θεωρία του Ernst Haas.
Εκπόνηση Μεταπτυχιακής Εργασίας με θέμα : Gustave Le Bon , Η ψυχολογία της μάζας.

2} Εισαγωγή : Οι εκφραστές της «μαζικής κοινωνίας»

Στα τέλη του 19ου και τις αρχές του 20ού αιώνα αναπτύσσεται μια νεότερη, καθαρά αριστοκρατική (ελιτιστική) αντίληψη της μαζικής κοινωνίας που επικεντρώνεται στην έννοια της «μαζοποίησης»⁸ και του «δεσποτισμού των μαζών». Πρόκειται για μια βαθιά αντιδραστική θεώρηση που στρέφεται ενάντια και στο εργατικό και σοσιαλιστικό κίνημα (ενδεικτική είναι η πνευματική και πολιτική στάση των κυριότερων εκπροσώπων αυτής της τάσης.) Με την εμφάνιση του φασισμού στις δεκαετίες του 1920-30, επέρχονται σημαντικές αλλαγές σε αυτές τις ελιτίστικες φιλοσοφικές αντιλήψεις της «μαζικής κοινωνίας».

⁷ βλ.: "Comparison of Hitler & Stalin" στο link: <http://www.cyberessays.com/History/99.htm>.

⁸ Από τον 19^ο αιώνα οι θεωρητικοί τάχθηκαν εναντίον της διάλυσης των συντεχνιακών κοινωνικών ομάδων προβλέποντας τη μετατροπή της κοινωνίας σε μάζα απομονωμένων ατόμων. Ο *Tocqueville* χρησιμοποίησε τον όρο μαζική κοινωνία για να χαρακτηρίσει την αστική κοινωνία ,υποστηρίζοντας πως ο συγκεντρωτισμός και η γραφειοκρατία οδηγούν στην επιβολή ελέγχου του αστικού κράτους σε όλες τις σφαίρες της κοινωνικής ζωής.

Συγκεκριμένα, η υπεράσπιση των αριστοκρατικών αξιών της ελίτ από τον κίνδυνο της «υπέρ-δημοκρατίας» των μαζών («τυραννία της μάζας», «τυραννία της πλειοψηφίας» επί των λίγων «εκλεκτών»), αντικαθίσταται στους θεωρητικούς της μαζικής κοινωνίας με την υπεράσπιση των αστικών δημοκρατικών δικαιωμάτων από την απειλή μιας χωρίς όρια εξουσίας της κυρίαρχης ελίτ (δηλαδή μιας νέας ελίτ που ελέγχει τις μάζες).

Η γενιά των θεωρητικών της «μαζικής κοινωνίας» δηλώνει ουσιαστικά και την πλήρη ενσωμάτωση του όλου ρεύματος στη σύγχρονη αστική φιλοσοφία και ιδεολογία, στο βαθμό που δεν εκφράζει πια τον απόηχο των διαθέσεων κάποιων προ-καπιταλιστικών αριστοκρατικών φεουδαρχικών υπολειμμάτων, αλλά την ίδια την αστική, «δημοκρατική» πλέον, κοινωνία και πολιτική.

Η έννοια της μάζας απηχεί μια παράδοση που ήταν αρκετά αναπτυγμένη στον μεσοπόλεμο και τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια. Από τους θεωρητικούς των ελίτ μέχρι τον Ortega y Gasset και από τη σχολή της Φρανκφούρτης και την Αρεντ μέχρι τον Kornhauser, η αντίληψη της μάζας και της μαζικής κοινωνίας συνιστά μια ξεχωριστή παράδοση σκέψης .

Όλες οι κοινωνικές αιτίες και οι πηγές του φασισμού ή του σοσιαλισμού ανάγονται τελικά στη «μαζοποίηση» και ως εκ τούτου τα δύο φαινόμενα ταυτίζονται στην ανάλυση της. Οι ακολουθίες των γεγονότων που οδηγούν στο φασιστικό ή στο σοσιαλιστικό κράτος δεν εξετάζονται ως πολύ συγκεκριμένες ιστορικές διαδικασίες πάλης ορισμένων τάξεων ενάντια σε άλλες τάξεις, μέσα σε ένα συγκεκριμένο ιστορικό περιβάλλον και με συγκεκριμένη κάθε φορά έκβαση, αλλά σαν ιστορία του θριάμβου κάποιων ανορθόλογων φανατικών ηγετών επί της ανθρωπότητας, σαν ιστορία δημιουργίας ενός απίθανα απάνθρωπου συστήματος που συνιστά το τέλος του πολιτισμού, σαν ιστορία της νίκης της ανθρόπινης μάζας επί της ανθρωπότητας και της ανθρωπιάς .

2.1} Η έννοια της μάζας(συνοπτικά) υπό τον Le Bon

Ο Gustave Le Bon δεν αφοσιώνεται στη επιταγή του σοσιαλιστικού ρεύματος και ελέγχει την έννοια της μαζικότητας ως αποστασιοποιημένος και διαφοροποιημένος παρατηρητής από το ρεύμα της εποχής . Πολλοί άλλωστε του το καταλόγισαν αυτό και του άσκησαν σκληρές κριτικές. Η έννοια της μάζας ,όπως εκφράζεται τόσο από τον Le Bon όσο και από τους πρωτοστάτες της Σχολής της Φρανκφούρτης⁹ , παρουσιάζεται ως εκείνη η διαδικασία η οποία μετατρέπει το άτομο σε μέλος μιας ομάδας που απορρέει από τις εξελίξεις των κοινωνικών διαδικασιών.

Μέσα από τις εξελίξεις αυτές (λ.χ. διαδικασίες αφύπνισης λαϊκών στρωμάτων για την διεκδίκηση δικαιωμάτων μέσα από κοινωνικά κινήματα, οργανώσεις ή Επαναστάσεις κλπ..) το άτομο ενσωματωμένο μέσα σε αυτές τις ομάδες “κοινών συμφερόντων” αποκτά μία άλλη συνείδηση, μία άλλη ταυτότητα η οποία δεν παρουσιάζει καμία ομοιότητα με την προγενέστερη που είχε από το φυσικό του περιβάλλον. Από αυτή την οπτική συμβολίζει μια απεικόνιση μιας ομάδας ατόμων που βάσει συνθηκών και συγκυριών τυγχάνουν να εκφράζουν μία ομοψυχία και συλλογικότητα¹⁰ , ανεξάρτητα με την εθνικότητα και την φυλή που ανήκουν αλλά και την επαγγελματική σταδιοδρομία που έχουν επιλέξει να κάνουν μέσα στο σύνολο τη κοινωνίας , αλλά και που ταυτόχρονα χάνεται η ατομικότητα μέσα στην συλλογικότητα αυτή . Πάνω σε αυτό επικρίθηκε ο Le Bon, ότι πως είναι δυνατόν κάτι που αποτελεί συστατικό στοιχείο(ατομική συνείδηση), της διαμόρφωσης μια κοινωνικής κατάστασης όπως είναι αυτή της συλλογικότητας να απορροφάται από αυτή.

Ωστόσο, η συλλογικότητα είναι εκείνη που αποδίδει στην μάζα, την έννοια της οργάνωσης με στοιχεία στρουκτουραλισμού, που λειτουργεί μέσω του νόμου της διανοητικής ενότητας της και την μετατρέπει σε κάτι το συμπαγές, σε κάτι το αδιάσπαστο.

Η ψυχοσύνθεση της μάζας διαφέρει ανάλογα με την φυλή, τον τρόπο λειτουργίας και κίνησης των συγκεντρώσεων της αλλά και ανάλογα με την επιλογή κινήτρων που υφίστανται. Μέσα στην έννοια του συνόλου της ψυχολογικής μάζας τα άτομα αισθάνονται, πράττουν διαφορετικά από την μεμονωμένη ατομική πράξη τους.

---

⁹ : Για την καταγωγή και την εξέλιξη της Σχολής της Φρανκφούρτης μπορεί να συμβουλευτεί κανείς τα παρακάτω: “A History of the Frankfurt School of the Institute of Social Research” (1923-1950) , “The Origins and Development of Critical Theory” , Beacon Press, Boston (1973).

¹⁰ : Στην προσπάθεια του ο Le Bon να εξηγήσει πως διαμορφώνονται και πως δρουν οι μάζες χρησιμοποίησε αυτό τον όρο στο έργο του «Η ψυχολογία των όχλων», Μτφ: Ελένη Καλκάνη, Εκδόσεις Δαμιανός».

Η ατομικότητα και η μοναδικότητα των ατόμων παραμερίζονται καθώς η ετερογένεια-διαφορετικότητα καταπνίγεται στην θέση της ομοιομορφίας .

Οι μάζες αντανakλούν κατά κάποιο τρόπο την μετριότητα επινοώντας την συγχώνευση των ιδιοτήτων των ατόμων , των συνηθειών τους ανάγοντας τον αριθμό των ατόμων σε ένα απλό μέσο όρο που δεν παρουσιάζει τίποτα το ενδιαφέρον ως προς την δημιουργία καινούριων χαρακτήρων .

2.1.1} Οι αιτίες διάπλασης του «χαρακτήρα» της μάζας

Σύμφωνα πάντα με τον Le Bon διάφορες είναι οι αιτίες που καθορίζουν την εμφάνιση χαρακτήρων που κατατάσσονται στις μάζες¹¹ ,

- ☞ Η πρώτη έχει να κάνει με το δεδομένο απόκτησης της ταυτότητας του πλήθους . Το άτομο ως μάζα αποκτά ένα αίσθημα ισχύος που του επιτρέπει να οδηγείται σε ένστικτα που ως μεμονωμένο άτομο θα είχε χαλιναγωγήσει .
- ☞ Μία δεύτερη αιτία είναι η διανοητική μεταδοτικότητα, το αίσθημα και η κάθε πράξη που μέσα στο σύνολο της μάζας είναι μεταδοτική υποκινεί το άτομο σε τέτοιο βαθμό που θυσιάζει το ατομικό του συμφέρον έναντι στο συλλογικό.
- ☞ Η τρίτη αιτία που παίζει καταλυτικό και ρυθμιστικό ρόλο στην διαμόρφωση χαρακτήρων μέσα στην μάζα είναι η επίδραση της υποβολής και ιδιαίτερα όταν το εκάστοτε άτομο έχει χάσει την προσωπικότητα του μέσα σε ένα κύκλο καταστάσεων χάνοντας τις συνήθειες του, και στοιχεία του χαρακτήρα του , που συμπληρώνουν το συνειδητό εγώ του σε ατομικό πεδίο.

Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί ότι μέσα στους κόλπους της μάζας υφίσταται μια πλύση εγκεφάλου με την ατομική του βούληση και κρίση να εξαφανίζεται αλλά και τα συναισθήματα και οι σκέψεις να χειραγωγούνται στην κατεύθυνση που επιθυμεί κάθε φορά η ιδεολογία της μάζας. Χάνεται η ανεξαρτησία του ατόμου ενώ οι ιδέες και οι προθέσεις λειτουργίας του μεταμορφώνονται μέσα από μία αυτόματα μηχανική διαδικασία. Η επίδραση της υποβολής - ύπνωσης προσδίδει την ορμή και την ένταση στην επιτέλεση

---

¹¹ : Οι αιτίες αναφέρονται αναλυτικά στο: *Gustave Le Bon* , “*Η ψυχολογία των μαζών*”, *Μτφ: Χριστοδούλου, Εκδόσεις Ζήτηρος, σελ.: 30-36.*

κάποιων έργων, καθιστώντας την ίδια την υποβολή κάτι οικείο στα μέλη της μάζας. Ο αφανισμός της προσωπικότητας, η επικράτηση της ασυνείδητης προσωπικότητας, ο χειραγωγημένος προσανατολισμός διαμέσου της υποβολής και της μιμητικής κατά κάποιο τρόπο μεταδοτικότητας ιδεών και συναισθημάτων που ενσαρκώνονται σε πράξη είναι οι κύριοι χαρακτήρες-χαρακτηριστικά γνωρίσματα του ατόμου μέσα στη μάζα. Η μάζα είναι κατώτερη ως διάνοηση από το μεμονωμένο άτομο και αυτό γιατί υποβαθμίζει το επίπεδο πολιτισμού.

Με επιρροές από την φροϋδική θεώρηση¹², διατυπώνεται ότι μέσα από τους χαρακτήρες που εμφανίζονται και καλλιεργούνται στην ψυχολογία της μάζας η ίδια οδηγείται μέσα από την επιρροή του ασυνείδητου και η λειτουργία των πράξεων του ατόμου είναι συνυφασμένη με την συγκυρία της διέγερσης των εξωτερικών ερεθισμάτων στερώντας την ικανότητα ελέγχου του ατόμου να αντιδράσει ή να μην ενδώσει .

2.1.2} Η ισχύς της υποβολής & τα συναισθήματα που επιφέρει¹³

Οι μάζες είναι ευμετάβλητες ανάλογα με τις καταστάσεις που τις επηρεάζουν και ασταθείς καθώς υπόκεινται στην υποβολή των εξωτερικών ερεθισμών και κραδασμών παρακινώντας τις να λειτουργούν παρορμητικά .

Τα ερεθίσματα που προκαλούν τα αντίστοιχα κίνητρα στη μάζα δημιουργούν αντιφατικά συναισθήματα στα άτομα εξαφανίζοντας την ατομική τους αδυναμία μέσα σε αυτή. Το άτομο όντας μέρος της μάζας καταλαβαίνει την δύναμη του πλήθους ή αλλιώς την δύναμη του όχλου που για να πραγματοποιήσει το σκοπό που έχει παρακινηθεί να κάνει δεν θα το σταματήσει κανένα εμπόδιο φτάνοντας ακόμα και σε ακραίες καταστάσεις μη ελεγχόμενες αλλά και καθιστώντας ως φυσική κατάσταση της μάζας την οξυθυμία και την οργή που αυτή αντανακλά την δυσαρέσκεια της. Το στοιχείο της φυλής είναι εκείνο που

---

¹² Ως σύστημα ιδεών ο φροϋδισμός εξαπλώθηκε και σε άλλες επιστήμες , υπερβαίνοντας τα όρια της ψυχολογίας , παίρνοντας την μορφή διεπιστημονικής θεωρίας και αγγίζοντας τα όρια οργανωμένου ανθρωποκεντρικού φιλοσοφικού συστήματος , το οποίο προσπάθησε να ερμηνεύσει συνολικότερα κοινωνικά φαινόμενα . Η εμφάνιση του , στα τέλη του 19^{ου} αιώνα αρχές του 20^{ου} αιώνα συνδέεται με μια κατάσταση , η οποία επικεντρώνει την προσοχή της στα γεγονότα της συνείδησης όπως αυτά καταγράφονται ως άμεσα δοσμένη εμπειρία. Ο φροϋδισμός στρέφει την προσοχή του σε διαδικασίες οι οποίες βρίσκονται πίσω από την συμπεριφορά και την συνείδηση : στις υποσυνείδητες ψυχικές διεργασίες. Την ίδια περίοδο στις ΗΠΑ κάνει τα πρώτα βήματα η σχολή της συμπεριφοράς , η οποία η οποία κατανοείται ως άμεσο και από το σύστημα αντιδράσεων του οργανισμού στις επιδράσεις των ερεθισμάτων του κοινωνικού περιβάλλοντος, βλ. *Whyte L., Unconscious before Freud, N. Y., 1960.& B. Λεμπίν , Φρόντ, ψυχανάλυση και Δυτική ψυχολογία, Μόσχα , 1990.*

¹³ : *Gustave Le Bon , “Η ψυχολογία των μαζών”, Μτφ: Χριστοδούλου, Εκδόσεις Ζήτρος, σελ.: 37-56.*

διαφοροποιεί τον βαθμό της οξυθυμίας και της οργής.

Εφόσον η μάζα κατέχει μία υπέρμετρη ροπή στην υποβολή, η τελευταία δεν παύει να είναι μεταδοτική εξηγώντας τον γρήγορο προσανατολισμό των αισθημάτων προς μία ορισμένη κατεύθυνση. Τα άτομα είναι ψυχολογικά έτοιμα να ενδώσουν στην υποβολή επιδεικνύοντας υπερβολική ευπιστία που εμψυχωμένα από την ορμή των συναισθημάτων τους στερούνται κριτικού πνεύματος και λογικών συνειρμών. Η ευπιστία οδηγεί με την σειρά της σε ένα κύκλο παραμορφώσεων των γεγονότων. Η φαντασία μιας συναθροισμένης μάζας μετατρέπει ένα απλό γεγονός σε ένα παραμορφωμένο γεγονός, εστιάζοντας το σκεπτικό της στην φαντασία και τις εικόνες που ακόμη και να αποδεικνύονται από την λογική ασυνάρτητες δεν μπορεί να τις διακρίνει.

Εξαιτίας της μεταδοτικότητας ή αλλιώς νοητικής μετάδοσης (*contagion mentale*) οι παραμορφώσεις είναι της ίδιας φύσης για όλα άτομα της ομάδας. Ο μηχανισμός των ομαδικών παραισθήσεων είναι συχνές μέσα στην ιστορία και οι οποίες προσομοιάζουν ως γνήσιες από το γεγονός ότι κάποια φαινόμενα είχαν χιλιάδες μάρτυρες και παρατηρητές.

Μία μάζα δεν χρειάζεται να είναι πολυπληθής για να καταστραφεί η ικανότητα της να βλέπει σωστά και να αντικατασταθούν τα πραγματικά γεγονότα από παραισθήσεις. Οι παρατηρήσεις μιας ομάδας είναι οι πιο επικίνδυνες με αποτέλεσμα τις περισσότερες φορές να αντιπροσωπεύουν την εξαπάτηση ενός ατόμου ή την αυταπάτη του που μέσω της μεταδοτικότητας υποβάλλει και την υπόλοιπη ομάδα. Τα πιο αμφίβολα γεγονότα είναι εκείνα που έχουν παρατηρηθεί από ένα μεγάλο αριθμό προσώπων εκφράζοντας δυσπιστία.

Τα αισθήματα που εκδηλώνονται από την μάζα έχουν διττό χαρακτήρα είτε θα είναι μονομερή είτε υπερβολικά. Και τα δύο χαρακτηριστικά την προφυλάσσουν από την αμφιβολία και την αβεβαιότητα.

Μία εικασία που εκφράζεται σύμφωνα με την μάζα μετατρέπεται σε μία προφάνεια, (δηλαδή σε μια πρόδηλη κατάσταση ή ενέργεια) στοιχείο αντιπάθειας και αποδοκιμασίας μεταφράζονται σε αδιαφιλονίκητο μίσος. Η βιαιότητα των συναισθημάτων συνοδεύεται από την απουσία ευθύνης ενώ η βεβαιότητα της ατιμωρησίας και η ιδέα συγκέντρωσης μιας στιγμιαίας εξουσίας καθιστούν τα συναισθήματα και τις πράξεις της ομάδας πιο δυνατά και υπερβολικά από ότι σε ένα μεμονωμένο άτομο. Το μεμονωμένο άτομο μέσα από τον φόβο της τιμωρίας χαλιναγωγεί τα συναισθήματα του και την ροπή του σε μία άλογη και καταστροφική κατάσταση. Οι μάζες ρέπουν σε υπερβολές που δημιουργούν την εντύπωση ότι τα πρωτόγονα ένστικτα αναβιώνουν. Η υπερβολή των μαζών έγκειται μόνο στα συναισθήματα τους και όχι στην διάνοια τους.

Η αυταρχικότητα και η μισαλλοδοξία¹⁴ είναι συναισθήματα που βρίσκονται σε όλες τις κατηγορίες μαζών όπου τα υποστηρίζουν και τα εφαρμόζουν με θέρμη. Πάντα είναι έτοιμες να υποταχθούν σε μια ισχυρή εξουσία και ξεσηκώνεται απέναντι σε μία αδύναμη εξουσία επειδή την περιφρονούν και δεν την φοβούνται. Υπακούοντας πάντα στα ακραία συναισθήματα της περνά αλληλοδιαδοχικά από το στάδιο της αναρχίας στην δουλοπρέπεια και αντίστροφα. Οι εκρήξεις βέβαια επαναστατικότητας και εξέγερσης είναι πάντα εφήμερες εφόσον έχουν υποκινηθεί από το ασυνείδητο των ατόμων.

Βάσει παλιών παραδόσεων και κληρονομιάς (*παραδοσιακών προκαταλήψεων και πεποιθήσεων που αποτελούν πλέον μέρος της πολιτισμικής & πολιτιστικής κληρονομιάς*) η μάζα χαρακτηρίζεται από το ένστικτο του συντηρητισμού και της τυφλής υπακοής. Διακρίνονται από ένα φετιχιστικό σεβασμό απέναντι στις παραδόσεις και έναν αδικαιολόγητο φόβο σε νεωτερισμούς.

Η αστάθεια τους διακρίνεται μόνο στην επιφάνεια των πραγμάτων και όχι στην ουσία αυτών. Επαναστατούν και εκρήγνυνται να αλλάξουν για παράδειγμα τα ονόματα των θεσμών τους αλλά η προσκόλληση τους στην κληρονομική ανάγκη της φυλής τους δεν αφήνει περιθώρια για την αλλαγή της ουσίας αυτών των θεσμών.

2.2} Ηθική & ηθικότητα¹⁵

Η έννοια της ηθικότητας στην σφαίρα της ψυχολογίας των μαζών παρουσιάζεται μέσα στην μάζα σε στιγμιαίες ιδιότητες όπως η αυταπάτηση, η αφοσίωση, η αφιλοκέρδεια, η αυτοθυσία και κάποιες φορές η ανάγκη για δικαιοσύνη. Δίνεται στην μάζα ένα επίπεδο ηθικότητας σύμφωνα με τις παραπάνω ιδιότητες αλλά ταυτόχρονα και ένα χαμηλό επίπεδο ηθικότητας μέσα από τις εγκληματικές τις πράξεις που συχνά επαναλαμβάνει.

Τα αυτοκαταστροφικά ένστικτα τροφοδοτούνται μέσα από την έννοια του όλου και της πορωμένης συμπεριφοράς που σε αντίθεση στο μεμονωμένο άτομο λειτουργούν ως κατασταλτικός παράγοντας για την προάσπιση του ατομικού συμφέροντος.

Η μετάβαση από την ηθικότητα στην μη ηθική εξαρτάται από το

¹⁴ : Γίνεται λόγος για αυτούς τους όρους στο: *Gustave Le Bon*, “*Η ψυχολογία των μαζών*”, *Μτφ: Χριστοδούλου, Εκδόσεις Ζήτρος, σελ.: 51.*

¹⁵ : Ο Le Bon κάνει λόγο για το ζήτημα ηθικής όσον αφορά το πώς μεταβάλλονται, πως διαμορφώνονται και αποκτούν ηθική υπόσταση τα συναισθήματα του πλήθους-μάζα (εξελικτική διαδικασία συναισθηματικής κατάστασης), και το πώς αντιπαραβάλλονται μέσα στα πλαίσια ηθικής-ηθικότητας σαν αυτούσιες έννοιες. *βλ.:Gustave Le Bon, “Η ψυχολογία των μαζών”, Μτφ: Χριστοδούλου, Εκδόσεις Ζήτρος, σελ. : 37-56.*

ενοποιητικό στοιχείο που συσπειρώνει την μάζα και την εξωθεί στην ανάλογη πράξη ηθικής ή μη και στην συνειδητοποίηση των πεπραγμένων της. Ελάχιστα ικανές για συλλογισμό οι μάζες εμφανίζονται ικανές για δράση. Η ηθικότητα ενός λαού είναι η μόνιμη ύπαρξη κανόνων διαγωγής αλλά και υποταγή και τήρηση αυτών που στηρίζουν την κοινωνία . Οι κανόνες αυτοί μεταβάλλονται και μαζί τους και η ηθική. Η κοινωνία ενθαρρύνει την δύναμη τους και οι διεκδικήσεις των μαζών τείνουν να επαναφέρουν την αρχέγονη φυσική κατάσταση των ανθρωπίνων ομάδων.

2.2.1} Ο καταλυτικός & ρυθμιστικός ρόλος των ιδεών(&οι κατηγορίες τους) περί πολιτισμού

Οι ιδέες¹⁶, «είναι εκείνες που μέσα από την ανανέωση τους αναφέρονται στον πολιτισμό μίας κοινωνίας και στην εξέλιξη της αλλά και ταυτόχρονα η αφορμή για την εκδήλωση μεγάλων ιστορικών αναταραχών».

Οι ιδέες που αντιλαμβάνονται οι μάζες είναι δύο κατηγοριών. Απέναντι στις ιδέες και την ισχύ τους ακόμη και ο ορθολογισμός δεν μπορεί να εφεύρει κάτι μεμπτό . Κάποιες από αυτές όντας ασυνείδητες επηρεάζουν τον χαρακτήρα του ατόμου και την ιδεολογία του. Η διαδικασία αφομοίωσης των ιδεών μπορεί να είναι αργή αλλά γίνονται αποδεκτές για να καταστεί η πρόοδος δυνατή . Κάθε φιλοσοφία και «στάση» ζωής στηρίζεται σε κατευθυντήριες ιδέες ενώ η μεταβολή τους σημάνει την ταυτόχρονη μεταβολή και του πολιτισμού . Οι ιδέες λειτουργούν ασυνείδητα για αυτό και η μεταμόρφωση καθώς και η μεταβολή τους κινείται με αργό αλλά κατευθυντήριο ρυθμό. Οι νέες ιδέες γίνονται αποδεκτές πραγματοποιώντας πρόοδο και εξέλιξη με βάση τις παλαιότερες. Το “χρυσό” σημείο τομής βρίσκεται κάπου ανάμεσα στις έννοιες της *μεταβλητότητας* και εκείνη της *μονιμότητας*. Πολλές φορές οι ιδέες διαδίδονται στις μάζες παραμορφωμένες και αλλοιωμένες χωρίς και πάλι να χάνουν την διαδραστικότητα τους στις άβουλες και χωρίς κρίση μάζες.

Συνήθως τέτοιες ιδέες είναι θρησκευτικής ή πολιτικής φύσεως που κινούνται στην σφαίρα της παραπλάνησης. Η δύναμη των ιδεών θα υπερσκελίσει τα αδύναμα συναισθήματα ή τις αντίστοιχες δοξασίες που δεν έχουν κάποια βάση αντίστασης . Τα

---

¹⁶ : Οι ιδέες ως σύνθετες έννοιες αποκρυσταλλώνονται αναλυτικά στο: *Gustave Le Bon* , “*Η ψυχολογία των μαζών*”, Μτφ: Χριστοδούλου, Εκδόσεις Ζήτηρος, σελ.: 57-62.

στοιχεία της πειθαρχίας και της οργάνωσης αποτελούν παράγοντες διασφάλισης πολιτισμικών στοιχείων. Όταν αυτό δεν είναι εφικτό, καθώς η αντίδραση και η έλλειψη κριτικού πνεύματος των ατόμων λαμβάνουν χώρα στις αποφάσεις τους, τότε δεν συμβάλουν στην διατήρηση της ισορροπίας των παραπάνω στοιχείων και ο εκάστοτε πολιτισμός καταδικάζεται σε παρακμή.

Τώρα, θα ήταν συνετό να αναφέρουμε ότι στις περισσότερες περιπτώσεις, κάνοντας εκτιμήσεις μέσα σε ένα χρονολογικό φάσμα συνεχούς εξελικτικότητας, ο βασικότερος παράγοντας που οδηγεί οποιοδήποτε πολιτισμό στην πτώση του, είναι η μεταβολή της ψυχικής κατάσταση του λαού του. Η πεποίθηση ότι η ωρίμαση του πολιτισμού τους έχει φτάσει σε ανώτερο σημείο προόδου οδηγεί στον εφησυχασμό και στην δημιουργία νέων αναγκών όχι πάντα εποικοδομητικών αλλά μερικές φορές και ψευδών. Επίσης η αφαίρεση της εμπιστοσύνης στην αξία των αρχών που διέπουν τις κοινωνίες οδηγούν στον πολιτισμικό μαρασμό. Παράλληλα με την εξέλιξη και την μεταβολή των ιδεών και ο πολιτισμός μετέχει σε αυτόν τον κύκλο αλλαγής και προσαρμογής¹⁷.

Η επιβολή των ιδεών και η αποδοχή τους εξαρτάται άρρηκτα από το άτομο που τις εκφράζει είτε μέσω του κύρους ή αλλιώς του γοήτρου είτε μέσω του ορθολογισμού που συνήθως δεν πείθει τις μάζες. Οι ιδέες μπορούν να ξεσηκώσουν έναν κύκλο αντιστάσεων εφόσον συχνά έρχονται σε αντιπαράθεση με την παγιωμένη και κατεστημένη τάξη πραγμάτων. Η αμφισβήτηση μιας ιδέας από μια προηγούμενη γενιά οδηγεί την επόμενη γενιά να την παραδεχτεί και να την υιοθετήσει μόνο και μόνο διότι έχει αμφισβητηθεί.

Η επίμονη αντίσταση σε κατεστημένες ιδέες είναι η πιο γνώριμη μορφή αντίδρασης της νεολαίας. Κατά την χρονική περίοδο των μεταρρυθμιστικών αλλαγών, των ποικίλων συζητήσεων και την προσπάθεια «προσηλυτισμού», η ιδέα θεωρείται ότι έχει πάρει την τελική της μορφή όταν υπαισέρχεται στην ψυχή των μαζών που την μετατρέπουν σε δόγμα στηρίζοντας την ύπαρξη και τον τρόπο σκέψης τους. Η μετατροπή της ιδέας σε δόγμα (αξίωμα, αρχή, αυθεντική κρίση που δεν μπορεί να δεχτεί αμφισβήτηση) δεν μπορεί να αμφισβητηθεί από λογικά επιχειρήματα, αποτελώντας τμήμα κληρονομικών ιδεών και προκαταλήψεων που αναπόφευκτα θα ακολουθήσει τον κύκλο της μεταρρύθμισης και της παρακμής για να πάψει να «υφίσταται». Παράλληλα η κληρονομικότητα, το περιβάλλον, η αγωγή ή αλλιώς εκπαίδευση και η κοινή γνώμη

---

¹⁷: Ο Μεσαίονας παραδείγματος χάριν στηρίχθηκε στις θρησκευτικές ιδέες και στην ιδέα του Φεουδαρχισμού. Κατά την περίοδο της Αναγέννησης οι παραπάνω ιδέες άλλαξαν ριζοσπαστικά.

διαμορφώνουν ένα σύνολο ιδεών που τα άτομα που την ενστερνίζονται έχουν κοινά στοιχεία μεταξύ τους. Οι δοξασίες, τα έθιμα και η κοινή γνώμη αποτελούν απαραβίαστες έννοιες για την διατήρηση της ελευθερίας ενός λαού. Οι ιδέες επομένως μπορούν να μετατραπούν σε μια μορφή υποταγής που ασυνείδητα επιτελείται¹⁸.

Σε νεότερους πολιτισμούς η παλαιότητα των ιδεών μετατρέπεται σε πρόληψη επικρατώντας πνευματική αναρχία. Το ερώτημα είναι όχι εάν η ιδέα χαρακτηρίζεται από ορθότητα αλλά γιατί να εισάγεται μια διαδικασία πειραματισμού στην προσπάθεια επιβεβαίωσης ή μη της καταλληλότητας της για τις ανάγκες του κοινωνικού συνόλου;

Η απόπειρα εφαρμογής ιδεών έχει φέρει αποτελέσματα παρακμής και δεσποτισμού και την λογική αντίδραση της επανάστασης για την λύτρωση από τυχόν τυραννικές ιδέες.

☞ Η μία κατηγορία ιδεών αφορά την «προκατάληψη»¹⁹, , για ένα άτομο ή μια θεωρία και για αυτό είναι τυχαίες και προσωρινές ενώ διαμορφώνονται κάτω από τις επιδράσεις της στιγμής.

☞ Η άλλη κατηγορία αναφέρεται στις θεμελιώδεις ιδέες στις οποίες παράγοντες όπως το περιβάλλον, η κληρονομικότητα και η κοινή γνώμη δίνουν σε αυτές σταθερότητα στην διαμόρφωση τους και στην απήχηση τους. Τέτοιες ιδέες είναι οι θρησκευτικές, και στις μέρες μας οι δημοκρατικές και οι κοινωνικές.

Όποιες και αν είναι οι ιδέες που υποβάλλονται στην μάζα μπορούν να κυριαρχήσουν μόνο παίρνοντας ένα σχήμα απλό και κατανοητό για αυτήν, να γίνουν δημοφιλείς σε αυτήν και να υφίστανται τις αναγκαίες τροποποιήσεις και μεταμορφώσεις. Ανάλογα με την συγκυριακή κατάσταση οι αντιφατικές ιδέες εναλλάσσονται μέσα στην μάζα όπως και οι ανόμοιες ενέργειες. Η αξία μιας ιδέας εκδηλώνεται από τα αποτελέσματα που προκαλεί. Μετατρέπεται σε συναίσθημα που στιγματίζει την ψυχοσύνθεση των ατόμων και αναπτύσσει μία σειρά από συνέπειες. Για παράδειγμα, οι φιλοσοφικές ιδέες ήταν εκείνες που έγιναν έναυσμα για την Γαλλική Επανάσταση²⁰

---

¹⁸: Στην αρχαία Ελλάδα η θρησκευτική και η ατομική τους ελευθερία με την καθολική της σημασία μπορούμε να πούμε ότι δεν υφίσταντο , γιατί η έννοια της ελευθερίας προϋπέθετε την υποταγή και τον σεβασμό στις καθιερωμένες κοινωνικές και θείκες επιταγές εκείνης της εποχής , ανάλογα με την μορφή του πολιτεύματος και τις πολιτικές συνθήκες και αλλαγές που καθόριζαν το προσκήνιο.

¹⁹ : Για τις ιδέες των μαζών και σε ένα εννοιολογικό πλαίσιο ότι η ιδέα της μάζας περισσότερο προσεγγίζει στοιχεία ιδεολογίας μέσα της, έννοιες όπως η προκατάληψη ήθισται να χρησιμοποιείται από το Le Bon, βλ.: *Gustave Le Bon, "Η ψυχολογία των μαζών", Μτφ: Χριστοδούλου, Εκδόσεις Ζήτρος, Σελ.: 57-61.*

²⁰ : Η Γαλλική Επανάσταση όπως κάθε κίνημα πολιτικό ή θρησκευτικό , κινήθηκε με βάσει συναισθηματικά στοιχεία παρά με ορθολογικά. Για την μάζα ήταν «υπόθεση πίστης», για αυτό και η ίδια η Επανάσταση αποτέλεσε ανεξήγητο φαινόμενο. Παρόλο που η Επανάσταση βασίζεται στην αρχή της ορθολογικότητας , οι ιδέες της δεν θα λειτουργούσαν εάν δεν απευθύνονταν στα συναισθήματα του πλήθους κινητοποιώντας το μέσω της μαζικής λογικής .

και η ορμή του λαού για την κατάκτηση αφηρημένων δικαιωμάτων και κοινωνικής ισότητας που συντάραξαν την κόσμο της Δύσης.

2.2.2} Μορφές επανάστασης & μορφές κοινωνικών αντιδράσεων

Η ομαδική λογική της μάζας συνδυάζει τις ανόμοιες καταστάσεις που έχουν μεταξύ τους σχέση φαινομενική και επικρατεί η άμεση γενίκευση των καταστάσεων που βιώνει. Οι μάζες δεν συλλογίζονται ορθά ή δεν συλλογίζονται και για αυτό δεν μπορούν να επηρεαστούν από ένα συνειρμό συλλογισμών και η αδυναμία αυτή τις οδηγεί στην πλάνη. Οι κρίσεις που δέχονται είναι ήδη κρίσεις που τους έχουν επιβληθεί και η ευκολία που τις ενστερνίζονται έγκειται στην αδυναμία να σχηματίσουν μία άποψη και στην απώλεια κριτικού πνεύματος.

Η δύναμη των εντυπωσιακών και δυνατών μεταφυσικών και μυθικών γεγονότων εξάπτουν την φαντασία των μαζών. Το μη πραγματικό βρίσκεται μαζί με το πραγματικό απαρτίζοντας μαζί τα στηρίγματα ενός πολιτισμού. Το φαινόμενο του μεταφυσικού μέσα στην ιστορία έπαιξε πολλές φορές πιο σημαντικό ρόλο από ότι το πραγματικό. Οι μάζες σκέφτονται μόνο μέσα από εικόνες, εντυπωσιάζονται από αυτές και σύμφωνα πάλι με αυτές κινητοποιούνται.

Μεγάλα ιστορικά γεγονότα όπως η δημιουργία του Χριστιανισμού, οι έννοιες της Μεταρρύθμισης και της Επανάστασης είναι συνέπειες που προέρχονται από την φαντασία της μάζας. Τίθεται το ερώτημα εάν κάθε μορφή Επανάστασης²¹ και αλλαγής αποτελεί τομή στην ιστορία, εφόσον οποιοσδήποτε παλιός δεσμός με το παρελθόν κόπτεται ή εάν μεταφράζεται ως ανατροπή μόνο ετοιμόρροπων και απαρχαιωμένων κοινωνικών και πολιτικών δομών. Οι Επαναστάσεις μπορούν να χαρακτηριστούν και ως εξέλιξη μιας κοινωνίας κατηγοριοποιώντας αυτές σε επιστημονικές, πολιτικές αλλά και θρησκευτικές.

Οι Επιστημονικές είναι οι πιο αθόρυβες, δεν προσελκύουν ιδιαίτερα την προσοχή, με τα αποτελέσματα τους να είναι περισσότερο μόνιμα εφόσον οι ανακαλύψεις της επιστήμης σπάνια ανατρέπονται. Δύνανται βέβαια να αναθεωρηθούν²². Χαρακτηρίζονται από βραδύτητα εξαιτίας της εξέλιξης και της προόδου ενώ διέπονται από καθαρή λογική και ερευνητική διεργασία.

Υπάρχουν και άλλες τέτοιες Επαναστάσεις που χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερη

²¹ : Η έννοια της επανάστασης από μόνη της υποδηλώνει τη πολυπλοκότητα της και αναπτύσσεται αναλυτικά στο: *Gustave Le Bon*, "Η ψυχολογία των επαναστάσεων", Μτφ: Ελένη Καλκάνη, Εκδόσεις Δαμιανός, Σελ. : 25-39.

²² : Παράδειγμα αποτελεί η αναθεώρηση των αντιλήψεων για το σύμπαν από την εποχή της Αναγέννησης επειδή οι έρευνες και οι πειραματικές εφαρμογές προκάλεσαν αληθινή επανάσταση που επικρατούσαν ως τότε.

ταχύτητα από ότι κάποιες άλλες²³. Οι πολιτικές επαναστάσεις βασίζονται στις θεωρίες και στα δόγματα.

Η έννοια της δοξασίας (λ.χ. γνώμη, ιδέα, θεωρία ή δόγμα με την έννοια των θρησκευτικών πεποιθήσεων και προκαταλήψεων) κατέχει εκείνη της απόλυτης αλήθειας. Στην ψυχολογία της μάζας επικρατεί συναισθηματισμός χωρίς ίχνος λογικής βάσης που οδηγεί μέχρι και στην παραφροσύνη. Το αίτιο για την έκφραση πολιτικών εξεγέρσεων είναι η δυσαρέσκεια της μάζας που αδυνατεί να συμφιλιωθεί με την αντίθετη αντίληψη της καλλιεργώντας την μισαλλοδοξία της²⁴. Οι Επαναστάσεις σε χώρες όπως η Τουρκία, η Βραζιλία, το Περού και άλλες ήταν ξαφνικές και βίαιες με συμπέρασμα ότι ο συντηρητισμός είναι πιο κοντά στην βίαιη αντίδραση λόγω της μετριοπάθειας τους που δεν μπορεί να προσφέρει μια αργή και ομαλή πρόοδο με σταθερές και ομαλές κοινωνικές αλλαγές.

Οι θρησκευτικές συνήθως προκαλούν απορία για τον τρόπο εξάπλωσης των εκάστοτε δοξασιών οι οποίες με την σειρά τους καθιερώνονται σε θρησκείες. Και αυτές όπως και οι πολιτικές επηρεάζονται από τον συναισθηματισμό των μαζών δημιουργώντας ένα διαχωριστικό πεδίο έναντι του ορθολογισμού. Ο φανατισμός είναι εκείνος που δεν επιτρέπει την ευκρίνεια μεταξύ θρησκευτικής απάτης και αλήθειας. Η θρησκευτική επανάσταση υπνωτίζει το άτομο οδηγώντας το σε αταραξία (δηλαδή απραξία) και μερικές φορές στην προσπάθεια αποδυνάμωσης της εκάστοτε εξουσίας την πολλαπλασιάζει²⁵.

Οι παραπάνω επαναστάσεις δεν είναι γνωστές μόνο από τα αρνητικά τους σημεία που τις διέπουν αλλά και από τα θετικά τους όπως ο εκπολιτισμός και η ηθική ενότητα²⁶ των μαζών που το χρειαζόνταν την δεδομένη κοινωνικοπολιτική στιγμή. Εάν κατηγοριοποιήσουμε τα άτομα της κοινωνίας σύμφωνα με την επαναστατική τους διάθεση διακρίνονται σε δύο κατηγορίες, σε εκείνη που δεν προβαίνει σε εξεγέρσεις και σε αυτή που τα άτομα πρωτοστατούν και κατέχουν πρωταρχικό ρόλο στις εξεγέρσεις και τις ποικίλες κοινωνικές αντιδράσεις και κινητοποιήσεις.

---

²³ : Παράδειγμα η θεωρία του Δαρβίνου που ανέτρεψε πολύ γρήγορα όλες τις βιολογικές βεβαιότητες.

²⁴ : Στις πολιτικές Επαναστάσεις συχνά τα δόγματα είναι λανθασμένα. Παράδειγμα αποτελούν οι δοξασίες διαφόρων κοινωνικών ομάδων που τις οδήγησαν στην εξαθλίωση ιδέες τους στην πράξη δεν επιβεβαιώνονται ενώ παραμένουν άπιαστα ιδανικά.

²⁵ : Στην Αγγλία την εποχή της Μεταρρύθμισης ο Λούθηρος υποστήριξε ότι ο κλήρος δεν χρειάζεται περιουσία δίνοντας λαβή στους Γερμανούς να ληλατήσουν τα πλούτη της Εκκλησίας. Οι άρχοντες που θεωρούσαν τον Πάπα εμπόδιο, διαπίστωσαν την αύξηση του πολιτικού κύρους τους προσθέτοντας του θρησκευτική χροιά, μέσω της Μεταρρύθμισης.

²⁶ : Η έννοια της ενότητας μετατρέπεται σε μία «μυστική» ενότητα που προσφέρει την καταλυτική δύναμη των μαζών συγκεντρώνοντας τα δικά της χαρακτηριστικά εξουσίας και προνομίων. βλέπε: *Le Bon*, "Η ψυχολογία των όχλων", Μτφ: *Ελένη Καλκάνη*, Εκδόσεις *Δαμνός*.

☞ Στην πρώτη κατηγορία²⁷, ανήκουν τα άτομα που έχοντας μια συγκεκριμένη εργασία ή αλλιώς επαγγελματική δραστηριότητα προτιμούν την τάξη και την ηρεμία. Αυτή η “τάξη” των ατόμων αποτελούν την πλειοψηφία του κοινωνικού συνόλου και βρίσκονται σε μια χαμηλή οικονομική βαθμίδα.

☞ Στην δεύτερη κατηγορία²⁸, ανήκουν άτομα με εγκληματική νοοτροπία και ιδεολογία που την εκδηλώνουν εν απουσία του νόμου ενώ σε ομαλές κοινωνικές συνθήκες δεν εκφράζονται. Αποτελούν σε κάθε επανάσταση τον ασύνταχτο και καταστροφικό όχλο χωρίς να ενδιαφέρονται ιδιαίτερα για τις επαναστατικές ιδέες . Εξαιτίας της κατώτερης κοινωνικής τους στάθμης καταστρέφουν και λεηλατούν υπό την ορμή του εξεγερμένου κοινωνικού κινήματος. Απολαμβάνουν τα οφέλη των επαναστατικών κινήματων χωρίς να τα υποκινούν και τείνουν, ως προς την συμπεριφορά, σε μία κατάσταση ανομίας και αναρχίας .

Οι καταβολές των συναισθημάτων των ατόμων που εκδηλώνονται ή δεν εκφράζονται εξαρτώνται από τις παραδόσεις, τα ήθη, τα έθιμα και την ισχύουσα νομοθεσία που ζουν και βιώνουν. Οι συνήθειες ενός ατόμου ως “μέρος” μιας φυλής και ο δεσμός του με αυτή σε συνδυασμό με τα διαμορφωμένα πλέον πιστεύω του και αντιλήψεις δεν είναι ευμετάβλητες και καθοδηγούν πάντα τις κινήσεις του. Η νοοτροπία ενός λαού δεν αλλάζει, όντας σύμφυτη με την «γέννηση» του. Σε διάφορες κοινωνικές αναστατώσεις κατά την διάρκεια της ιστορίας τα συναισθήματα που αναφύονται είναι η έχθρα, ο φόβος, η φιλοδοξία, η ματαιοδοξία, η υπερβολική έξαρση, το πιθανόν μίσος. Το τελευταίο συναίσθημα το συναντάμε στην περίπτωση κάποιων φανατισμένων αιρετικών που πιστεύοντας ότι κατείχαν την απόλυτη αλήθεια της δικής τους θρησκείας δεν δέχονταν τις απόψεις οποιασδήποτε άλλης θρησκείας κατά την διάρκεια της Γαλλικής Επανάστασης . Η έχθρα ως συναίσθημα στηριζόμενο σε ορθολογική βάση υπάρχει όσο υπάρχουν και οι αναγκαίες προϋποθέσεις να το τροφοδοτήσουν και να το συντηρήσουν οι ανάλογες ιδεοληψίες και ιδεολογίες . Τα άτομα δέχονται τις διαφορετικές απόψεις των άλλων πιο εύκολα και άμεσα από ότι δέχονται τις διαφορετικές εναλλαγές και πτυχές ανάμεσα σε δοξασίες.

Οι πολιτικοί και οι κοινωνικοί θεσμοί θεμελιώνονται με βάση θρησκευτικές δοξασίες που παίζουν πρωταρχικό ρόλο στα κοινωνικοπολιτικά κεκτημένα . Οδηγούν τις

---

²⁷ : Σε αυτή την κατηγορία βρίσκονται άτομα όπως οι εργάτες, οι αγρότες, οι έμποροι, οι τεχνίτες. Βλ.: (*Gustave Le Bon* , “*Η ψυχολογία των επαναστάσεων*” , Μτφ: *Ελένη Καλκάνη*, Εκδόσεις *Δαμιανός Σελ.*: 73-74).

²⁸ : Στην κατηγορία είναι: άνεργοι, παράνομοι, & γενικότερα άτομα αποκλεισμένα από τους κόλπους της κοινωνίας χωρίς όμως να προσπαθούν και την επανένταξη τους σε αυτή. Βλ. (*Gustave Le Bon*, “*Η ψυχολογία των επαναστάσεων*” , Μτφ: *Ελένη Καλκάνη*, Εκδόσεις *Δαμιανός Σελ.*: 73-74)

μάζες σε φανατισμό²⁹ δίνοντας τους μάταιες ελπίδες. Ο σκοπός εξέγερσης των μαζών εξυπηρετεί την εκπλήρωση εξωτερικών καταστάσεων και όχι καταστάσεων αναγκών(*το άτομο δεν βρίσκεται σε φυσική κατάσταση αναγκαιότητας*) του ίδιου του ατόμου. Η επιρροή των θρησκευτικών δοξασιών έγκειται στην σύμπτωση συμφερόντων, αισθημάτων και φρονήματος που μπορεί να έχει ένας λαός την συγκεκριμένη χρονική στιγμή . Η υποταγή σε κάποια θρησκευτική ιδέα ή δοξασία δεν σημαίνει την αλλαγή της πνευματικής ιδιοσυγκρασίας του ατόμου αλλά απλά την υπεροχή της πρώτης. Η θρησκευτικότητα των ατόμων διαδραματίζει ως επιπρόσθετος παράγοντας πολιτικό ρόλο διότι μπορεί να αλλάξει τα χαρακτηριστικά αυτών.

Η μεταμόρφωση και η αλλαγή που επιφέρει μια θρησκεία ή μια θρησκευτική κατάσταση γενικότερα είναι εφήμερη. Βέβαια οι εκδηλώσεις που προκαλεί είναι εμφανείς ακόμη και εθνικού χαρακτήρα. Η διατήρηση της ιδεολογικής ιδιοσυγκρασίας(*ιδεολογικής νοοτροπίας & κουλτούρας*) έχει ως αποτέλεσμα να κάνει έκδηλα τα στοιχεία της ανεξαρτησίας , της ενεργητικότητας και της κριτικής ικανότητας ακόμη και αν έχει υιοθετηθεί κάποιου είδους δοξασία .

Οι λαοί πάντα θα καθοδηγούνται από τις δοξασίες και τα πάθη ή τα συναισθήματα τους. Το συναίσθημα του φόβου κινητοποιεί τα άτομα φέροντας ολέθρια αποτελέσματα υπό την εσωτερική πίεση που αυτά αισθάνονται ως αδυναμία που μπορεί να πάρει κάθε δυνατή μορφή. Ο φόβος μπορεί να επιφέρει την υποταγή και την αντίθετη από την αναμενόμενη συμπεριφορά. Σε περίπτωση επαναστάσεων ο φόβος ευθύνεται για την επιτέλεση πολλών θηριωδιών. Η φιλοδοξία βρίσκεται σε κοινωνίες που έχουν μια κοινωνική ιεράρχηση και ιεραρχική διάρθρωση με αντίκτυπο να επιφέρει την μισαλλοδοξία. Όλοι οι άνθρωποι από μια χρονική περίοδο και μετά θεωρούν τον εαυτό τους ικανό για υψηλότερες κοινωνικά θέσεις και βαθμίδες από τις ήδη υπάρχουσες που έχουν. Όταν αυτό δεν είναι εφικτό ή δυνατό να επιτευχθεί τότε ο φθόνος για το άλλο άτομο που καταφέρνει να πετύχει, ελλοχεύει. Παράδειγμα αποτελεί η ζηλοφθονία ενάντια στους ευγενείς στα επαναστατικά κινήματα. Ακόμα και όταν η αστική τάξη απόκτησε ότι και η αριστοκρατική τάξη και αναμείχτηκε μαζί τους δεν κατάφερε να αποβάλει τα συναισθήματα της μνησικακίας που η καταπίεση και η χαμηλότερη κοινωνική βαθμίδα έφερνε στην επιφάνεια ως κατάλοιπα παλαιότερων καιρών.

Συχνά η ιδεολογία των επαναστάσεων προέρχεται μέσα από τις συναισθηματικές

---

²⁹ : Η νύχτα του Αγίου Βαρθολομαίου στην Γαλλία , οι Σταυροφορίες , η Ιερά εξέταση αποτελούν παραδείγματα τέτοιου φανατισμού.

καταστάσεις της ζηλοφθονίας και του τραυματισμένου “εγώ” του ατόμου.

Οι αραβικές φυλές είναι γνωστό ότι συσπειρώθηκαν σε ένα ισχυρό λαό υπό τον Μωάμεθ και το ρεύμα του μουσουλμανισμού. Κάτι ανάλογο παρατηρήθηκε και στον χριστιανισμό ανατρέποντας την ειδωλολατρία και δίνοντας έμφαση στον ορισμό της φυλής. Η νέα θρησκεία και στις δύο περιπτώσεις επέφερε αλλαγές όχι μόνο στο δόγμα αλλά και στα ήθη, τις ιδέες³⁰, και τον πολιτισμό.

Όπως αναφέρει άλλωστε και ο ίδιος ο Le Bon : «Η δύναμη των θρησκευτικών δοξασιών ήταν η μεγαλύτερη ακόμη και από τις πιο ισχυρές φιλοσοφίες».

Στην λαϊκή φαντασία είναι θεμελιωμένη η δύναμη και η εξουσία των κατακτητών και των κρατών. Το φανταστικό δεν διακρίνεται από το πραγματικό ενώ στο ενδιαφέρον των μαζών βρίσκεται η γενική παρουσίαση των γεγονότων και των καταστάσεων και όχι η προέλευση τους. Ο τρόπος παρουσίασης των γεγονότων, η δυνατότητα προσέλκυσης και προσκόλλησης στο γεγονός κερδίζοντας τις εντυπώσεις εξάπτουν την φαντασία της μάζας και όχι τα γεγονότα κάθε αυτά.

Η επίδραση της κάθε μορφής υποβολής που δρα κατευθείαν στο νοητικό πεδίο της μάζας της δίνει την εντολή να την ενσαρκώσει και να την υλοποιήσει σε πράξη. Ο κατάλληλος τρόπος χειραγώγησης της μάζας ενισχύει και ενεργοποιεί το θρησκευτικό αίσθημα αυτής.

Το συναίσθημα αυτό κατέχει τα χαρακτηριστικά μιας λατρείας ενός ιδανικού ύψιστου στα μάτια των ατόμων της ομάδας, Τα άτομα δείχνουν ότι είναι έτοιμα να θυσιάσουν για αυτό το ιδανικό που τα έχει υποβάλλει, δηλώνουν τυφλή υποταγή σε αυτό, έχουν την φανατική επιθυμία να το διαδώσουν και στραφούν ενάντια σε άλλους που αρνούνται να το αποδεχτούν. Η μορφή του εκάστοτε ιδανικού μπορεί να αλλάξει, παίρνοντας την μορφή μιας πολιτικής ιδέας, ενός ήρωα, ενός θεού ανώτερο από τα όντα της μάζας ή ενός δόγματος (πολιτικό, οικονομικό, κρατικό ή θρησκευτικό). Οι πεποιθήσεις³¹ των μαζών χαρακτηρίζονται από έντονο φανατισμό, μισαλλοδοξία, τυφλή υπακοή, και ανάγκη για προπαγάνδα επίμονη και βίαιη. Όταν το πνεύμα των ατόμων τίθεται υπό την πειθαρχία της βούλησης τους και όλο τους το είναι, βρίσκεται ενισχυμένο με τον πορωμένο φανατισμό για την υλοποίηση του ευσεβούς σκοπού και στόχου τους οδηγεί τα αισθήματα και τις πράξεις τους. Εάν δεν υπάρχει η

³⁰ :Οι θρησκευτικές Επαναστάσεις δείχνουν την ισχύ των δοξασιών καθοδηγώντας τις μάζες και επιφέροντας την συνένωση τους υπό την υπαγόρευση της πίστης. Βλέπε: *Le Bon, “Η ψυχολογία των Επαναστάσεων”, Μτφ: Ελένη Καλκάνη, Εκδόσεις Δαμιανός.*

³¹ : οι πεποιθήσεις είναι πολύ σημαντικό κομμάτι της λειτουργίας των μαζών και αναπόδραστα αναπόσπαστο από την ιδεολογία και την συμπεριφορά τους. Σχετικά με αυτές μπορούμε να ανατρέξουμε στο : *Le Bon, “Η ψυχολογία των μαζών”, Μτφ: Χριστοδούλου, Εκδόσεις Ζήτρος, Σελ. : 66-71.*

εξιδανίκευση του ατόμου που θα κατευθύνει τις μάζες, εκείνες είναι ανίσχυρες να κάνουν ή να επιδιώξουν οτιδήποτε. Την δράση και την αντίδραση τους την κατευθύνουν οι λεγόμενοι καθοδηγητές ή δημαγωγοί. Η επιρροή που ασκούν συνήθως είναι μεγάλη, προσπαθώντας να εκστασιάσουν τις μάζες. Όσο μεγαλύτερη είναι η επαναστατικότητα των μαζών τόσο πιο επιτυχημένη μπορεί να στεφθεί μια ενδεχόμενη επανάσταση. Ακόμα και αν δεν καταλαβαίνουν απόλυτα την ιδεολογία του καθοδηγητή τους, επιδρά πάνω τους και ερμηνεύεται με τον δικό τους τρόπο.

2.3} Μάζα ή όχλος :

Σε αυτό το σημείο η έννοια της μάζας αντικαθίσταται από την έννοια και την σημασία του όχλου³², ο οποίος δεν χαρακτηρίζεται από αυθόρμητες δια-αντιδράσεις ή ομοψυχία ή αδελφοσύνη μεταξύ των ατόμων που τον απαρτίζουν. Οι ιδέες του καθοδηγητή δεν είναι αυτές που στηρίζουν τις επαναστάσεις αλλά αποτελούν μέσα δράσης. Οι μάζες συνήθως έχοντας επίγνωση της πνευματικής κατωτερότητας τους ενδόμυχα επιλέγουν και επιθυμούν έναν δημαγωγό που παράλληλα κατέχει και τον ρόλο του εμψυχωτή. Τοποθετούν τον οδηγό τους σε περίοπτη θέση, και αυτό που αναζητούν είναι να μην θίγονται τα κοινωνικοπολιτικά συμφέροντα τους.

Σε όλες τις εποχές οι θεμελιωτές θρησκευτικών και πολιτικών πεποιθήσεων ήξεραν να επιβάλλουν στις μάζες αυτού του είδους το θρησκευτικό συναίσθημα που παρακινεί τους ανθρώπους να βρίσκουν το νόημα της ικανοποίησης τους στην λατρεία κάποιου ειδώλου θυσιάζοντας ακόμα και την ζωή του για αυτό. Το χαρακτηριστικό της ψυχολογίας των μαζών είναι η ανάγκη τους για θεοποίηση του οδηγού και πρωτεργάτη τους.

Οι πολιτικές, κοινωνικές και θεολογικές πεποιθήσεις περιβάλλονται πάντα από θρησκευτική μορφή όταν απευθύνονται στις μάζες γιατί μόνο τότε υποκινούν το θρησκευτικό αίσθημα των μαζών και βέβαια δεν δύνανται να αμφισβητηθούν. Παράδειγμα εάν ο αθεϊσμός ήταν δυνατό να γίνει αποδεκτός από τις μάζες θα κατείχε την ορμή του θρησκευτικού αισθήματος και γρήγορα θα μετατρέποταν σε λατρεία. Οι

---

³²: Με την έννοια όχλο εννοούμε την ψυχοσύνθεση εκείνη των ατόμων που ανεπιφύλακτα παρασύρεται, εμπιστεύεται και ακολουθεί τους πιθανούς καθοδηγητές, χωρίς να ξέρει τους σκοπούς τους και χωρίς να καταλαβαίνει τις βαθύτερες αιτίες των επαναστατικών τρόπων εκδηλώσεων και εκφράσεων. βλέπε: *Le Bon*, "Η ψυχολογία των όχλων", Μτφ: Ελένη Καλκάνη, Εκδόσεις Δαμιανός, και "Η ψυχολογία των Επαναστάσεων", Μτφ: Ελένη Καλκάνη, Εκδόσεις: Δαμιανός, Σελ.: 106-110).

ιστορικές ταραχές και εκδηλώσεις επαναστατικής βιαιότητας γεννιούνται από την ψυχή της μάζας που η δύναμη της γίνεται απόλυτη.

2.3.1} Έμμεσοι & άμεσοι παράγοντες διαμόρφωσης των ιδεολογικών «στάσεων»³³

Υπάρχουν παράγοντες που καθορίζουν την συμπεριφορά των μαζών όσον αναφορά την διανοητική τους κατάσταση , οι έμμεσοι και οι άμεσοι.

☞ Οι έμμεσοι παράγοντες δημιουργούν την ικανότητα στις μάζες να οριοθετούν μερικές πεποιθήσεις και να είναι ανίκανες να συγκινηθούν από άλλες και τα αποτελέσματα δεν είναι απροσδόκητα παρά ως προς την εμφάνιση τους. Οι παράγοντες αυτοί έχουν δημιουργήσει στο πλήθος ένα σύνολο ιδεών και συναισθημάτων και του έχουν προσδώσει μια ειδική δεκτικότητα (όπως η φυλή , οι παραδόσεις , ο χρόνος, οι πολιτικοί και κοινωνικοί θεσμοί και η παιδεία). Η έκρηξη και η πραγμάτωση ορισμένων ιδεών από τις μάζες παρουσιάζουν έναν αιφνιδιασμό.

☞ Οι άμεσοι παράγοντες είναι αυτοί που προστίθενται στην διαδικασία υποβολής και χειραγώγησης των μαζών καθώς πείθουν ευεργετικά τις μάζες , δηλαδή η ιδέα παίρνει μορφή και μετατρέπεται στην ανάλογη πράξη με αποτέλεσμα να εντοπίζουμε την δημιουργία βίαιων ομάδων μέσα στις μάζες. Οι παράγοντες αυτοί επιτρέπουν την άσκηση επιρροής επί της ψυχής ενός πλήθους , μέσω κυρίως της υποβολής και της μετάδοσης που δρουν επί της φαντασίας (όπως οι εικόνες , οι λέξεις , τα σλόγκαν , οι αυταπάτες).

Παράδειγμα μία στάση ή μία απεργία. Με αυτές τις τεράστιες πλειοψηφίες φέρνουν άλλοτε ένα άτομο στην εξουσία και άλλοτε ανατρέπουν μια κυβέρνηση. Η Γαλλική Επανάσταση αποτελεί παράδειγμα στον τρόπο που επιδρούν οι έμμεσοι παράγοντες(οι διάφοροι συγγραφείς της εποχής που κατέκριναν την φορολογία του υπάρχοντος καθεστώτος) με αποτέλεσμα η μάζα να ξεσηκωθεί και να ανατρέψει το υπάρχον καθεστώς.

Οι έμμεσοι παράγοντες διακρίνονται στην φυλή , την παράδοση , τους θεσμούς, τον χρόνο και την εκπαίδευση.

Η φυλή κατέχει τον πιο βασικό ρόλο καθώς η δύναμη της είναι τέτοια ώστε κανένα στοιχείο δεν θα μπορούσε να περάσει από έναν λαό σε έναν άλλο δίχως να υποστεί τις ανάλογες μεταμορφώσεις. Τα στοιχεία του πολιτισμού από έναν λαό σε ένα άλλο δεν μπορούν να περάσουν ανέπαφα όπως η γλώσσα, η θρησκεία, οι τέχνες. Το περιβάλλον, οι

---

³³ : Μελέτησε το πώς διαμορφώθηκαν και το πώς αναπροσαρμόστηκαν στο έργο του: *Le Bon*, “*Η ψυχολογία των μαζών*”, Μτφ: Χριστοδούλου, Εκδόσεις Ζήτρος Σελ: 75-105.

καταστάσεις και τα γεγονότα ασκούν την επίδραση των κοινωνικών υποβολών που η φυλή επηρεάζεται εφήμερα στην περίπτωση που οι υποβολές είναι αντίθετες με το ιστορικό παρελθόν της. Οι μάζες διαφορετικών χωρών επηρεάζονται με διαφορετικό τρόπο. Επίσης δύναται ένα έθνος να κυβερνηθεί διαδοχικά από δύο διαφορετικές φυλές. Οι φυλές οι οποίες απαρτίζονται και από άλλα άτομα εκτός της υπάρχουσας φυλής (μιγάδες) δεν διακρίνονται από σταθερότητα απόψεων, ιδεών, κουλτούρας και εθνικού φρονήματος.

Οι παραδόσεις αντιπροσωπεύουν ανάγκες, συναισθήματα του παρελθόντος και ιδέες και αυτό φαίνεται στην προσπάθεια πολλών πολιτικών να συντάξουν μια κοινωνία εκ νέου αποκόβοντας την από το παρελθόν της και ανασυντάσσοντας την με την φώτα του Λόγου.³⁴

Ωστόσο κάτι τέτοιο δεν μπορεί να υλοποιηθεί καθώς ένας λαός έχει τις δικές του καταβολές που μέσω των παραδόσεων του τις διατηρεί και τις τροποποιεί μόνο κατά ένα μέρος. Οι λαοί που το έχουν επιτύχει αυτό είναι οι Άγγλοι και οι Ρωμαίοι. Οι πιο επίμονοι υποστηρικτές στην μη τροποποίηση των παραδόσεων είναι οι μάζες και συγκεκριμένα οι κάστες.

Ένας ακόμα παράγοντας είναι ο χρόνος που επιδρά στην γέννηση των ιδεών των μαζών, καθώς η δράση του με την δύναμη που κατέχει οι φυλές δεν μπορούν να διαμορφωθούν χωρίς αυτόν. Εξαιτίας του είτε αποκτούν δύναμη οι φυλές είτε τις χάνουν αφού ο χρόνος προετοιμάζει τις ιδέες και τις πεποιθήσεις των μαζών. Συσσωρεύει ένα κατάλοιπο ή απόθεμα πεποιθήσεων και σκέψεων πάνω στο οποίο γίνονται οι ιδέες μιας εποχής με παράδειγμα την εποχή του Διαφωτισμού η οποία πριν την ακμή της υπήρξε μια συσσώρευση ιδεών όλη σχεδόν την εποχή του Μεσαίωνα.

Οι θεσμοί ως παράγοντες έχουν την δυνατότητα να εξαλείψουν τα ελαττώματα της κοινωνίας ενώ η τελειοποίηση των νόμων της εκάστοτε κυβέρνησης είναι αποτέλεσμα της προόδου και της εξέλιξης του λαού και των ατόμων. Για να σχηματιστεί ένας θεσμός απαιτείται χρόνος όπως απαιτείται ανάλογος χρόνος για την αλλαγή του.

Οι θεσμοί όσο και οι κυβερνήσεις αντιπροσωπεύουν το προϊόν της φυλής καθώς και οι λαοί διακυβερνώνται από τους θεσμούς. Οι θεσμοί λειτουργούν ως δεκανίκι που ενώ θα πρέπει να εναρμονίζονται στον χαρακτήρα του λαού για την πιο σωστή διακυβέρνηση του

---

³⁴ : Με την έννοια του Λόγου εννοείται η περίοδος του Διαφωτισμού που το άτομο αναπτύσσει την κοινωνία του μέσω του ορθού λόγου σπάζοντας τα δεσμά του με τον σκοτεινό Μεσαίωνα που επικρατούσαν οι προκαταλήψεις, οι δεισιδαιμονίες και η εφαρμογή του θεϊκού δικαίου στην καθημερινή ζωή.

είναι μία προσωρινή θεσπισμένη κατάσταση που στην ψυχολογία της μάζας δημιουργεί και προκαλεί τις εξεγέρσεις.

Η επίδραση τους είναι ότι αποδίδουν νόμιμο κύρος στις κοινωνικές μεταβολές. Αν και κανένας λαός δεν έχει την δύναμη να αλλάξει την ουσία των θεσμών του παρόλα αυτά μέσω επαναστάσεων αλλάζει φαινομενικά και επιφανειακά το όνομα τους. Η Αγγλία αν και δημοκρατική χώρα έχει μοναρχικό πολίτευμα σε αντίθεση με τις Ισπανό-Αμερικανικές Δημοκρατίες που αν και έχουν δημοκρατικούς νόμους διακατέχονται από δεσποτισμό.

Η ύπαρξη επαναστάσεων πολλών λαών αποδεικνύει ότι ο λαός στην προσπάθεια του να φτάσει στον συγκεντρωτισμό είναι αποφασισμένοι να θυσιάσει προσπάθειες πολλών ετών υπό την έννοια ύπαρξης ακόμη πιο απόλυτων και αυταρχικών-δομημένων θεσμών.

Η συσσώρευση της γνώσης και της εμπειρίας αποτελεί συνιστώσα που ανανεώνει την λαϊκή φωνή και δύναμη³⁵. Το σύνολο των ιδεών, των συναισθημάτων, των παραδόσεων και των προλήψεων ενός λαού διαμορφώνεται μέσα από τα ιστορικά δρώμενα. Οι ιδιότητες που αφυπνούν την δράση του λαού προς την πρόοδο και την εξέλιξη είναι τόσο ο βαθμός ευκαμψίας όσο και ο βαθμός αλυγισίας του.

☞ Η ευκαμψία δηλώνει την προσαρμοστικότητα των ατόμων σε εξελικτικές αλλαγές του κοινωνικού περιβάλλοντος και η αλυγισία την σταθερότητα των συναισθημάτων τους.

☞ Η δεύτερη μπορεί να οδηγήσει στον φανατισμό και στην υπερβολή καθώς και η πρώτη στο κοινωνικό, πολιτικό και πολιτιστικό χάος³⁶.

Η άκαμπτη πλευρά των ατόμων έχει ως συνέπεια την βίαιη εκδήλωση επαναστάσεων και εξεγέρσεων διότι η βαθμιαία εξέλιξη σε συνδυασμό με τον υπάρχοντα αδέξιο και οπισθοδρομικό τρόπο δεν επιφέρει την σταθερότητα αλλά την κλονίζει. Η αλυγισία (δεν υπάρχει η δυνατότητα μεταβολής και μεταβολής των πιστεύω της δράσης τους) μπορεί να οδηγήσει στην μη μεταβολή μιας υπάρχουσας κατάστασης ή ενός πολιτεύματος που «οφείλει» να αλλάξει για την ευδαιμονία του λαού με συνέπεια την εκδήλωση επαναστατικών ενεργειών³⁷.

---

³⁵ : περί λαϊκής κυριαρχίας βλ. το link:

<http://www.livepedia.gr/index.php/>

³⁶ : Κατά την ιστορία ολόκληροι λαοί αφανίστηκαν λόγω της μη προσαρμοστικότητας και δεκτικότητας τους σε καινούριες συνθήκες και καταστάσεις. Άλλοι πάλι κατάφεραν να εξισορροπήσουν τις δύο παραπάνω ιδιότητες φέρνοντας σπουδαία ιστορικό-πολιτικά, κοινωνικά και πολιτιστικά αποτελέσματα, όπως ο πολιτισμός των αρχαίων Ρωμαίων. (βλ.: *Le Bon*, “*Η ψυχολογία των μαζών*”, Μτφ: Χριστοδούλου, Εκδόσεις: Ζήτρος, Σελ.75-105)

³⁷ : Στην Γαλλία το μοναρχικό καθεστώς δεν μπόρεσε να αλλάξει και να ανατραπεί εξαιτίας αυτής της αλυγισίας που χαρακτήριζε το λαό. Οι Γάλλοι δέχτηκαν τις ιδέες της Επανάστασης ενώ άλλοι λαοί τις απέρριψαν. (βλ.: *Le Bon*, “*Η ψυχολογία των μαζών*”, Μτφ: Χριστοδούλου, Εκδόσεις: Ζήτρος.)

Οι μάζες ή ο λαός αν και φαίνονται στο προσκήνιο των επαναστατικών συμπεριφορών και ενεργειών, δεν είναι εκείνες που συλλαμβάνουν την εκάστοτε ιδέα και κατ' επέκταση την καθοδηγούν. Οι μάζες μπορούν να πάρουν την μορφή αυθόρμητων κοινωνικών κινημάτων μόνο όταν τα συμφέροντα τους θίγονται άμεσα. Συνήθως γίνεται λόγος για εξεγέρσεις ή μικρές στάσεις. Οι μικρές αυτές όμως στάσεις σε συνδυασμό με την συμβολή διαφόρων πολιτικών συνωμοσιών και την αδιαφορία της εκάστοτε «κρατικής μηχανής» έχουν την δυνατότητα να βλάψουν ακόμα και ισχυρό καθεστώς³⁸.

Βέβαια, εύλογα αναρωτιόμαστε ότι αν οι εκάστοτε κυβερνήσεις ήξεραν να χειριστούν τις πιθανές εξεγέρσεις, κατά πόσο θα μπορούσαν να υπερασπιστούν πρώτα τον εαυτό τους και μετέπειτα το συνονθύλευμα των πολιτικών τακτικών της στρατηγικής τους. Έτσι μόνο υπάρχει μια ελπίδα χάρη στην οποία θα μπορούσαν όχι απλά να καταπνίξουν πάσης μορφής επανάσταση αλλά και να την αποτρέψουν πριν καν εκδηλωθεί. Όμως εκείνοι όχι απλά δεν κατέχουν πρωτοποριακές αντιλήψεις αλλά προσπαθούν να καταπολεμήσουν τις μάζες και μερικές φορές, όταν δεν μπορούν να κάνουν διαφορετικά και η πολιτική τους αξία κινδυνεύει, τότε και μόνο τότε προσαρμόζονται αναγκαστικά στην λαϊκή βούληση και στην επικράτηση της κοινής γνώμης όταν αυτό απαιτείται. Όταν οι ίδιες οι κυβερνήσεις επιχειρούν να επαναστατήσουν, φέρουν βίαιες μεταρρυθμίσεις ξεσηκώνοντας τον λαό να αντιδράσει απλά γιατί προσπαθούν να παίξουν αυτές τον ρόλο των επαναστατών με εκείνον να γίνεται πιο συντηρητικός από το πολίτευμα που τον περιβάλλει. Μ' άλλα λόγια, η στρατηγική αυτή δεν είναι παρά ένα πολιτικό trick που εξυπηρετεί στην παραπλάνηση του οργάνου της λαϊκής κυριαρχίας προκειμένου να εξυπηρετήσουν τα δικά τους συμφέροντα, υποδυόμενοι τους επαναστάτες για να παρασύρουν τον λαό κάνοντας τον να νιώθει συντηρητικός και οπισθοδρομικός κι ότι είναι σε θέση να αλλάξει την κατάσταση του.

Στην Κίνα όταν η κυβέρνηση προσπάθησε να απαγορέψει την κυκλοφορία και την παραγωγή ναρκωτικών ουσιών όπως το όπιο, να καταργήσει τα παίγνια και να αναπτύξει τομείς όπως τον στρατό και την παιδεία, οι μάζες έδειξαν έντονα την δυσφορία τους. Οι μάζες ξεσηκώθηκαν εναντίον του καθεστώτος απαιτώντας την διακήρυξη της δημοκρατίας σε θεσμό χωρίς καν να κατανοούν και να γνωρίζουν την σημασία της δημοκρατίας. Οι καθοδηγητές της παραπάνω αντίδρασης θεωρούσαν την δημοκρατία ως «λύτρωση» από τους απαρχαιωμένους θεσμούς και νόμους υποκινώντας τους Κινέζους σε μια μορφή κοινωνικής έκφρασης που τους ήταν παντελώς άγνωστη.

---

³⁸ : Τα μοναρχικά πολιτεύματα γνώρισαν αρκετές συνωμοσίες και κατέρρευσαν πολύ πιο γρήγορα από την προβλεπόμενη κοινή αντίληψη αν και είχαν πολύ καλή πληροφόρηση μέσω του εκλεκτικού μηχανισμού τους. (βλ.: *Le Bon*, "Η ψυχολογία των μαζών", Μτφ: Χριστοδούλου, Εκδόσεις: Ζήτρος).

Ανάλογο παράδειγμα αποτελεί η Τουρκία που επιτήδειοι καθοδηγητές ξεσήκωσαν τις μάζες ενάντια του τυραννικού καθεστώτος , πείθοντας αυτές για την εγκατάσταση και την παγίωση της δημοκρατίας σε ένα κράτος που η φιλελεύθερη μεταρρύθμιση κατέληξε στην ίδια τυραννική διακυβέρνηση.

Από τα τελευταία παραδείγματα συμπεραίνουμε ότι οι πραγματικές δομές των εκάστοτε κυβερνήσεων και η εσωτερική διάρθρωση του καθεστώτος που πρεσβεύουν δεν αλλάζουν , αλλά αλλάζουν μόνο οι ονομαστικοί τους τίτλοι και η εξωτερική διάρθρωση του κοινωνικού συνόλου.

Οι άμεσοι παράγοντες απαρτίζονται από τις εικόνες, τις λέξεις και τους τύπους αλλά και τις ψευδαισθήσεις, την εμπειρία και την λογική. Η δύναμη των λέξεων βρίσκεται στις εικόνες που αντανακλούν και είναι απολύτως ανεξάρτητη από την πραγματική τους σημασία, αυτές των οποίων το νόημα είναι πιο άσχημα καθορισμένο έχουν και την μεγαλύτερη επίδραση.

Για παράδειγμα λέξεις όπως δικτατορία, τυραννία, αλλά και λέξεις όπως δημοκρατία, σοσιαλισμός, ελευθερία, συνθέτουν επιθυμίες και την ελπίδα της πραγμάτωσης τους.

Επίσης, οι λέξεις που συντίθενται σε μια γλώσσα τροποποιούνται μέσα στο χρόνο καθώς αλλάζουν οι εικόνες ή το νόημα , στοιχεία που τα συνδέουμε με αυτές .

Για αυτό και η μετάφραση μιας γλώσσας όταν πρόκειται για νεκρούς λαούς είναι αδύνατη. Οι λέξεις έχουν ασταθείς και προσωρινές σημασίες οι οποίες αλλάζουν από εποχή σε εποχή με αποτέλεσμα όταν θέλουμε να επιδράσουμε με αυτές πάνω σε μία μάζα πρέπει να γνωρίζουμε το νόημα που έχουν την δεδομένη χρονική στιγμή. Οι πολιτικοί άνδρες βαφτίζουν με λαοφιλείς λέξεις ή τουλάχιστον ουδέτερες , πράγματα στα οποία στο παρελθόν οι μάζες τα απεχθάνονταν και από αυτό φαίνεται ιδιαίτερα η δύναμη των λέξεων όπου αρκούν όροι αρκετά επιλεγμένοι ώστε τα μισητά πράγματα να γίνονται αποδεκτά από τις μάζες.

Οι ψευδαισθήσεις συγκαταλέγονται στους άμεσους παράγοντες που οι λαοί υφίσταντο την επίδραση τους καθώς το άτομο τις καταστρέφει με κάποιο τίμημα και ενίοτε τις υποκαθιστά και για αυτό χάριν σε αυτές δημιουργείται και το μεγαλείο των πολιτισμών. Γίνονται απαραίτητες , αποτελούν παράγοντα ανάπτυξης των λαών οι οποίο βασίστηκαν περισσότερο στην πλάνη από ότι στην αλήθεια. Η κοινωνική αυταπάτη κυριαρχεί ενώ η μάζα δεν ενδιαφέρεται για την αλήθεια και ο ειδήμων της πλάνης μετατρέπεται σε κυρίαρχο και οδηγό τους.

Επιπροσθέτως, η εμπειρία αποτελεί ως παράγοντας την πιο αποτελεσματική μέθοδο

για να αφομοιωθεί η αλήθεια στην νόηση της μάζας . Καταστρέφει τις αυταπάτες , λαμβάνει χώρα σε μεγάλη κλίμακα και επαναλαμβάνεται συχνά. Ωστόσο η μόνη ωφελιμότητα των εμπειριών είναι μέχρι πιο σημείο πρέπει να επαναλαμβάνονται από εποχή σε εποχή για να ασκούν κάποια επίδραση και να κλονίσουν μια πλάνη. Οι ολέθριες εμπειρίες αποτελούν κομμάτι του προστατευτικού συστήματος των λαών ως μέσο αυτοπροστασίας του καταλήγοντας όμως μέσο αυτοκαταστροφής τους.

Η μάζα δεν επηρεάζεται από συλλογισμούς και δεν καταλαβαίνει εκτός από χονδροειδής συνδυασμούς ιδεών. Για αυτό συνήθως βασίζεται περισσότερο στα συναισθήματα της πάρα στην λογική. Οι νόμοι του ορθού λόγου δεν έχουν επίδραση πάνω σε αυτή. Για να επιβληθεί κανείς στην μάζα πρέπει να λάβει υπόψη τα συναισθήματα που την κατακλύζουν και να προσποιηθεί ότι τα συμμερίζεται.

Ο εκάστοτε πολιτικός θα πρέπει να εφαρμόζει την τακτική του χαμαιλέοντα όταν πρόκειται να πείσει και να προσηλυτίσει την μάζα χωρίς να έχει το φαινόμενο της αναποτελεσματικότητας τόσο των επιχειρημάτων του όσο και του τρόπου που θα εκφέρει τα λογικά του σκευάσματα. Για πολλούς αιώνες θρησκευτικές προκαταλήψεις ήταν ενάντια στην λογική.

Η λογική δεν μπορεί να οδηγήσει την μάζα και να της ανοίξει τον δρόμο του πολιτισμού γιατί εκείνη θα παραμένει προσκολλημένη στους άγραφους νόμους της γενέτειρας της , που βάση ενστίκτου και έντονων συναισθημάτων, θα ακολουθεί ακόμα και αν οι παρορμήσεις που τους συνοδεύουν είναι παράλογες .

2.3.2} Η επίδραση των κοινωνικών αντιλήψεων στο «επαναστατικό» κοινωνικό περιβάλλον³⁹

Κατά την διάρκεια των επαναστάσεων η κυριαρχία αντιλήψεων που συγκλίνουν με βάση τις κοινές επιδιώξεις και τις κοινές μεταβολές στο κοινωνικό περιβάλλον κατηγοριοποιούνται στην αντίληψη των Ιακωβίνων , στην μυστικιστική αντίληψη , στην επαναστατική καθώς και στην εγκληματική . Οι διαφορές ανάμεσα σε αυτές τις αντιλήψεις γίνονται αντιληπτές μέσα από τις ποικίλες ατομικές και κοινωνικές αναστατώσεις .

Η μυστικιστική αντίληψη , που αποτελεί την βάση της αντίληψης των Ιακωβίνων,

---

³⁹ : Ο Le Bon εισηγείται τις τάσεις και τις αντιλήψεις που κυριαρχούν κατά τη διάρκεια των επαναστάσεων στο έργο του: *Le Bon, "Η ψυχολογία των Επαναστάσεων"*, Μτφ: Ελένη Καλκάνη, Εκδόσεις Δαμιανός, Σελ.: 93-105.

εκδηλώνεται με την μορφή ειδώλων , συμβόλων και φετίχ αποδίδοντας σε αυτά κάποια ανώτερη δύναμη. Αυτή την δύναμη μπορούν να την κατέχουν ακόμα και κάποια από τα άτομα του κοινωνικού περιβάλλοντος . Οι μυστικιστικές τάσεις κατευθύνουν μεγάλα επαναστατικά κινήματα και υπάρχουν σε όλες τις θρησκείες και τις πολιτικές δοξασίες⁴⁰. Το μυστικιστικό ιδεώδες πολλές φορές παρακινεί μέσα από τα συναισθήματα και τα πάθη τα άτομα για αυτόβουλη αυτοθυσία . Στην ουσία είναι αδύνατον η εκάστοτε κοινωνική ομάδα να τροποποιήσει απότομα στοιχεία του πολιτισμού ή της θρησκείας του με παράδειγμα μεγάλες θρησκείες να προσηλυτίζουν νέες φυλές και να δείχνουν ότι υιοθετούν την νεοτερικότητα των νέων θρησκειών κάτι που δεν ίσχυε . Οι νέες θρησκείες υπέστησαν τις μεταβολές εκείνες σε συνδυασμό με τις παλαιές δοξασίες και πιστεύω που αντικατέστησαν επιφανειακά ενώ στην πραγματικότητα αποτελούσαν συνέχεια της ήδη υπάρχουσας θρησκευτικής κατάστασης . Οι φάσεις της εξέλιξης για κάθε λαό συνεπάγονται όρους και ύπαρξη νόμων που στην ουσία δεν αλλάζουν.

Η Ιακωβίνικη αντίληψη απευθύνεται σε μία συγκεκριμένη ψυχολογική μορφή και κατάσταση των ατόμων , με την χρήση του ορθολογισμού ως πρόσχημα , την προκατάληψη και την παρόρμηση ως επικρατούσα συνθήκη καθώς και την εμμονή στην πίστη μιας δοξασίας. Ο ρόλος των συναισθημάτων και των παθών γίνεται ισχυρός και η λογική μπροστά σε αυτά ανίσχυρη να λειτουργήσει με κυρίαρχη την έμφαση στην φαινομενική όψη των πραγμάτων .

Η επαναστατική αντίληψη βρίσκεται σε κάθε εποχή στους κόλπους του κοινωνικού συνόλου όπου τα άτομα δείχνουν την δυσαρέσκεια τους στην εκάστοτε κρατική εξουσία . Τα άτομα αυτά έχουν μια τάση μόνιμη τις περισσότερες φορές για εξέγερση χωρίς να συντρέχει κάποιος σοβαρός λόγος. Η ιδιοσυγκρασία τους δεν τα αφήνει να προσαρμοστούν στο διαφοροποιημένο κοινωνικό περιβάλλον ενώ οι τάσεις μυστικοπάθειας τους , τους προκαλεί συναισθήματα εριστικότητας και εκνευρισμού. Ο βαθμός έντασης της συμπεριφοράς τους έχει διακυμάνσεις. Εξεγείρονται απέναντι σε πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές καταστάσεις, απέναντι σε άλλα άτομα αλλά ακόμα απέναντι και στον εαυτό τους για την εκτόνωση των επαναστατικών διαθέσεων και ορμών τους. Τα άτομα αυτά διακατέχονται από αυτοκαταστροφική τάση χωρίς να έχουν την δυνατότητα του αυτοελέγχου. Η ενορατική τους τάση συχνά μετατρέπεται σε ξέσπασμα κάποιας βίαιης ενέργειας που κατευθυνόμενη από προσχήματα θεωρούνται και αξιολογούνται ως μεταρρυθμιστικές. Η αλόγιστη δράση καταγράφεται σε περιόδους αναταραχών και επαναστατικών κινήματων ενώ σε ομαλές

---

⁴⁰ Ο Χριστιανισμός , ο Βουδισμός , ο Ιακωβινισμός , η Μεταρρύθμιση , ο Σοσιαλισμός όπως και άλλα δόγματα χρησιμοποίησαν τον ορθό λόγο αλλά εμφορούνταν και από πνεύμα έντονου μυστικισμού , πάθη και συναισθήματα.

περιόδους ο σεβασμός απέναντι στον νόμο και στους θεσμούς δεν έχει χώρο για τέτοιες απειλητικές κινήσεις έναντι του κοινωνικού συστήματος⁴¹. Η επαναστατικότητα όταν διαπνέεται από την πρόοδο και την εξέλιξη είναι ωφέλιμη και τότε γίνεται αναφορά για ανθρωπιστική ή αλλιώς δημιουργική επανάσταση. Ο συντηρητισμός, ο δισταγμός και η αποδοχή της επιρροής των συμβατικών νόμων και κανόνων καθώς και η αποδέσμευση από καθιερωμένους θεσμούς δεν λαμβάνουν χώρα στην παραπάνω μορφή επανάστασης εφόσον δεν σχετίζονται με την επαναστατική αλήθεια.

Η εγκληματική αντίληψη αποκρυσταλλώνεται στην σύσταση εγκληματικών στοιχείων του όχλου. Ο όχλος αυτός απαρτίζεται από άτομα , που αποτελούν την κυρίαρχη μάζα σε μια επανάσταση, όπως κατάδικοι, φονιάδες, απατεώνες, ληστές που σε ομαλή συνθήκη αποτελούν κοινωνική μάζιγα και τοποθετούνται εκτός του κοινωνικού συνόλου, δηλαδή είναι κοινωνικά απόκληροι. Εκτός από τα άτομα αυτά που έχουν μεγάλο βαθμό επικινδυνότητας υπάρχουν και εκείνα με λιγότερο βαθμό επικινδυνότητας για την κοινωνία όπως μικροκακοποιοί , μικροεγκληματίες και μικροληστές. Συνήθως τα άτομα αυτά κατατάσσονται υπέρ των επαναστατικών κινημάτων γιατί το ήδη υπάρχον σύστημα καταρρέει . Οι δύο αυτές κατηγορίες ατόμων με παρεκκλίνουσα συμπεριφορά αποτελούν στρατό έκτακτης ανάγκης για τις κοινωνικές αναταραχές.

Ένα στοιχείο της Δημοκρατίας είναι η παιδεία που έχει σαν σκοπό να βελτιώνει τους ανθρώπους και να τους καθιστά ίσους. Άλλωστε η Δημοκρατία επιτέλεσε το «μέσο» εκείνο που αποτέλεσε στην άμβλυνση των ποικίλων ανισοτήτων. Η πολιτιστική κληρονομιά , η παιδεία και οι θεσμοί υπάρχουν και «καλλιεργούνται» σε ορισμένα άτομα και όχι σε όλους τους λαούς διαχωρίζοντας τους από πρόοδο ή οπισθοδρόμηση αντίστοιχα⁴². Σύμφωνα με τον Spencer *«Τα ένστικτα και τα πάθη των ατόμων δεν μετριάζονται εξαιτίας της παιδείας αλλά και η ηθική όπως και η ευτυχία δεν εξαρτώνται από αυτή»*.

Η εγκληματικότητα είναι αποτέλεσμα της λανθασμένης κατεύθυνσης της παιδείας η οποία γίνεται καταστρεπτική και ολέθρια.

Οι χειρότεροι εχθροί της κοινωνίας είναι η ομάδα των αναρχικών η οποία στρατολογείται από την μορφωτικά ανώτερη ομάδα στους κόλπους της παιδείας. Η παιδεία η οποία κατευθύνεται σωστά δίνει αποτελέσματα ωφέλιμα και προάγει την

---

⁴¹ : Από αυτή την ομάδα ατόμων αναφέρονται οι λεγόμενοι λαοπλάνοι ή δημαγωγοί ή καθοδηγητές των επαναστατικών κινημάτων , με κινητήριο δύναμη την διάδοση των ιδεών τους , χωρίς η δικαιοσύνη και η ανεξαρτησία της μάζας να αποτελεί πρωταρχική ανάγκη ή προτεραιότητα τους . βλέπε έννοια του δημαγωγού στον *Le Bon* σε όλα τα έργα του που αναγράφονται στην βιβλιογραφία.

⁴² : Το δικαίωμα της ισότητας των ατόμων για παράδειγμα αποτέλεσε εφαλτήριο για το ξέσπασμα της επανάστασης στην Ευρώπη και του αιματηρού πολέμου στην Αμερική φέροντας την εξαθλίωση και την παρακμή στις Γαλλικές αποικίες.

ηθικότητα αλλά και την επαγγελματική δεξιοτεχνία. Η παραπάνω παιδεία δημιουργεί ένα άτομο που παραμένει στην μάταιη αποστήθιση εγχειριδίων με αποτέλεσμα το άτομο να μην ασκεί την κριτική του νόηση και να προετοιμάζεται να διεκδικήσει μια θέση την γραφειοκρατία της δημόσιο-υπαλληλίας.

Στο βάθος της κοινωνικής κλίμακας δημιουργείται μια ομάδα ατόμων η οποία επαναστατεί και διαμαρτύρεται για την μη αφομοίωση τους στο κρατικό εργασιακό σύστημα εκφράζοντας την δυσαρέσκεια της απέναντι στο κράτος και καθιστώντας το υπόλογο για την κατάσταση της ανεργίας. Επομένως η παιδεία και η εκπαίδευση βελτιώνει κάποιες φορές την ψυχοσύνθεση της μάζας και άλλοτε την διαφθείρει.

3} Η έννοια του καθοδηγητή , οι μέθοδοι του & η μείζων σημασία του

Μέσα στις ανθρώπινες ομάδες ο ρόλος του καθοδηγητή⁴³, , παίζει σημαντικό ρόλο για την ταυτότητα της μάζας καθώς η βούληση του αποτελεί το κομβικό σημείο συγκέντρωσης αλλά και διαμόρφωσης των απόψεων. Η υποκίνηση για αντίδραση από τον καθοδηγητή ή αλλιώς δημαγωγό, τονίζοντας την αγανάκτηση της μάζας και προβάλλοντας σε αυτή την εικόνα της ευημερίας και γαλήνης, θεωρείται υπεύθυνη για τις καταστάσεις των Επαναστάσεων.

Η ταυτότητα του εκάστοτε καθοδηγητή της μάζας χαρακτηρίζεται από την ιδιότητα της δράσης του και όχι τόσο της σκέψης του, είναι φανατικός υπερασπιστής της ιδέας που διαδίδει όσο παράλογη και φαίνεται αυτή , έχει θυσιάσει τον εαυτό του και το ατομικό του συμφέρον στο έργο κατά τον ίδιο που επιτελεί και διακατέχεται από μια υπέρμετρη πεποίθηση που μπορεί να φαντάζει παρανοϊκά άλογη.

Τα άτομα της μάζας τον εμπιστεύονται και στρέφονται σε αυτόν ενστικτωδώς όταν καταλαβαίνουν ότι έχουν χάσει την δική τους βούληση. Η επιρροή του οδηγού αυτού που συχνά είναι κόλακας , στηρίζεται στα χαμηλά ένστικτα των ατόμων και για αυτό το λόγο είναι εφήμερη. Ο κύριος λόγος της ύπαρξης του, έγκειται στο γεγονός

⁴³ : Ο Le Bon ανέπτυξε στην θεωρία του ότι δεν μπορεί να υπάρξει μάζα ή συνείδηση μάζας χωρίς την καθοδήγηση κάποιου ατόμου οποίος αναδεικνύεται μέσα από χαρακτηριστικά, όπως είναι και αυτά για παράδειγμα όπως αναφέρονται και στον Max Weber περί χαρισματικού ηγέτη, τα οποία τον κάνουν ικανό να την ελέγχει και να την χειραγωγεί δυστυχώς τις περισσότερες φορές ιδιοτελώς και για ίδιον όφελος. Βλ.: *Le Bon*, "Η ψυχολογία των μαζών", Μτφ: Χριστοδούλου, Εκδόσεις: Ζήτρος, Σελ.: 106-110. &Max Weber(περί χαρισματικού ηγέτη) το link: http://chouvi.blogspot.com/2007/12/blog-post_31.html.

ότι στην κοινωνική σφαίρα των μεσαίων τάξεων υπάρχουν άτομα που δεν διακρίνονται για την σαφή και δικαιολογημένη τους ιδέα σε θέματα που αφορούν ουσιαστικά την ζωή τους. Ο ίδιος, τους δημιουργεί μια πίστη (*θρησκευτική, πολιτική, κοινωνική*) που έχουν ανάγκη και η οποία ουσιαστικά είναι η ελπίδα τους για κάτι νέο ή η διαφυγή τους από το κοινωνικό τους αδιέξοδο. Η εξουσία του είναι δεσποτική, δεν διαθέτει κανένα μέσο για να την στηρίξει αλλά βασίζεται στο ένστικτο της μάζας για υποτέλεια που εφόσον η τελευταία βρεθεί χωρίς καμία καθοδήγηση αυτόματα μετατρέπεται σε μια μάζα χωρίς συνοχή και αντίσταση.

Στην τάξη των καθοδηγητών έχουμε δύο περιπτώσεις, την περίπτωση του οδηγού της μάζας με ισχυρή και διαρκή αλλά προσωρινή βούληση και την περίπτωση εκείνου που ατομικά σαν μονάδα της κοινωνίας εκφράζει αδυναμία να κατευθύνει την ίδια του την ζωή αλλά μπορεί κάλλιστα να διευθύνει την ζωή των άλλων.

☞ Στην πρώτη κατηγορία οι καθοδηγητές αυτοί έχουν την δυνατότητα να παρασύρουν το κοινό ακόμα και αν είναι παρακινδυνευμένο, να το δελεάσουν και να το παραπλανήσουν πειστικά, κατέχοντας μεγαλοπρεπή μορφή στην ιστορία θεμελιώνοντας θρησκείες ή έργα. Διακατέχονται από μία αξιοσημείωτη επιμονή και επίμονη βούληση που σπάνια δυνατή ώστε κανείς και τίποτα δεν δύναται να αντισταθεί σε αυτήν την χαρισματική ικανότητα τους.

☞ Η δεύτερη κατηγορία οδηγών αδυνατούν μέσα σε απλές συνθήκες να βρουν την ταυτότητα τους έχοντας και οι ίδιοι κάτι να τους οδηγεί σαν αφετηριακό ξεκίνημα και αυτό μπορεί να είναι ένας άλλος άνθρωπος ή μία ιδέα.

Όταν πρόκειται κανείς να παρασύρει μια μάζα και προσπαθεί να την πείσει να διενεργήσει οποιαδήποτε πράξη χρησιμοποιεί μέσα και τεχνάσματα για να το πετύχει.

Ο Le Bon κάνει λόγο για τρεις μεθόδους που χρησιμοποιούν οι καθοδηγητές και αυτοί είναι: η διαβεβαίωση, η επανάληψη και η μετάδοση⁴⁴.

Για να διεισδύσει μια ιδέα στον συλλογισμό και στην ιδέα της μάζας η διαβεβαίωση απαλλαγμένη από κάθε μορφή συλλογισμού και απόδειξης αποτελεί ένα σίγουρο μέσο. Όσο περισσότερο λακωνική είναι και στερημένη από κριτήρια τόσο μεγαλύτερη απήχηση έχει αλλά και δύναμη. Η αξία της διαβεβαίωσης έγκειται στην σταθερή επανάληψη των ιδίων λέξεων. Επειδή επαναλαμβάνεται καταλήγει να αφομοιώνεται στο ασυνείδητο της μάζας με παράδειγμα την δύναμη και την εξουσία της διαφήμισης. Κάτι που διαβεβαιώνεται φθάνει με την έννοια της επανάληψης να

---

⁴⁴ : βλ.: Le Bon, “*Η ψυχολογία των μαζών*”, Μτφ: Χριστοδούλου, Εκδόσεις: Ζήτρος.

αφομοιωθεί και να γίνει μια αποδεκτή αποδεδειγμένη αλήθεια.

Στην περίπτωση που η διαβεβαίωση επαναλαμβάνεται καταλήγοντας κατά την επανάληψη σε ομοφωνία τότε λειτουργεί η έννοια της μετάδοσης. Η μετάδοση είναι ισχυρό μέσο αφού έχει να κάνει με την μετάδοση ιδεών, πεποιθήσεων, αισθημάτων και συγκινήσεων της μάζας λαμβάνοντας ρυθμιστικό ρόλο στο φαινόμενο της μάζας . Η μετάδοση δεν απαιτεί την ταυτόχρονη παρουσία ατόμων στον ίδιο χώρο πραγματοποιώντας τον ρόλο της υπό την επίδραση γεγονότων που κατευθύνουν την συλλογιστική πορεία των ατόμων στην ίδια και επιθυμητή διεύθυνση.

Μέσω του μηχανισμού της μετάδοσης η ιδέα επιτυγχάνει να γίνει αποδεκτή από την κοινή γνώμη εφόσον η τελευταία την παραδέχεται . Τίποτε δεν μπορεί να την κλονίσει καθώς η λειτουργία των συναισθημάτων την προστατεύει . Κατά την Handley Cantril η μετάδοση των κάθε μορφής συγκινήσεων οδηγεί στον αιφνίδιο πανικό⁴⁵.

Η μίμηση και η λειτουργία της που επηρεάζει τις κοινωνικές ομάδες είναι ένα αποτέλεσμα της μετάδοσης. Το αποτέλεσμα της μίμησης μερικές φορές μπορεί να μετατραπεί σε μια μεταδοτική απομίμηση μεταξύ των ατόμων εφόσον η ιδέα της μίμησης λειτουργεί σε μεγάλο βαθμό σε όλα τα όντα .

Ο ρόλος της μετάδοσης έχει τέτοια απήχηση ώστε επιβάλλει στα άτομα όχι μόνο προκατασκευασμένες απόψεις αλλά και τρόπους να αισθάνονται. Αφού επηρεάσει τα λαϊκά στρώματα στρέφεται στα ανώτερα της κοινωνικής κλίμακας όπου και εδραιώνει αλλά και επιβάλλει τις ιδέες που γίνονται δημοφιλείς. Στον μηχανισμό αυτό της μετάδοσης το προσωπικό συμφέρον εξαφανίζεται ενώ οι δημοφιλείς αλήθειες και οι ιδέες που διαδίδονται μέσα στην μάζα είναι ήδη παραμορφωμένες και κατά την ολοένα αυξανόμενη διάδοση τους τόσο και πιο πολύ θα αλλοιώνονται.

Και οι τρεις αυτοί μέθοδοι που αναφέρθηκαν παραπάνω καταλήγουν να συνεπάγονται στην δύναμη του κύρους.

Όσο αναφορά για τον ρόλο του οδηγού που και ο Le Bon δίνει έμφαση στο έργο του σημασία έχει το στοιχείο της «σαγήνευσης» για την κινητοποίηση της μάζας μέσω του ορθού λόγου. Όσο πιο αναπτυγμένη είναι μια χώρα πολιτισμικά τόσο το στοιχείο της βίας εγκαταλείπεται ως μέσο μεθόδευσης των ατόμων. Οι σκοποί μέσα σε αυτό το μηχανισμό λειτουργίας παρουσιάζονται πάντα ιδεαλοποιημένοι, ωραιοποιημένοι, άσχετα αν πρόκειται ακόμα και για άνομες πράξεις που οδηγούν σε εγκλήματα ή σε πράξεις

---

⁴⁵ : Η συγγραφέας αναφέρει ότι οι άνθρωποι λειτουργούν ανάλογα με την ψυχολογική τους κατάσταση και όχι μέσω μιας διανοητικής μεταδοτικότητας .Ο παράγοντας της προσωπικότητας των ατόμων είναι καθοριστικός σε οποιαδήποτε κατάσταση μέσα στον πανικό..(Handley Cantril, *The invasion from Mars*,1940.)

ανοικοδόμησης, αλληλεγγύης και απελευθέρωσης.

Ο οδηγός - καθοδηγητής είναι εκείνος που πρώτα αυθυποβάλλεται ⁴⁶ ενώ ταυτόχρονα υποβάλει την μάζα σε αυτό που και ο ίδιος πιστεύει. Η ιδεοποίηση του οδηγού σημαίνει ότι γύρω από το πρόσωπο του περιπλέκονται μύθοι και θρύλοι. Η έννοια του οδηγού δεν έχει πάντα αρνητική σημασία αλλά και θετική με την συμβολή πολλών επιφανών προσωπικοτήτων που συντέλεσαν στην ανοδική πορεία της πολιτισμικής κληρονομιάς. Σε αυτή την περίπτωση τα άτομα αυτά λειτουργούν και κατευθύνουν τις ενέργειες τους με βάση τις κοινωνικές ανάγκες της συγκεκριμένης ιστορικής στιγμής⁴⁷. Παράδειγμα προς αναφορά η προσωπικότητα του Hitler⁴⁸.

Ο Hitler είχε μία τεράστια χαρισματική ακτινοβολία η οποία ήταν ικανή να γεφυρώσει ως το τέλος του πολέμου όλες τις πολιτικές αντιθέσεις και τους ανταγωνισμούς. Όμως η εικόνα του οδηγού ήταν κάτι το διαφορετικό από το πραγματικό πρόσωπο του ίδιου, ο οποίος βέβαια προσφερόταν για κάτι τέτοιο. Σύμφωνα με το μύθο ο ίδιος ήταν ο εγγυητής του κύρους του κράτους και επέβαλλε αδίστακτα το δίκαιο και την τάξη ενώ ήταν αδιάφθορος πέρα από ατομικά ή ειδικά συμφέροντα καθώς ενεργούσε μόνο για την εξυπηρέτηση της επιθυμίας του λαού. Ξεπέρασε την ανεργία, (μέσω της προετοιμασίας του για τον πόλεμο), επέβαλε μετριοπάθεια στους εξτρεμιστές μέσα στο κόμμα, πολεμούσε τους εχθρούς του κράτους και τους διαφθορείς του λαού σύμφωνα με τους κανόνες δικαίου. Στο δεύτερο μισό του πολέμου ο μύθος του άρχισε να αμφισβητείται αλλά ο πληθυσμός πρόβαλε την ευθύνη για την ηθική και πολιτική καταστροφή στο κόμμα και όχι στον ίδιο.

Ένα άλλο παράδειγμα είναι η πολιτική επανάσταση στην Κίνα όπου όλοι φορούσαν την πλακέτα του Mao που σε αυτή την περίπτωση αντί να λένε την αλήθεια δείχνοντας τα όρια της πραγματικότητας υπόσχονται οικονομική ανάπτυξη χωρίς κόπο, εθνική επέκταση, δημόσια έργα γοήτρου, δημαγωγική υπόσχεση σύγχρονης ικανοποίησης όλων των τάξεων.

Και αυτό γιατί στην παραπάνω συγκυρία η μάζα ταυτίζεται με την παντοδυναμία του ίδιου του προσώπου - οδηγού και όχι με την ιδέα που πρεσβεύει.

Αυτή η τυχοδιωκτική πολιτική δημιουργεί ασυνείδητα σε όλους μια αυξανόμενη έλλειψη αυτοσεβασμού, οι ίδιοι οι πολίτες, που είναι σε κατάσταση μάζας, βρίσκουν την

---

⁴⁶: Adirbin Th.w, « Freudian Theory and the Pattern of Fascist Propaganda », στο G.Roheim, *Psychoanalysis and the Social Science*, III, New York, 1951.

⁴⁷: Ο Καίσαρας για παράδειγμα οδηγεί την Ρωμαϊκή αυτοκρατορία σε πρόοδο, ανάπτυξη και μεγάλη «δύναμη» της εποχής του.

⁴⁸: Ian Kershaw στο H.Mommsen, S.Willems, *Herrschaftsalltag im Dritten Reich*, Dusseldorf, 1989.

αυτό-εκτίμηση τους μόνο μέσα από τα κατορθώματα και τις υποσχέσεις ταύτισης των οδηγών τους γνωρίζοντας τις περισσότερες φορές ότι κρύβεται βία και απάτη πίσω από όλα αυτά. (Lassalle , Mussolini, Stalin , Hitler , Mao.)

Όταν οι πολίτες έχουν παλινδρομήσει στην κατάσταση της μάζας είναι αιχμάλωτοι των αρχηγών τους και η τροπή τους προς την φυγή θα τους αφυπνίσει δια της βίας.

3.1} Το κύρος ως μέσο επιτυχίας & μαγνητισμού της μάζας

Το κύρος⁴⁹, είναι η γοητεία που μας προκαλεί μια θεωρία , ένας άνθρωπος, ένα έργο. Το αίσθημα που προκαλεί και συχνά συνοδεύεται από θαυμασμό και σεβασμό παρακωλύει την κριτική ικανότητα του ατόμου. Αποτελεί το πιο ισχυρό μέσο επιτυχίας της εξουσίας και της κυριαρχίας. Έχει δύο εκφάνσεις που το διακρίνουν στην μορφή που επίκτητου κύρους και σε αυτήν του προσωπικού κύρους.

Το επίκτητο κύρος είναι το πιο διαδεδομένο και σχετίζεται με την επιτυχία και την φήμη ενώ είναι ανεξάρτητο από το προσωπικό.

Η αξία του ατόμου σαν προσωπικότητα μπορεί να είναι μηδαμινή αλλά αντλεί την αξία του επίκτητου κύρους από την οικονομική του κατάσταση ,το επάγγελμα του, την πετυχημένη προσωπική του ζωή.

Σε αντίθεση το προσωπικό κύρος είναι ανεξάρτητο από όλα τα παραπάνω και συνιστά κάτι ατομικό που εκπέμπεται από το ίδιο το άτομο και μπορεί να συνυπάρξει με την δόξα, την επιτυχία και την φήμη χωρίς να στηρίζεται σε αυτά τα στοιχεία.

Μπορούμε λοιπόν να πούμε ότι οι άνθρωποι που κατέχουν αυτού το είδους το κύρος έχουν την ικανότητα να μαγνητίζουν τους γύρω τους, κάτι το οποίο είναι ανεξάρτητο από κάθε μορφή εξουσίας και τίτλου ή αξιώματος. Παράδειγμα ενός τέτοιου κύρους αποτελούν οι θρησκευτικοί ηγέτες, οι ήρωες , οι προφήτες και τα δόγματα που επιβλήθηκαν διαθέτοντας την δύναμη της μαγνητικής αποπλάνησης.

Η μάζα στηρίζεται στην γοητεία του κύρους των απόψεων ανεξάρτητα αν είναι πλάνη ή αλήθεια και αυτό γιατί απαιτούν απόψεις έτοιμες και κονσερβοποιημένες.

Είναι γνωστό δε και από άλλους θεωρητικούς του ιντεραξιονιστικού ρεύματος ότι με την δύναμη που ασκεί στην μάζα η έννοια του κύρους, βρίσκεται η αιτία γένεσης μεγάλων θρησκειών, θεωριών και ολόκληρων αυτοκρατοριών λόγω αυτής της

---

⁴⁹ : Ο Le Bon εισάγει την έννοια του κύρους ως πόλο προσέλκυσης των ατόμων στην διαδικασία της μαζοποίησης και το αναλύει περισσότερο στο έργο του: *Le Bon, "Η ψυχολογία των μαζών"*, Εκδόσεις Ζήτρος, Σελ.: 116 και εξής.

ακλόνητης επίδρασης. Η θεμελίωση του κύρους δεν έχει κατεξοχήν ως βάση την προσωπική επιρροή, την στρατιωτική δόξα ή το θρησκευτικό φόβο αλλά και άλλες πηγές πιο ταπεινές και λιγότερο δημοσιοποιημένες και δημοφιλείς. Συνιστά όμως στοιχείο της πειθούς⁵⁰, που μέσω αυτής επιτυγχάνονται και καλλιεργούνται διάφορες εκφάνσεις του πολιτισμού όπως η τέχνη, η επιστήμη και η έκφραση του λόγου και του συναισθήματος σε οποιαδήποτε μορφή.

Μέσω της διαδικασίας της μετάδοσης το κύρος αποτελεί στοιχείο που μπορεί να μιμηθεί μια ολόκληρη γενιά. Η μίμηση μιας ιδέας ή ενός ατόμου με κύρος ή πράξεις που δηλώνουν κύρος ή αλλιώς γόητρο γίνονται αντικείμενο προς μίμηση ασυνείδητα και μηχανικά.

Η γένεση του κύρους προέρχεται από την επιτυχία που το συνοδεύει και χάνεται πάντα με την αποτυχία και τότε αμφισβητείται, κλονίζεται και παύει να είναι αυτό που το καθιστά τόσο ελκυστικό και ποθητό.

3.1.1} Σταθερές & ασταθείς ιδέες στο ιδεολογικό οικοδόμημα του πολιτισμού

Κατόπιν μελέτης των πεποιθήσεων και των ιδεών ενός λαού διαπιστώνουμε την ύπαρξη ενός υπόβαθρου πολύ σταθερού αλλά και την ταυτόχρονη ύπαρξη ασταθών ιδεών.

Οι πεποιθήσεις και οι ιδέες της μάζας διακρίνονται σε δύο τάξεις, τις σταθερές ιδέες και τις ασταθείς.

Οι σταθερές πεποιθήσεις διαιώνονται κατά κάποιο τρόπο αιώνες τώρα και πάνω σε αυτές βασίζεται ένας ολόκληρος πολιτισμός. Ο πολιτισμός εν γένει σηματοδοτεί το πλήθος θεμελιωδών ιδεών που παραμένουν αναλλοίωτες στην ψυχοσύνθεση της μάζας στο πέρασ του χρόνου μεταδίδοντας την ίδια δυναμική στο έθνος. Η ιστορία των πολιτισμών αποτελείται από συνεχόμενες μεταρρυθμίσεις και προσαρμογές. Οι ιδεολογίες αυτές δεν αναθεωρούνται και δεν ανατρέπονται εύκολα και «αβίαστα», η πνευματική ιδιοσυγκρασία, και οι νόμοι περί ισότητας των φυλών και των ατόμων αγνοούνται για πολλά χρόνια ακόμη μέχρι το σημείο εκείνο που αναπόφευκτα ο Δυτικός κόσμος κλονίζεται από τις εμφανείς ανισότητες σε ατομικό και φυλετικό επίπεδο.

---

⁵⁰ : Αναλύει ο Le Bon την έννοια της πειθούς στο έργο: *Le Bon, "Πολιτική ψυχολογία"*, Μτφ: Δ. Γιαννόπουλος, *Επιμέλεια: Χριστοδούλου, Εκδόσεις: Ζήτρος, Σελ.: 181-191.*

Η φεουδαρχική αντίληψη , οι χριστιανικές ιδέες, οι μεταρρυθμιστικές ιδέες είναι κάποιες από αυτές τις σταθερές αντιλήψεις όπως επίσης και οι δημοκρατικές καθώς και οι κοινωνικές αντιλήψεις μέχρι στις μέρες μας.

Σε αντίθεση με όλα αυτά, οι προσωρινές ιδέες που χαρακτηρίζονται από αστάθεια είναι μεταβαλλόμενες και με την ίδια ευκολία που εμφανίζονται με τον ίδιο τρόπο αφανίζονται αφήνοντας το δικό τους στίγμα στην ιστορία ενός λαού. Τέτοιες ιδέες γίνονται εύκολα αποδεκτές καθώς πρεσβεύουν κάθε φορά μία τάση ή ένα ρεύμα μιας εποχής αλλά και δύσκολα παίρνουν μια σταθερή μορφή μέσα στο κοινωνικό σύνολο.

Η ανατροπή των σταθερών πεποιθήσεων που διακατέχουν την κοινωνία δεν είναι εύκολη όπως και οι θεσμοί που προέρχονται από τις πεποιθήσεις διατηρούν την δύναμη τους και η εξάλειψη τους γίνεται αργά. Για να εξαλειφθεί κάτι από τα παραπάνω θα πρέπει να χάσει την αξία του, να έχει ήδη κλονιστεί και αμφισβητηθεί. Οι λαοί μεταμορφώνουν τα στοιχεία που συνθέτουν τον πολιτισμό τους χωρίς όμως να αλλάζουν τις σταθερές πεποιθήσεις τους και αυτό μέχρι να υιοθετήσουν μια νέα γενική πεποίθηση που είναι απαραίτητη για τον προσανατολισμό των ιδεών και την δημιουργία της πίστης και του καθήκοντος μέσα στην κοινωνία. Το δόγμα κατέχει μια απόλυτη εξουσία στην ψυχή της μάζας απόλυτη και προκαλεί το έναυσμα για την έκφραση των ατόμων μέσα από τους θεσμούς, την τέχνη αλλά και την ίδια την συμπεριφορά τους .

Μέσα από τις γενικές πεποιθήσεις τα άτομα περιστοιχίζονται από ένα δίκτυο παραδόσεων, ιδεών και εθίμων που δεν εγκαταλείπουν και η εξάρτηση τους από αυτό υποδηλώνει το κοινό χαρακτηριστικό των ατόμων.

Σε αντιδιαστολή με την δύναμη των σταθερών πεποιθήσεων, όπως ισχυρίζεται άλλωστε και ο Le Bon⁵¹, υπάρχει μια εφήμερη διάρκεια ιδεών και απόψεων που δεν ξεπερνάει την ζωή μιας γενιάς. Οι αλλαγές που συμβαίνουν σε αυτές τις ασταθείς πεποιθήσεις είναι επιφανειακές παρά πραγματικές και έχουν τα ιδιότυπα χαρακτηριστικά της φυλής⁵² - λαού. Βρίσκονται και εξαρτώνται από τις διάφορες συγκυρίες και από τις μεταβολές του περιβάλλοντος. Διαμορφώνονται μέσα από την μέθοδο της υποβολής και της μετάδοσης και έχουν ένα προσωρινό χαρακτήρα - μορφή.

---

⁵¹ : Ο Le Bon αποδίδει τον ορισμό των πεποιθήσεων μέσα από τον ταυτόχρονο προσδιορισμό των πρακτικών που τις διέπουν και στις οποίες οφείλεται τόσο η αναπαραγωγή όσο και η πολιτισμική τους επιβίωση. Κάτι που θέλει την θεωρία της “μάζας” να προσεγγίζεται ως ιδεολογία όπως την προσεγγίζουν και οι ιντεραξιομιστές, (βλέπε και Durkheim, "Συλλογικές αναπαραστάσεις και αντιληπτικές κατηγορίες") *Le Bon*, “*Η ψυχολογία των μαζών*”, *Εκδόσεις Ζήτρος*.

⁵² : Ο Le Bon ασχολείται με την έννοια της φυλής διεξοδικά στο έργο του: *Le Bon*, “*Νόμοι Εξελίξεων των λαών*”, *Μτφ: Ν. Θεοδώρου, Εκδόσεις: Ελεύθερη σκέψις, (1985)*.

Ο μεγάλος αριθμός ασταθών ιδεών οφείλεται σε τρία αίτια⁵³:

☞ Το πρώτο σχετίζεται με την απώλεια της εξουσία των παλαιών πεποιθήσεων και την έλλειψη διάδρασης τους στις πρόσκαιρες ιδέες με αποτέλεσμα να μην τις προσανατολίζουν.

☞ Το δεύτερο αίτιο οφείλεται στην αυξανόμενη δύναμη της μάζας και στην υπέρμετρη αστάθεια της που εκφράζεται ελεύθερα.

☞ Και το τρίτο αίτιο βασίζεται στην αδυναμία των ιδεών να καταφέρουν να διαρκέσουν. Όσον αφορά τη γνώμη της μάζας, εκείνη τείνει να γίνει ο ρυθμιστής της πολιτικής, εφόσον η εκάστοτε κυβέρνηση διακατέχεται από αδυναμία να κατευθύνει την κοινή γνώμη αλλά και ο τύπος με την σειρά του που απλά αντανακλά την κοινή γνώμη.

Καταλήγουμε λοιπόν ότι η απουσία κατεύθυνσης της κοινής γνώμης και η διάλυση των γενικών πεποιθήσεων έχει ως αποτέλεσμα η μάζα και τα άτομα να εμφορούνται από αδιαφορία όταν κάτι δεν υπόκειται στο ατομικό τους συμφέρον και η κονσερβοποίηση της ιδέας να συνεχίζεται σε ένα φαύλο κύκλο που θα οδηγήσει στην κατάρρευση και στην παρακμή του λαού.

3.1.2} Η «ταξινόμηση» της μάζας σε φυλές (βάσει πλήθους)

Για να γίνει πιο ευδιάκριτη η έννοια μάζα προβαίνουμε σε μία ταξινόμηση των μαζών με βάση το πλήθος. Καθώς η κατώτερη του μορφή αποτελείται από διαφορετικές φυλές όπου τόσο τα διάφορα χαρακτηριστικά τους όσο και η μεταξύ τους διαφορετικότητα «εξαφανίστηκαν» λόγω της ύπαρξης ενός κοινού αρχηγού και της αποδοχής του από όλες. Υπό την επίδραση διάφορων παραγόντων και κάτω από συγκεκριμένες περιστάσεις τα χαρακτηριστικά των μαζών μπορούν να έρθουν στην επιφάνεια αφού τα ίδια βρίσκονται σε κάθε φυλή.

Οι φυλές⁵⁴, μπορούν να κατηγοριοποιηθούν σε *αρχέγονες* ή *πρωτογενείς*, στις *κατώτερες*, στις *μεσαίες* και στις *ανώτερες*. Οι αρχέγονες δεν παρουσιάζουν στοιχεία παιδείας και δεν απέχουν πολύ από μια ημίγρια κατάσταση πολιτισμού . Πάνω από αυτές τοποθετούνται οι κατώτερες οι οποίες κατέχουν στοιχειώδεις γνώσεις πολιτισμού χωρίς ποτέ να μπορούν να ξεφύγουν από τελείως βάρβαρες μορφές πολιτισμού. Οι

⁵³ : Σύνθεση από το βιβλίο : Le Bon, “*Η ψυχολογία των μαζών*”, Εκδόσεις Ζήτρος. Σελ.: 133.

⁵⁴ : Διεξοδική αναφορά στην κατηγοριοποίηση των φυλών γίνεται στο: Le Bon, “*Νόμοι εξέλιξεων των λαών*”, Μτφ: Ν. Θεοδώρου, Εκδόσεις: Ελεύθερη Σκέψις, (1985), Σελ.: 30-36.

μεσαίες διακρίνονται από ανώτερα πολιτιστικά στοιχεία που όμως μόνο κάποιοι άλλοι λαοί μπόρεσαν να ξεπεράσουν δημιουργώντας τις ανώτερες φυλές. Στις πρωτόγονες και κατώτερες φυλές υπάγονται τα κατώτατα στρώματα των Ευρωπαϊκών λαών που στερούνται κριτικής ανάλυσης πνεύματος και ολοκληρωτική έλλειψη συνδυασμού σύγκρισης και κατανόησης εννοιών και ιδεών. Υπόκεινται στην ευπιστία, η μίμηση εδραιώνεται ως τάση και συνήθεια και τα συμπεράσματα τους καθίστανται ανακριβή εφόσον είναι «γενικά» κατεξοχήν ενώ οι πράξεις τους χαρακτηρίζονται από αστάθεια και απροβλεψία.

Σε αντίθεση με τις ανώτερες που η ικανότητα τους ξεπερνάει κάθε προσδοκία χαρακτηρίζονται για την ανάπτυξη του πνεύματος, την αναλυτική κριτική και την εξαγωγή ωφέλιμων συμπερασμάτων για την φυλή. Η κατώτατη κατάσταση είναι αποτέλεσμα της τάσης που οδηγεί τα άτομα σύμφωνα με τα έμφυτα «προαισθήματα» τους χωρίς να μπορούν να χαλιναγωγήσουν την απειθαρχία και την θυσία κάποιου ιδανικού τους για να εκπολιτιστούν. Η ταξινόμηση των ατόμων και της φυλής δεν γίνεται μόνο μέσω των στοιχείων που απαρτίζουν το χαρακτήρα αλλά και την διανοητική κατάσταση τους. Το στοιχείο του χαρακτήρα όμως καθορίζει την εξέλιξη του λαού, ιδρύει κοινωνίες, θρησκείες και κράτη. Ο ανταγωνισμός μεταξύ φυλών επιβεβαιώνει την ασυμβατότητα του χαρακτήρα τους. Η διαφορετικότητα τους δεν μετατρέπει σε εφικτό τον ίδιο τρόπο αντίληψης των πραγμάτων. Αυτή η διαφορά της ιδιοσυγκρασίας εξηγεί γιατί οι ανώτεροι λαοί δεν μετέδωσαν επιτυχώς τον πολιτισμό τους στους κατώτερους με τους τελευταίους να μην είναι δεκτικοί και αποδεκτές σε αυτό. Κάθε λαός αλλάζει την γλώσσα, την ιδιοσυγκρασία και την κουλτούρα του μόνο όταν αλλάζει ο πυρήνας της ψυχοσύνθεσης του. Η επικοινωνία κάποιου κατώτερου λαού με έναν ανώτερο σηματοδοτεί τον αφανισμό του και τον εκφυλισμό του. Έχει αντίκτυπο στην απώλεια των ικανοτήτων υπεράσπισης της φυλής και της ιστορίας του καθιστώντας αλλοιωμένη την συλλογική ψυχή, συνείδηση και ταυτότητα του. Η αφομοίωση της μιας φυλής στις συνήθειες της άλλης δεν είναι ομαλά εφικτή με την ανταγωνιστικότητα να εντοπίζεται στον διαφορετικό βαθμό εξέλιξης.

Η σύγκρουση θα είναι αναπόφευκτη αλλά δεν θα επέλθει ολοκληρωτική καταστροφή όπως στην περίπτωση των ΗΠΑ που το κράτος διαιρέθηκε σε ανεξάρτητες πολιτείες εφόσον είχε καταστεί πολυφυλετικό (μετά τον εμφύλιο πόλεμο). Δημιουργείται με αυτό τον τρόπο το πρόβλημα της εθνικής ενότητας του λαού – κράτους που «δέχεται» την εισροή αλλοεθνών καθώς απειλείται η ταυτότητα και η ύπαρξη του.

Στην δημιουργία της νέας φυλής ρόλο παίζουν αν οι φυλές είναι άνισες

αριθμητικά, αν διαφέρουν στα χαρακτηριστικά τους ως κοινωνική ομάδα και αν έχουν έρθει σε επαφή με παρόμοιες περιβαλλοντολογικές συνθήκες που συντελούν στην διαμόρφωση των ψυχολογικών χαρακτηριστικών. Το μεγάλο χάσμα μεταξύ τους επιφέρει το πρόβλημα της μη δυνατής επιβολής της πειθαρχίας σε ίδιους θεσμούς και νόμους . Το αποτέλεσμα της επικοινωνίας αυτής θα είναι η απώλεια των κοινών ιδεών και συναισθημάτων καθώς και το στοιχείο του έθνους .

Η κατάταξη των φυλών ομοιάζει με την σκιαγράφιση μιας πυραμιδικής σχέσης μεταξύ των κοινωνικών στρωμάτων με μεγαλύτερο πληθυσμό να αποτελούν οι κατώτερες κοινωνικές ομάδες και οι ανώτερες να απαρτίζουν την κορυφή της διανοήσης της κοινωνίας .

3.1.3} Οι κατηγοριοποιήσεις της μάζας

Οι διάφορες κατηγορίες⁵⁵, μαζών που υπάρχουν σε κάθε λαό διαιρούνται με τον εξής τρόπο:-μάζες ετερογενείς(ανώνυμες μάζες όπως μάζες των δρόμων και μη ανώνυμες μάζες όπως ένορκοι, κοινοβούλιο.), -μάζες ομογενείς(αιρέσεις -πολιτική και θρησκευτική, κάστες- στρατιωτική, ιερατική, εργατική), -τάξεις(αστική ,αγροτική).

Όσο αναφορά τις μάζες ετερογενείς , δημιουργούνται από πάσης φύσεως άτομα ανεξαρτήτου ευφυΐας και επαγγέλματος .

Η φυλή ως θεμελιώδης παράγοντας επιτρέπει και συμβάλλει στον νοητικό διαχωρισμό των ετερογενών μαζών.

Η κληρονομική διανοητική σύνθεση δρα τον δικό της καταλυτικό ρόλο στον παραπάνω διαχωρισμό.

Οι άνθρωποι εκδηλώνονται , πράττουν και σκέφτονται από την στιγμή που σε κάποιες περιστάσεις βρίσκονται μαζί με διαφορετικά άτομα άλλων εθνοτήτων. Παράδειγμα αποτελεί η προσπάθεια των σοσιαλιστών για την συγχώνευση μέσα σε μεγάλα συνέδρια αντιπροσώπων του εργατικού δυναμικού κάθε χώρας καταλήγοντας σε βίαιες έριδες. Η ψυχή, της φυλής κυβερνά την ψυχή της μάζας καθώς και ο χαρακτήρας των μαζών είναι εύπλαστος με αντικατοπτρισμό της δύναμης της φυλής. Η φυλή έχει την ικανότητα να απαλλάσσεται από κάθε στοιχείο της μάζας που δεν το

---

⁵⁵ : Με την έννοια της ψυχής νοεΐτω ο ρόλος του αρχηγού που αποδέχεται το σεβασμό και την ανταπόκριση όλων των ατόμων ανεξαρτήτου φυλής. Βλ.: *Le Bon*, "Η ψυχολογία των μαζών", Εκδόσεις Ζήτρος. Σελ.: 140-142 & *Le Bon*, "Νόμοι εξέλιξεων των λαών", Μτφ: Ν. Θεοδώρου, Εκδόσεις: Ελεύθερη Σκέψις, (1985).

χρειάζεται και είναι περιττό. Κάθε λαός διακρίνεται από κάποια ηθικά και διανοητικά χαρακτηριστικά όπως είναι η έννοια του θεσμού , εκείνη της θρησκείας ή γενικότερων δοξασιών , της τέχνης και της ιστορικής πολιτικής ανατροπής του ίδιου που στο σύνολο τους απαρτίζουν την «ψυχή» της φυλής που μεταβάλλεται αργά στην πάροδο των χρόνων.

«Η διανοητική ιδιοσυγκρασία ενός λαού οφείλεται όπως και ο ίδιος ο Goustaue υποστηρίζει σε μία συγκεκριμένη κατασκευή του “νου”»⁵⁶.

Τα παραπάνω χαρακτηριστικά δηλώνουν τα κίνητρα και τις προθέσεις των ατόμων μαρτυρώντας ταυτόχρονα την πολιτιστική και πολιτισμική κληρονομιά ή μη του παρελθόντος. Τα άτομα της ίδια φυλής παρουσιάζουν κοινά στοιχεία που είναι μόνιμα διαμορφώνοντας την εθνική ιδεολογία τους ή αλλιώς τον εθνικό τους χαρακτήρα. Βέβαια είναι εύλογο ότι τα άτομα διαφοροποιούνται σε πολλά και διαφέρουν μεταξύ τους απλά κατέχουν τον ίδιο «κατασκευαστικό» τρόπο του ιδανικού τύπου της εκάστοτε φυλής τους κάθε φορά. Η επίδραση της φυλής και του περιβάλλοντος «παράγουν» και διαμορφώνουν το άτομο που θα συνηθίσει και θα ακολουθήσει τις προδιαγραμμένες συνιστώσες. Το άτομο παρουσιάζεται και αντιμετωπίζεται ως προϊόν μέσα στην διαδικασία εκπολιτισμού και διαπαιδαγώγησης του που θα τον ακολουθεί για το υπόλοιπο της ζωής του. Η συλλογική ζωή καταλαμβάνει περισσότερο χώρο και προσοχή στην ιδιοσυγκρασία του ατόμου από ότι η ατομική του δράση. Το πεπερασμένο της προηγούμενης γενιάς δεν εγκαταλείπεται στην εμπορούμενη ιδεολογία της φυλής επιβάλλοντας και καθιερώνοντας σκέψεις και φρονήματα.

Η έννοια του κοινού προκαλεί κοινά συναισθήματα, συμφέροντα, ιδέες και κληρονομικές ταυτότητες που δίνουν την ταύτιση και την μονιμότητα μιας ομάδας ατόμων . Χωρίς αυτή την «κοινότητα» των εννοιολογικών στοιχείων κάθε ομάδα, λαός ή έθνος αφανίζεται⁵⁷. Στο άτομο κάποια ατομικά χαρακτηριστικά παραμένουν αναλλοίωτα και είναι μοναδικά σε καθένα από εμάς σε αντίθεση με τα δευτερεύοντα χαρακτηριστικά που μεταβάλλονται σύμφωνα με το περιβάλλον, τις κοινωνικές και πολιτικές περιστάσεις, καθώς και με την παιδεία. Υπάρχει και η πιθανότητα κάποια χαρακτηριστικά μας να μην εκφράζονται διότι οι ανάλογες περιστάσεις και καταστάσεις δεν τα έχουν ωθήσει να εκδηλωθούν. Επομένως, ο παράγων περιβάλλον ο οποίος ενεργεί πάνω στα δευτερεύοντα χαρακτηριστικά του ατόμου παρουσιάζεται με μεγάλη επιρροή σε αυτό σε βαθμό που οι διαφοροποιήσεις του ανθρώπου είναι σαφώς ορατές. Για παράδειγμα σε κατάσταση πείνας και εξαθλίωσης ένας φλειρηνικός άνθρωπος δύναται να μετατραπεί σε θηρίο για να

⁵⁶ : *Le Bon*, “*Νόμοι εξέλιξεων των λαών*”, *Μτφ: Ν. Θεοδώρου, Εκδόσεις: Ελεύθερη Σκέψις, (1985)*

⁵⁷ : Η ομοψυχία και η ταυτόχρονη εύρυθμη δράση μιας ομάδας στοιχείων φέρουν ως παράδειγμα τον τρόπο «λειτουργίας» του μεγαλείου της Ρώμης ή της Αγγλίας .Ο τοπικισμός της Ιταλίας , ως επιπρόσθετο στοιχείο , ήταν πιο ανεπτυγμένο από ότι σε άλλους Ευρωπαϊκούς λαούς.

προασπιστεί την σωτηρία και την επιβίωση του.

Οι συνθήκες του πολιτισμού είναι εκείνες που επιφέρουν ανάγκες , καχεξία , δυσαρέσκεια ή ευδαιμονία και προκαλούν ποικίλες κοινωνικές ανατροπές .

Οι ομογενείς μάζες κατηγοριοποιούνται σε τρεις υποδιαίρεσεις.

☞ Η αίρεση, που αποτελεί το πρώτο επίπεδο στην οργάνωση των ομογενών μαζών καθώς περιλαμβάνουν άτομα με διαφορετικά επαγγέλματα, διαφορετική εκπαίδευση, και το μοναδικό συνεκτικό στοιχείο συγκρότησης τους είναι ο δεσμός των πεποιθήσεων τους .(θρησκευτικές, πολιτικές).

☞ Η κάστα ⁵⁸ που αποτελεί την δεύτερη υποδιαίρεση και εκφράζει το υψηλότερο επίπεδο οργάνωσης που επιδέχεται η μάζα. Σε αντίθεση με την αίρεση δεν περιλαμβάνει ανόμοια άτομα μεταξύ τους αλλά ανθρώπους με ταυτόσημα ενδιαφέροντα, περιβάλλον και μόρφωση όπως οι στρατιωτικές και οι ιερατικές κάστες. Όσον αφορά την τάξη αποτελείται από διαφορετικά άτομα διαφορετικής προέλευσης συνδεδεμένα όχι μόνο από την κοινότητα των πεποιθήσεων και των επαγγελματικών απασχολήσεων όπως τα μέλη μιας αίρεσης ή κάστας. Σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν και οι εγκληματικές μάζες που συνοδεύονται από εγκληματικές πράξεις τους καθώς η υποβολή της μάζας είναι ισχυρή και η συμμετοχή τους σε άνομες πράξεις υπηρετούν κάποιο ιερό καθήκον⁵⁹.

☞ Η έννοια της εγκληματικής μάζας⁶⁰, αποτυπώνεται στο παράδειγμα της κατάληψης της Βαστίλης και της δολοφονίας του Κυβερνήτη της όπου ο κυβερνήτης είχε πιαστεί από το εξεγερμένο πλήθος καθώς τον μετέφεραν χτύπησε κατά λάθος έναν από τους δεσμώτες του με αποτέλεσμα από το εξεγερμένο πλήθος να αποφασιστεί να αποκεφαλιστεί από το άτομο που χτυπήθηκε. Το οποίο εν συνεχεία θεωρώντας την πράξη πατριωτική επιδοκιμαζόμενος από το πλήθος εκτέλεσε τον κυβερνήτη⁶¹.

Παρατηρείται ότι η υπακοή σε μια υποβολή τόσο περισσότερο όσο είναι η ομαδική

---

⁵⁸ Ο όρος προέρχεται από το πορτογαλικό *casta* που χρησιμοποιήθηκε με την έννοια της φυλής ή του γένους και ετυμολογείται από το λατινικό *castus* που σημαίνει αγνός , καθαρός .Χρησιμοποιείται με δύο σημασίες. Κατά την ευρεία σημασία του , ο όρος κάστα παραπέμπει σε ένα κλειστό σύστημα κοινωνικής διαστρωμάτωσης , το οποίο βασίζεται στην κληρονομικότητα και καθορίζει τις κοινωνικές θέσεις των ατόμων σύμφωνα με το γόητρο , το επάγγελμα , ή τον τόπο κατοικίας. Από κάποιους μελετητές χρησιμοποιήθηκε επίσης για τις νομοκατεστημένες τάξεις της δυτικής φεουδαρχίας. Με την έννοια του κλειστού κοινωνικού στρώματος , κάστες μπορούν να χαρακτηρισθούν διάφορες στρωματώσεις αρχαίων λαών , όπως οι ιερείς , στην αρχαία Αίγυπτο , οι σαμουράι στην Ιαπωνία. Με την στενή έννοια του όρου χαρακτηρίζεται το ιδιόμορφο σύστημα κοινωνικής οργάνωσης που συναντάται μόνο στην Ινδία. Τις κάστες μελέτησαν συστηματικά ο *Μαζ Βέμπερ*, ο *Σελεστέν Μπουγκλέ* , και ο *Λουί Ντυμόν*. Η κάστα διαφοροποιείται από την φυλή γιατί δεν κατέχει μια συγκεκριμένη εδαφική περιοχή ούτε συνιστά πολιτική ένωση.

⁵⁹ : Η έννοια του καθήκοντος έχει την σημασία του πρέπον , του ηθικού και του άγραφου δικαίου. Βλ.: *Rousseau: Το κοινωνικό συμβόλαιο ή Αρχές πολιτικού δικαίου [Rousseau, Jean - Jacques] Εκδόσεις: Πόλις – 2004.*

⁶⁰ : την έννοια της εγκληματικής μάζας ο ίδιος ο *Le Bon* την αποτυπώνει στο έργο του: *Le Bon*, “*Η ψυχολογία των μαζών*”, Εκδόσεις *Ζήτρος*. Σελ.:144.

⁶¹ : Περισσότερα σε ιστορική πηγή: <http://www.makthes.gr/index>.

δημιούργησε την πεποίθηση του δολοφόνου ότι διέπραξε μια πράξη θεάρεστη και αυτό βασισμένο στην ομόφωνη επιδοκιμασία των συμπολιτών του. Ενώ μια παρόμοια πράξη από την πλευρά της Νομικής θεωρείται εγκληματική από την πλευρά του όχλου θεωρείται έντιμη, δίκαιη και ορθή.

Θα πρέπει να αναφερθεί ότι οι γενικοί χαρακτήρες των μαζών που καλούνται εγκληματικές είναι οι παράγοντες που μετατρέπουν μια ομάδα σε μια εγκληματική ομάδα. Οι παράγοντες αυτοί είναι η ροπή στην υποβολή, ευπιστία, αστάθεια, υπερβολή των συναισθημάτων και εκδήλωση ορισμένων μορφών ηθικότητας. Επιπροσθέτως βάσει των παραγόντων αυτών η κάθε μάζα παίρνει την μορφή του άτυπου δικαστηρίου που βασίζεται στο αίσθημα της υποβαλλόμενης ηθικής δικαιοσύνης.

☞ Αυτό παρατηρείται κατά την ιστορία στα Σεπτεμβριανά⁶².

Στην περίπτωση της αθώωσης του άτυπου δικαστηρίου όλη η υπόλοιπη ομάδα ατόμων επευφημούν με υπερβολή το αθώο άτομο με αποτέλεσμα και αυτό λόγω της υπερβολής στην συνέχεια να στρέφεται ενάντια στους άλλους κατηγορούμενους. Πάνω σε αυτό το σημείο μπορούμε να αναφέρουμε την καθαρή παρατήρηση της εννοίας υποβολή καθώς παρατηρείται η αντίθεση του ατόμου που από θύμα μετατρέπεται σε θύτη ξεχνώντας την προηγούμενη κατάσταση που είχε βρεθεί λόγω της διαδικασίας της υποβολής στο παράδειγμα του άτυπου δικαστηρίου. Ακόμη και στα κοινωνικά δικαστήρια οι ένορκοι επηρεάζονται από την υποβολή των ασυνείδητων συναισθημάτων που τους προκαλούνται υπενθυμίζοντας μας ότι και αυτοί συνθέτουν μια μάζα. Οι ένορκοι παρουσιάζονται αντικειμενικοί σε εγκλήματα που πλήττουν την κοινωνία σε μεγάλο βαθμό ενώ παρουσιάζονται επιεικείς σε εγκλήματα πάθους και σε παιδοκτονίες από άγαμες μητέρες αιτιολογώντας την πράξη αυτή των γυναικών αφού δεν τις προστατεύει ο νόμος. Οι ένορκοι θαμπώνονται από το κύρος πολλές φορές δηλαδή τον έντιμο βίο των κατηγορούμενων θυμίζοντας τους ότι το άτομο που βρίσκεται στο ειδώλιο είχε κοινή ζωή με τους ίδιους.

Αφορμή γι' αυτό είναι η γένεση συναισθημάτων. Η εξεταστική επιτροπή κατηγορείται, τα λάθη των ενόρκων δεν παρατηρούνται και ο κατηγορούμενος βρίσκεται στην ετυμηγορία των ενόρκων απ' ότι του δικαστή. Κατά τον συγγραφέα, *(κατά τον Le Bon)* η εξεταστική επιτροπή είναι μια κατηγορία μάζας όπου κανένα

---

⁶² : Ο εξεγερμένος κόσμος της Γαλλίας δίκασε και εκτέλεσε τους αριστοκράτες και τους ευγενείς με βασικό στοιχείο την όψη τους, την φήμη τους και το παρελθόν τους. Ιστορική πηγή βλ.: <http://news.pathfinder.gr/world/balkans/230502.html>.

άτομο δεν μπορεί να αντικαταστήσει και να μετριάσει την σκληρότητα του νόμου⁶³.

Το κύρος συνδέεται με τις αποφάσεις των εκλογικές μαζών⁶⁴, μία άλλη μορφή μαζών που είναι ετερογενείς και δρουν με καθορισμένο τρόπο για την επιλογή των υποψηφίων. Η ιδιότητα του υποψηφίου είναι το προσωπικό κύρος του ή ισχύ του. Στην ακραία μορφή του φαινομένου της μαζοποίησης μέσα από την εκλογική μάζα υπάρχει η δυνατότητα ανάδυσης ενός διαφορετικού ατόμου, το οποίο έχει ξεφύγει από αυτή, και έχει τις απαραίτητες ικανότητες να οδηγήσει προς όποια κατεύθυνση κρίνει την μάζα αυτή. Η εκάστοτε εκλογική μάζα, και μόνο αυτή κατέχει το χρίσμα και την άρση αυτού προς αυτόν που την οδηγεί, τις περισσότερες όμως φορές καταλήγει να χρησιμοποιείται υστερόβουλα από τον οδηγητή της. Αυτό το χρίσμα περιέχει το επιθυμητό κύρος που χρειάζεται ένας απλός άνθρωπος για να μεταβεί από την διαδικασία της μάζας και της συνείδησης της σε έναν ξεχωριστό, εκπρόσωπο της.

Ο ψηφοφόρος βρίσκεται υπό την εξάρτηση ενός προσώπου του οποίου έχει την ψευδαίσθηση ότι γίνεται για λίγο κύριο αντικείμενο προσοχής. Το γραπτό πρόγραμμα του υποψηφίου δεν πρέπει να έχει ύφος κατηγορηματικό ώστε οι αντίπαλοι να μπορούν να του το ανατρέψουν και το προφορικό του πρόγραμμα να είναι υπερβολικά άμετρο υποσχόμενος σημαντικές άλογες μεταρρυθμίσεις. Στην σημερινή ζωή η αποχή των νέων, από τα κοινά και την πολιτική καθώς και η απαξίωση της κάθε έννοιας της πολιτικής δείχνει την αδιαφορία του εκλογέα μετά το πέρας της εκλογικής διαδικασίας.

Οι ψηφοφόροι γίνονται έρμαιο των εκλογικών επιτροπών και αποτελεσμάτων καθώς επιχειρείται η τεχνική επίδρασης πάνω στην βούληση τους όσο αναφορά την ψήφο. Τα μειονεκτήματα της καθολικής ψήφου είναι ορατά και αποτέλεσμα ενός πολιτισμού που υπήρξε λόγω μίας μικρής μειοψηφίας ανώτερων πνευμάτων. Το δόγμα της καθολικής ψήφου διαθέτει την δύναμη που είχαν παλιότερα τα χριστιανικά δόγματα λόγου χάρη.

Συμπερασματικά, η ψήφος της μάζας είναι πάντα όμοια και εκφράζει σε επιθυμίες και τις ασυνείδητες ανάγκες της φυλής ενώ ο εκλεγμένος αντιπρόσωπος αποτελεί για κάθε έθνος την αντανάκλαση της φυλής. Βάσει της εκλογικής μάζας και των υποψηφίων δημιουργείται εκείνη των κοινοβουλευτικών συμβουλίων(λ.χ. , όργανα - φορείς που αναπροσαρμόζονται με τις πολιτικές αλλαγές) αποτελείται

---

⁶³ : Ο νόμος είναι ίσος για όλους, τυφλός και δεν αναγνωρίζει τις ιδιαίτερες περιπτώσεις, βλ.: *Rousseau: Το κοινωνικό συμβόλαιο ή Αρχές πολιτικού δικαίου [Rousseau, Jean - Jacques] Εκδόσεις: Πόλις – 2004.*

⁶⁴ : Αναφορά του Le Bon εκτενώς στην ιδιότητα των εκλογικών μαζών και στον πολιτικό τρόπο κίνησής τους στο έργο του: *Le Bon, “Η ψυχολογία των μαζών”, Εκδόσεις Ζήτρος. Σελ.:157.*

από ανώνυμες ετερογενείς μάζες. Το κοινοβουλευτικό πολίτευμα εκφράζει το ιδεώδες όλων των σύγχρονων πολιτισμένων λαών και την ιδέα ότι πολλοί άνθρωποι συσπειρωμένοι μαζί καταφέρνουν ικανότερες λήψεις αποφάσεων. Τα χαρακτηριστικά των κοινοβουλευτικών συμβουλίων που αποτελούν ένα ιδιότυπο μάζας είναι τα εξής: μονομέρεια ιδεών, οξυθυμία και ροπή στην υποβολή, υπερβολή συναισθημάτων και ισχυρή επιρροή διαφόρων καθοδηγητών. Η μονομέρεια ιδεών είναι ένα από τα χαρακτηριστικά όλων των κομμάτων και ιδιαίτερα στους λατινογενείς λαούς. Στα κόμματα (*αυτών των λαών*) αυτά υπάρχει η τάση να αναλύουν τα περίπλοκα κοινωνικά προβλήματα μέσω απλών αφηρημένων αρχών και με γενικούς νόμους που εφαρμόζονται σε όλες τις περιπτώσεις παράδειγμα αποτελούν τα συμβούλια των Ιακωβίνων όπου η μονομέρεια κυριαρχούσε τέλεια καθώς τα άτομα που τα αποτελούσαν ήταν δογματικά και ασχολούνταν με ήδη παγιωμένες αρχές χωρίς να ενδιαφέρονται για τα γεγονότα . Ο ανταγωνισμός και η αντίθεση μεταξύ κομμάτων μαρτυρούν και την αλλαγή των πολιτικών θεσμών ενώ τα ίδια φαίνεται να έχουν την ίδια «ψυχολογική» βάση. Εκπρόσωποι μοναρχικών κομμάτων, σοσιαλιστικών και ριζοσπαστικών επιδιώκουν το ίδιο αποτέλεσμα με διαφορετικό τρόπο, την «εξαφάνιση» του ατόμου – πολίτη μέσα στο κράτος. Κάθε κυβέρνηση μέσω ακατάπαυστων μεταβολών μας οδηγεί στην αλλοίωση της επιφάνειας της συνθήκης του κοινωνικού συνόλου και όχι στην καλύτερη δυνατή συνθήκη διαβίωσης μας.

Κάθε νέο πολίτευμα δεν διαφέρει σε τίποτα ουσιώδες από το παλιό που πολλές φορές με στοιχεία ανευθυνότητας και ισοβιτισμού (*δηλαδή ισοβιότητας*) που εν τέλει δεν αποτελεί εκπροσώπηση της άμεσης «φωνής» του λαού. Μια σειρά από συνθήκες και καταστάσεις καταστούν αναγκαστικά και αναπόφευκτα την εκάστοτε κυβερνητική τάξη πραγμάτων μοναδικά κυρίαρχη.

Οι κοινοβουλευτικές μάζες είναι επιρρεπείς σε καθοδηγητές οι οποίοι κατέχουν κύρος και ικανότητα υποβολής των ατόμων που πολλές φορές τα οδηγούν σε σύγχυση. Όταν η σταθερότητα της άποψης εξαφανίζεται σε μείζον θέματα όπως το θέμα της επιβολής φόρου η υποβολή του οδηγού μπορεί να δράσει και να προκαλέσει αντίπαλες υποβολές στον βουλευτή με αποτέλεσμα την κυριαρχία της αναποφασιστικότητας η οποία συντηρείται από το σταθερό φόβο για τον ψηφοφόρο του οποίου η λανθάνουσα υποβολή φτάνει να αντισταθμίσει η επιρροή του καθοδηγητή. Τα μέσα πειθούς που χρησιμοποιούν οι καθοδηγητές είναι οι παράγοντες που έχουμε προαναφέρει και βάση αυτών ο καθοδηγητής εισχωρεί στο ασυνείδητο των μαζών και ταυτόχρονα γνωρίζει την δύναμη των λέξεων, πετυχαίνει μία ευφράδεια και ευγλωττία που συνθέτουν δραστικές

διαβεβαιώσεις και εντυπωσιακές εικόνες. Γνωστή είναι και η χρησιμοποίηση συγκινητικού λόγου ως μέσο πειθούς για το ακροατήριο. Παρατηρείται σε όλα τα κοινοβούλια η μέθοδος αυτή και η τακτική αυτή καθώς χρησιμοποιείται ταυτόχρονα η υπερβολή των αισθημάτων μαζί με την οξυθυμία τους.

Τα άτομα που συνθέτουν την μάζα των κοινοβουλίων διαφυλάττουν την ατομικότητα τους και δεν χειραγωγούνται σε μεγάλο αριθμό περιπτώσεων . Αυτό φαίνεται ιδιαίτερα στο γεγονός ότι το κοινοβούλιο μπορεί να επεξεργαστεί νομούς καθώς το έργο μιας μάζας είναι καλύτερο από το έργο ενός μεμονωμένου ατόμου. Τα κοινοβούλια είναι ο καλύτερος τρόπος διακυβέρνησης των ατόμων αν και διατρέχονται από δύο κινδύνους όπως:

i. η αναγκαστική συνέπεια των απαιτήσεων και της απρονοησίας των εκλογικών μαζών. Εάν κάποιος από το κοινοβούλιο για παράδειγμα προτείνει αύξηση των μισθών σε κάποιους μισθωτούς όλοι οι υπόλοιποι θα συμφωνήσουν γιατί υπάγεται στην αναγκαστική συνέπεια των απαιτήσεων των εκλογικών μαζών . στην περίπτωση αρνητικής ψήφου τα αποτελέσματα της θα φανούν την επόμενη μέρα στους ψηφοφόρους τους,

ii. η αναπόφευκτη περιστολή των ελευθεριών από τα κοινοβουλευτικά συμβούλια απορρέει από περιοριστικούς και αναρίθμητους νόμους των οποίων τα κοινοβούλια⁶⁵, με το απλουστευτικό τους πνεύμα είναι αναγκασμένα να ψηφίσουν.

Με την προοδευτική περιστολή όλων των ελευθεριών παρά την ψευδαίσθηση που έχουν κάποιοι λαοί αυτό αποδεικνύει σημείο παρακμής του πολιτισμού τους. Το ιδιαίτερο στοιχείο που συνδέει άτομα από διαφορετικά μέρη λόγω μετανάστευσης , εισβολών ή κατακτήσεων είναι η αναγνωρισμένη ιδιότητα του νόμου του αρχηγού τους.

Αυτή η μάζα ατόμων σταδιακά και βάσει του χρόνου που περνάει μετατρέπεται σε ένα λαό με σταδιακές και σταθερές αξίες και όπως κάθε πολιτισμός προχωρά και αυτός στις τέχνες και τις επιστήμες , με τον ίδιο τρόπο φθάνει και στην εδραίωση ενός

---

⁶⁵ : Ο Spencer επισημαίνει την δημιουργία πολλών νομοθετικών μέτρων , μίας γενικά περιοριστικής τάξης , που οδηγεί αναγκαστικά στην αύξηση του ρυθμού της εξουσίας και της επιρροής των δημοσίων υπαλλήλων . Στην προσπάθεια τους να εφαρμόσουν αυτά τα μέτρα τείνουν να γίνουν οι διοικητική κάστα των πολιτισμένων χωρών με χαρακτηριστικά την έννοια του ανεύθυνου , του απρόσωπου και του ισόβιου. Βλ.: *Herbert Spencer "The Encyclopedia of Philosophy" London, Collier-Mackmillan Limited 1967.*

ιδανικού το οποίο με την πάροδο των καταστάσεων φθείρεται. Από αυτό το σημείο ξεκινάει η παρακμή και η πτώση του πολιτισμού με αποτέλεσμα τα άτομα να στρέφονται στις φυλές που ανήκουν για να μην χάσουν τα βασικά συμφέροντα που επιθυμούν να έχουν. Για κάποιο χρονικό διάστημα πριν την φυσική παρακμή των πολιτισμών οι θεσμοί διατηρούνται και οι παραδόσεις του παλιού μη παρηκμασμένου πολιτισμού όπως και το κράτος συνεχίζει να διατηρεί την απορροφητική του δύναμη.

4} Η άποψη του Blumer για την «μαζική κοινωνία» & την μάζα(παραλληλισμός με την θεωρία του Le Bon)

Παράλληλα με τα λεγόμενα του Le Bon , ο Blumer εκφράζει την δική του άποψη για την έννοια της μάζας και την σημασία της που θεωρώ ότι είναι εποικοδομητική ως αναφορά.

Στο πλαίσιο της οικοδόμησης ενός φαινομενικά συστηματικού έργου για τις συλλογικές ομαδώσεις, το οποίο στην ουσία όμως χαρακτηρίζεται από φορμαλισμό και εκλεκτικισμό, ο Blumer εισάγει την έννοια της μάζας. Όπως οι αναλύσεις που σχετίζονται με την παράδοση των Γάλλων θεωρητικών της συλλογικής ψυχολογίας και του Ντυρκέιμ, έτσι και η έννοια της μάζας απηχεί μια παράδοση που ήταν αρκετά αναπτυγμένη στον μεσοπόλεμο και τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια.

Σε ότι αφορά τον Blumer, αυτός ενσωματώνει την έννοια της μάζας στις βασικές μορφές συλλογικών ομαδώσεων αποδίδοντας της τα εξής χαρακτηριστικά :

☞ Πρώτον, τα μέλη της προέρχονται από όλα τα κοινωνικά στρώματα, από διαφορετικά επαγγέλματα, έχουν διαφορετικό μορφωτικό, πολιτιστικό επίπεδο, διαφορετική οικονομική κατάσταση.

☞ Δεύτερον, η μάζα έχει ανώνυμο χαρακτήρα ή ακριβέστερα αποτελείται από ανώνυμα άτομα.

☞ Τρίτον, η διάδραση μεταξύ των μελών της μάζας είναι πολύ ασθενής. Τα μέλη της είναι συνήθως φυσικά διαχωρισμένα μεταξύ τους και δεν έχουν τη δυνατότητα να αναπτύξουν μια διαδικασία ζύμωσης, όπως το βλέπουμε στην περίπτωση του πλήθους.

☞ Τέταρτον, η μάζα είναι πολύ χαλαρά οργανωμένη και δεν είναι σε θέση να δράσει με τη συνοχή που χαρακτηρίζει το πλήθος.

Ο Blumer προσπαθεί να απαντήσει στο ερώτημα πώς συγκροτείται η μάζα και

πώς συμπεριφέρεται το άτομο μέσα σε αυτήν. Από τη στιγμή που τα μέλη της μάζας είναι άτομα που προέρχονται από διαφορετικά κοινωνικά στρώματα, τοπικές ομάδες και κουλτούρες, το μέσο για να συγκροτηθούν ως μάζα είναι ένα κοινό αντικείμενο που βρίσκεται έξω από τις τοπικές κουλτούρες και ομάδες και το οποίο προσελκύει την προσοχή, το ενδιαφέρον και τις προσηλώσεις τους. Το αντικείμενο της μαζικής προσηλώσης είναι σε θέση να τραβήξει τα άτομα έξω από τις τοπικές κουλτούρες και τις κανονικότητες και βεβαιότητες της "σφαίρας ζωής τους" προς ένα ευρύτερο σύμπαν και προς περιοχές που δεν καλύπτονται ούτε ερμηνεύονται από το προγενέστερο πλαίσιο ζωής τους⁶⁶.

Απ' αυτή την άποψη, η μάζα συγκροτείται από αποσυνδεδεμένα και αποξενωμένα μεταξύ τους άτομα που εισέρχονται σε περιοχές που τους ενδιαφέρουν μεν, αλλά οι οποίες συγχρόνως είναι αινιγματικές και δύσκολο να κατανοηθούν και ελεγχθούν από αυτά τα άτομα. Επομένως, στο πλαίσιο της μάζας, οι άνθρωποι δρουν χωριστά, ως άτομα με κοινό σημείο αναφοράς και σύνδεσης το αντικείμενο που διαμεσολαβεί τις ενέργειες και το ενδιαφέρον τους.

Ανάμεσα στη μάζα και στο πλήθος(διότι διαχωρίζει την έννοια της μάζας και την έννοια του πλήθους)υπάρχουν ορισμένες ομοιότητες, που περιορίζονται στον στοιχειώδη, αυθόρμητο και ανοργάνωτο χαρακτήρα και των δύο. Από την άλλη μεριά, υπάρχουν μεγάλες διαφορές, η σημαντικότερη από τις οποίες είναι ότι τα μέλη της μάζας δρουν ως άτομα χωρίς οριζόντια διασύνδεση και συνεπώς χωρίς ουσιαστική σχέση επικοινωνίας μεταξύ τους.

Το παράδοξο της μαζικής συμπεριφοράς, λέει ο Blumer, είναι ότι οι άνθρωποι της μάζας κινούνται σε ατομικές γραμμές δράσης που τους συνδέουν τον καθένα χωριστά με το κοινό αντικείμενο. Αυτή η ατομική κατ' ουσίαν δραστηριότητα παίρνει τη μορφή επιλογών-όπως η επιλογή μιας νέας οδοντόκρεμας, ενός βιβλίου, μιας κομματικής πλατφόρμας, μιας νέας μόδας - επιλογές που γίνονται ως απάντηση σε συναισθήματα ή παρορμήσεις που ενεργοποιούνται από το αντικείμενο του μαζικού ενδιαφέροντος.

Αναφέρει επίσης παραδείγματα μαζικών μετακινήσεων, όπου ο ατομικός χαρακτήρας των γραμμών δράσης είναι φανερός. Τέτοιες περιπτώσεις είναι λ.χ. οι μαζικές εξορμήσεις για το 'κυνήγι του χρυσού' ή της απόκτησης γης στην Αμερικανική Δύση, όπου ο καθένας δρούσε για λογαριασμό του ίδιου ή της οικογένειας του σε συνθήκες όπου υπήρχε ελάχιστη ή ανύπαρκτη συνεργασία μεταξύ των δρώντων, έλλειψη κανόνων

---

⁶⁶: Blumer, Herbert 1936-37, "Social Disorganization and Individual Disorganization. *American Journal of Sociology*. τομ. 42, σ. 871-77.

και όπου ο καθένας συναγωνιζόταν όλους τους άλλους⁶⁷.

Κατά τον ίδιο, στις συνθήκες της σύγχρονης αστεακής και βιομηχανικής ζωής, η μαζική συμπεριφορά αποκτά αυξανόμενη σημασία. Αυτή η εξέλιξη οφείλεται σε μετασχηματισμούς που αποσπών τους ανθρώπους από τις τοπικές κοινωνίες και τοπικές κουλτούρες. Μετανάστευση, αλλαγές διαμονής, εφημερίδες, κινηματογράφος, ραδιόφωνο, εκπαίδευση- όλα αυτά αποσπών τα άτομα από τις παραδοσιακές προσδέσεις και τους σπρώχνουν σε ένα νέο και ευρύτερο κόσμο. Απέναντι σε αυτό τον κόσμο, τα άτομα είναι υποχρεωμένα να προβούν σε προσαρμογές και επιλογές χωρίς τη βοήθεια όμως ενός σταθερού πλαισίου, όπως αυτό των προηγούμενων προσηλώσεων τους ή αυτό που μπορεί να προκύψει από την ανάπτυξη μιας μεταξύ τους επικοινωνίας.

Παρόλα αυτά, σε περιπτώσεις που οι ατομικές γραμμές δράσης και οι αντίστοιχες επιλογές συγκλίνουν η μάζα μπορεί να αποκτήσει μεγάλη επιρροή και σημασία. Ενδεχόμενες μεταβολές στη συμπεριφορά της μάζας μπορούν λ.χ. να οδηγήσουν σε αποδιοργάνωση ένα μαζικό πολιτικό κόμμα και γενικώς να έχουν σοβαρές συνέπειες στους περισσότερους τομείς της κοινωνίας και της οικονομίας⁶⁸.

Σε ορισμένες περιπτώσεις, η μάζα μπορεί να δράσει ως πλήθος. Σε περιπτώσεις που γίνονται συγκλίσεις απόψεων από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης ή το δημόσιο λόγο που δημιουργούν συλλογική διέγερση με βάση το συναίσθημα, ενεργοποιώντας παρορμήσεις, αντιπάθειες και παραδοσιακές έχθρες, η μάζα μπορεί να λειτουργήσει ως πλήθος. Παρόλα αυτά, υποστηρίζει ο Blumer, δεν πρέπει να συγχέουμε τους δύο βασικούς τύπους στοιχειώδους συλλογικής συμπεριφοράς -το πλήθος και τη μάζα- οι οποίοι στην καθαρή τους μορφή παραμένουν διαφορετικοί.

5} Le Bon & Freud

---

⁶⁷ : Blumer Herbert, 1939, "Collective Behavior", στο Robert: E. Park (ed), *An Outline of the Principles of Sociology*. New York : Barnes and Noble, σ. 219-80.

⁶⁸ : Blumer Herbert, 1971, "Social Problems as Collective Behavior", *Social Problems*, No 18.

Στην θεωρητική ανάλυση του Le Bon η θεωρία του Freud⁶⁹, προσεγγίζει την άποψη του πρώτου, αποδίδοντας στον ορισμό της μάζας την σημασία της ψυχολογικής ενότητας που υπάρχει εφόσον η κατάσταση χάους και αδιαφορίας που επικρατεί σε ένα τυχαίο σύνολο ατόμων ξεπεραστεί.

Η δομή της μάζας εκπληρώνεται υπό την προϋπόθεση ότι τα διάφορα άτομα έχουν κάτι κοινό και ως συνέπεια αυτού τότε έχουν την ικανότητα αλληλεπίδρασης. Τα δύο δομικά στοιχεία της ψυχολογίας των μαζών είναι το κοινό «κάτι» το οποίο ως παράγοντας είτε ελκύει τα άτομα είτε τα απωθεί και η αλληλεπίδραση μεταξύ τους που σημαίνει την αμοιβαία ταύτιση.

Η μάζα δημιουργεί στο άτομο την εντύπωση μιας απεριόριστης δύναμης και ενός ανίκητου κινδύνου.⁷⁰

Το άτομο ως μονάδα είναι πολύ διαφορετικό από ότι ως σύνολο . Μέσα στην μάζα το μεμονωμένο άτομο εξαφανίζεται , χάνει τα ξεχωριστά χαρακτηριστικά του και εκμηδενίζεται . Τα ατομικά χαρακτηριστικά αλλοιώνονται . Η ιδιομορφία αυτού του συνόλου που δημιουργείται από ασυνείδητα στοιχεία που υπακούουν στην ομαδική λογική διαμορφώνουν την νοοτροπία και την ψυχολογία του όχλου . Την ψυχολογία αυτή την συνοδεύουν κοινά συναισθήματα , κοινά πάθη και όχι μόνο οι υλικές σχέσεις .

Αν οι απόψεις δεν στοχεύουν στο συναισθηματικό μέρος των ατόμων , ο όχλος μένει ανεπηρέαστος . Συνήθως ο όχλος χαρακτηρίζεται από κατώτερο πνευματικό επίπεδο και ανώτερο συναισθηματικό πεδίο. Ο φανατισμός, η υπερβολή, η διανοητική ενότητα⁷¹, διέπει φανερά αυτά τα άτομα και δημιουργούν την προδιάθεση για αυτοθυσία ή διάπραξη εγκληματικών ενεργειών ή βανδαλισμών. Η ταχύτητα και ο βαθμός των συναισθημάτων του όχλου αλλάζει με δυσανάλογη διακύμανση θετικής και αρνητικής επιρροής εξωτερικών κοινωνικών ερεθισμάτων. Ανάλογα με την καθοδήγηση του εκάστοτε δημαγωγού τους προβαίνουν και σε αντίστοιχες κινήσεις , χαρακτηριστικό γνώρισμα μιας ομάδας υποπολιτισμού. Η υποτίμηση της ψυχολογίας του όχλου αποτέλεσε την αιτία κατάρρευσης πολλών καθεστώτων. Για τον λόγο αυτό σε καταστάσεις μεταρρύθμισης ή πολιτικών αλλαγών, ο εκάστοτε πολιτικός ηγέτης προσπαθεί την αναχαίτιση και την πρόληψη εκδηλώσεων ομαδικής ψυχολογίας και οχλοκρατικών συγκεντρώσεων. Υπάρχει βέβαια

---

⁶⁹ : S. Freud, «Η ψυχολογία των μαζών και η ανάλυση του «εγώ» », Εκδόσεις: Επίκουρος.

⁷⁰ : Η μάζα ή αλλιώς όχλος καλείται από τον ίδιο τον Le Bon «ως άτακτη και μεταβατική ομάδα» που πάρα την αστάθεια που τις χαρακτηρίζει συμμετέχουν σημαντικά σε μεγάλα κινήματα της ιστορίας. Βλ.: Le Bon, «Η ψυχολογία των όχλων», Μτφ: Ελένη Καλκάνη, Εκδόσεις Δαμιανός.

⁷¹ : Η ιδεολογική ενότητα του όχλου μπορεί να καταστεί και μύθος υπό την έννοια ότι η ενότητα εκδηλώνεται σε ομάδες ατόμων με κοινά συμφέροντα . Βλ.: Le Bon, «Η ψυχολογία των όχλων», Μτφ: Ελένη Καλκάνη, Εκδόσεις Δαμιανός.

διαφορά ανάμεσα στην χρήση του όρου λαός και όχλος.

Ο όχλος αποτελείται από ομάδες ατόμων ανομοιομόρφες μεταξύ τους σε αντίθεση με τον λαό που απαρτίζεται από ομάδες με κοινά συμφέροντα και πεποιθήσεις εμφανίζοντας κάποιο βαθμό αστάθειας και προκαλώντας βίαιες ενέργειες όχι όμως μόνιμες. Και αυτό γιατί ο λαός έχει συντηρητικές παρορμήσεις σε σύγκριση με τον όχλο εξαιτίας της πολιτισμικής και φυλετικής του παράδοσης. Η πίστη του λαού σε ανώτερα όντα είτε αυτά καλούνται μυστικιστικές αντιλήψεις, προλήψεις, δεισιδαιμονίες είτε κυβερνήσεις ομοιάζουν σε αυτό το σημείο με τον όχλο καθώς και η μεταστροφή των συναισθημάτων του λαού επιτελείται πιο αργά από ότι στον όχλο.

Το φαινόμενο της εξουσίας μέσα στην μάζα αρχίζει από το γεγονός σε καιρούς κρίσης βρίσκονται άτομα χαρισματικά , τα οποία αντιπροσωπεύουν προς τα έξω τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους.

Η πιο πρωτόγονη περίπτωση είναι όταν κυριαρχούν ο κοινοτισμός και ο λαϊκισμός⁷². Σε αυτή την περίπτωση κάθε άτομο υπάρχει μόνο ως «κομμάτι» της μάζας έξω από την οποία δεν υπάρχει, οπότε νιώθει αδύναμο, άχρηστο και φτωχό. Η μάζα σημαίνει αντικατοπτρισμό του ενός στον άλλον και όλων μαζί απέναντι στον «αρχηγό» που μπορεί να είναι ένας νεκρός ηγέτης ή ο αντικαταστάτης του ή κάποιο άτομο που συγκρατεί το σύνολο απορροφώντας και εξουδετερώνοντας τις διαφορές ανάμεσα τους, συγκροτώντας μια οργανική ολότητα.

Ο άνθρωπος είναι εύθραυστο όν. Βέβαια ο άνθρωπος όσο πιο ανεπτυγμένος και μορφωτικά εξισορροπημένος είναι τόσο λιγότερο επιρρεπής είναι στην μαζοποίηση. Σε μια περίπτωση δύσκολη για το άτομο εκείνη της ανασφάλειας , του άγχους και της επιθετικότητας το οδηγεί να υπερνικήσει την κρίση του και ενσωματωθεί στους κόλπους της μάζας ακόμα και για εγκληματικούς σκοπούς.

Η δυναμική της μάζας δεν κάνει διακρίσεις ανάμεσα σε διαφορετικές τάξεις και παρατάξεις. Τον ρόλο που παίζουν οι καθοδηγητές τον ίδιο ρόλο συσπείρωσης παίζουν και οι ιδέες, τα αντικείμενα, αλλά με την παρουσία ενός ή περισσοτέρων ατόμων γιατί τελικά η ταυτότητα ενός ανθρώπου σχηματίζεται μόνο μέσω της ιδεοποίησης και της ταύτισης με ένα άλλο άτομο.

---

⁷² Ο όρος είναι πολυσήμαντος λόγω των διαφορετικών ιστορικών εμπειριών που τον γέννησαν στις διαφορετικές χώρες και εποχές. Ο όρος λαϊκισμός δηλώνει γενικά την επιδίωξη πολιτικών σκοπών έξω και ανεξάρτητα από τα υφιστάμενα πολιτικά κόμματα και τους πολιτικούς θεσμούς , με έκκληση στον λαό να ασκήσει άμεση πίεση στις κυβερνήσεις .Επίσης τείνει να βλέπει παντού συνομοσία και χειραγώγηση από μέρους των ηγετικών ομάδων , γενικά εναντίον του λαού. Μπορεί να ανιχνευθεί από την αρχαία Αθήνα του 5ου αιώνα με τους δημαγωγούς / λαοπλάνους τύπου Κλέωνα , στις ΗΠΑ, στα αγροτικά κινήματα της Ανατολικής Ευρώπης , στον φασισμό και στον ναζισμό αλλά και σε απελευθερωτικά κινήματα του Τρίτου Κόσμου.

Η εικόνα του οργανισμού που δίνει η μάζα πρόκειται για την φαντασίωση του όλου που είναι τέλειο , παντογνώστης και παντοδύναμο και ότι είναι έξω από αυτό τείνει να θεωρηθεί από τα μέλη του ως απόρριμμα, ως κάτι κακό: προδότες, αποστάτες, ξένοι. Το απόρριμμα συγκεντρώνει την επιθετικότητα της ομάδας και παίζει βασικό ρόλο για την συνοχή της.

Στους πρωτόγονους λαούς ανάμεσα στα μέλη μιας φυλής και τον αρχηγό αντανακλά μια αμφίρροπη σχέση⁷³, που επικρατεί μέχρι και σήμερα όπου το «οικογενειακό» μοντέλο αυτό (*μοναρχία ή δικτατορία*) εξακολουθεί να επικρατεί στην κοινωνία. Η μάζα είναι η πρωτόγονη δομή της κοινωνίας όσο και του ψυχισμού γιατί η απόκτηση ταυτότητας ατομικής αποτελεί κατόρθωμα του πολιτισμού. Η ψυχή της μάζας σημαίνει ότι το άτομο αναστέλλει την κρίση του και την επιθυμία του μπροστά στις πιέσεις και τις απαιτήσεις της μάζας. Όσο υπάρχουν πόλεμοι η μάζα θα είναι αναπόφευκτη. (*όσο υπάρχουν εθνικιστικά, κυρίαρχα κράτη*). Το μέτρο του πολιτισμού εκτιμάται από τον μειωμένο βαθμό πολεμικής κινητοποίησης είτε σε περίοδο πολέμου είτε σε περίοδο ειρήνης. Οι ειρηνιστές για παράδειγμα μπορούν να είναι εξίσου βίαιοι όσο και οι μιλιταριστές.

Επομένως σύμφωνα και με τα παραπάνω όταν ένας αριθμός ατόμων που τοποθετούν το ίδιο αντικείμενο λατρείας στη θέση του ιδεώδους του εγώ τους και ως συνέπεια αυτού συνταυτίζουν το εγώ τους με ένα άλλο μας αποφέρει τον ορισμό της μάζας κατά τον Freud⁷⁴.

Η μάζα αποτελεί μια μορφή σχηματισμού κοινωνικών σχέσεων , υπάρχουν δίπλα της και άλλες μορφές με τις οποίες είτε συνδυάζεται είτε άρχεται σε σύγκρουση. Ωστόσο στην καθομιλουμένη η έννοια της μάζας έχει άλλη σημασία εκείνη του συνόλου των ατομιστών-ανθρώπων , άσχετων και αδιάφορων μεταξύ τους. Αυτή η «μάζα» είναι το προϊόν της καπιταλιστικής και γραφειοκρατικής κοινωνίας που αυτή η κοινωνία έχει μια διαλεκτική σχέση με την υστερία της μάζας. Παράγει την

---

⁷³ : Εδώ ισχύει η αμφίρροπη τάση των ορμών. Τα αισθήματα που προκαλούνται από θαυμασμό και φόβο , η φανατική προσήλωση που μπορεί να οδηγήσει σε αποπομπή δημιουργούν ανομοιογένεια και προβληματική αρμονία στο σύνολο της μάζας. Η σχέση οπαδού και αρχηγού είναι μια σχέση υπνωτική και σχέση υποβολής που ο οπαδός με αριστοτεχνικό τρόπο παρασύρεται, πείθεται εύκολα και εγκαταλείπει τα δικά του επιχειρήματα ή βουλήσεις μέσα στην ομάδα .Και αυτό συμβαίνει σε περιόδους οικονομικής , πολιτικής και πολιτιστικής κρίσης. *Βλ.: S. Freud, "Η ψυχολογία των μαζών και η ανάλυση του «εγώ»", Εκδόσεις: Επίκουρος.*

⁷⁴ : «Το ιδεώδες του εγώ σημαίνει το υπέρ-εγώ για κάθε άτομο που χωρίς αυτό δεν μπορεί να αναπτύξει κάποια ταυτότητα. Υπάρχει διαφορά ανάμεσα στο Ιδεώδες της μάζας και σε εκείνο του εγώ. Το πρώτο είναι η εξωτερική μορφή του δευτέρου με το οποίο έρχεται σε σύγκρουση. Στο ιδεώδες της μάζας κυριαρχεί το φαντασιακό στοιχείο ενώ στο ιδεώδες του εγώ το συμβολικό στοιχείο. *Βλ.: S. Freud, "Η ψυχολογία των μαζών και η ανάλυση του «εγώ»", Εκδόσεις: Επίκουρος.*

απομόνωση και την δυσφορία των ατόμων έτσι ώστε αυτά έχουν πάντα νοσταλγία για μια κοινότητα και έναν «αρχηγό - ηγέτη». Η υπόσταση του ατόμου και των χαρακτηριστικών γνωρισμάτων του χαρακτήρα του είναι ένα άθροισμα από τα κατάλοιπα του εγώ του.

5.1} Το κοινωνικό περιβάλλον ως παράγοντας μεταβολής της ψυχοσύνθεσης του ατόμου

Σε ομαλές συνθήκες που το κοινωνικό περιβάλλον δεν επιδέχεται αλλαγές και παραμένει σταθερό παρουσιάζουν μια μόνιμη και σταθερή πτυχή του χαρακτήρα τους σε αντίθεση με τις καταστάσεις εκείνες που μεταβάλλονται σημαντικά και κάθε ισορροπία και τάξη ανατρέπεται. Ανάλογα με το κοινωνικό περιβάλλον η στάση του ατόμου αλλάζει. Τα άτομα με ήπιο χαρακτήρα παρατηρήθηκε ότι σε μια κοινωνική αναταραχή μετατράπηκαν βίαια.

Ένας σχηματισμός που προέρχεται από την μαζική κινητοποίηση και την επαναστατικότητα της μάζας αλλά ταυτόχρονα και από την εξέλιξη της είναι η μετανάστευση που «υποχρεώνει» την μεταξύ επικοινωνία των ατόμων αλλά συνάμα συνοδεύεται αλληλένδετα και με την σημασία του ρατσισμού.

Η υπόθεση της μονογένεσης είναι η σήμερα η μόνη γενικώς παραδεκτή υπόθεση ενώ στο παρελθόν είχε υποστηριχθεί η άποψη της πολυγένεσης, δηλαδή της πολλαπλής προέλευσης των ατόμων. Όλες οι εξωτερικές διαφοροποιήσεις των ανθρώπων προήλθαν από την προσαρμογή τους σε διαφορετικές συνθήκες καθώς και τις μετακινήσεις τους σε διαφορετικές γεωγραφικές κατευθύνσεις.

Το ότι υπάρχει διαφοροποίηση μεταξύ των διαφόρων πολιτισμών της γης είναι αναμφισβήτητο γεγονός. Οι αξίες ενός πολιτισμού δεν ταυτίζονται με τις αξίες (καλές ή κακές) ενός άλλου. , εφόσον καθένας πολιτιστικά και πολιτισμικά αναπτύσσει μονομερώς ορισμένες ικανότητες των ατόμων που τον αποτελούν και αναστέλλει άλλες. Επομένως πρέπει να υπάρχει μια αποδοχή σε όλες αυτές τις διαφορές χωρίς αυτό να σημαίνει την παραδοχή μιας ιεράρχησης των πολιτισμών.

Υπάρχουν πολλοί τύποι σχηματισμού ομάδας στους ανθρώπους και στον καθένα αντιστοιχεί μια άλλη μορφή προκατάληψης.

Μπορούμε να αναφερθούν οι ακόλουθοι τύποι σχηματισμού ομάδας που μπορούν

να συνυπάρχουν και ο ένας με τον άλλο:(κοινωνιολογικής προέλευσης) *ράτσα* , (θρησκευτικής προέλευσης καθαρότητα) *κάστα* , (κοινή συγγένεια, κοινή γλώσσα και κουλτούρα) *φυλή* , (οικονομική κοινότητα) *τάξη* και (πολιτική κοινότητα , ενότητα) *έθνος*.

Η *ράτσα* που είναι η τελευταία χρονολογικά και η πιο ολέθρια διότι ενέχει στοιχεία που το καθένα ξεχωριστά ορίζει άλλες ομάδες , μπορεί να οδηγήσει σε μία «καταστροφική» χρήση όλων των άλλων τύπων. Το απίθανο είναι ότι τίποτα δεν υπάρχει που να είναι πιο απίθανο από την ρατσιστική προκατάληψη.

5.1.1} Η «σχέση» του ρατσισμού με την μάζα & ο επηρεασμός της γνώμης της

Ο ρατσισμός δεν αποτελεί μία στάση που προέρχεται από την διαφορά με τους άλλους , αντίθετα δημιουργεί μία αιτία.

Προϋποθέτει μία καθολική τάση των ατόμων για εθνοκεντρισμό, ο οποίος δεν είναι τίποτα άλλο από παρά η στάση του συλλογικού ναρκισσισμού κάθε ομάδας ατόμων που επιβεβαιώνει την ταυτότητα της μέσω της υποτίμησης και ταπείνωσης των άλλου. Αυτό αποτελεί ένα παιδαριώδες και πρωτόγονο μέσο δημιουργίας συλλογικής ταυτότητας. Εθνοκεντρικοί και ξενόφοβοι είναι όλοι οι λαοί που ζουν οργανωμένοι σε φυλές και απομονωμένοι δεν έχουν και δεν θέλουν επαφές με άλλες φυλές.

Φαινόμενα εθνοκεντρισμού και ξενοφοβίας είναι γνωστά από την ευρωπαϊκή ιστορία, την ιστορία της Μέσης Ανατολής και της Μεσογείου. Μεγάλο ρόλο έπαιξαν και παίζουν οι εθνικές και θρησκευτικές διαφορές.

Το 19^ο αιώνα προστίθεται στα παραδοσιακά στοιχεία της τότε πραγματικότητας η σημασία των μαζών, που διαπραγματεύεται και ο Le Bon, που εκδηλώνεται με έντονο λαϊκίστικο χαρακτήρα.

Ο λαϊκισμός, (όπου συναντάται γενικότερα και ως αντιδιεθνισμός⁷⁵), σημαίνει ότι ο λαός έχει πάντα δίκιο ακόμα και όταν θέλει την καταστροφή και το παράλογο και συνάμα ότι ο λαός απαιτεί την ομοιογένεια όλων στο πιο χαμηλό επίπεδο , ενάντια σε κάθε διαφοροποίηση ομάδων και ατόμων.

Ο λαϊκίστικος ρατσισμός δίνει την δυνατότητα στον πιο χαμηλά κοινωνικά

---

⁷⁵ Ο όρος αντιδιεθνισμός , που μπορούμε να τον συναντήσουμε και ως παρτικουλαρισμό , παραπέμπει σε ένα πνεύμα ιδιαιτερότητας με την έννοια ότι κάθε φυλή διαφοροποιείται από τις άλλες και δεν αναμιγνύεται με άλλες κατώτερης κοινωνικής διαστρωμάτωσης, διατηρώντας την ομογένεια της. Αποτελεί μια αρχή ενός κλειστού κοινωνικού συστήματος , όπως για παράδειγμα η πολιτική της αρχαίας Σπάρτης , και συνάμα έννοια της πολιτικής των σύγχρονων «κλειστών» (βλ. «σοσιαλιστικών») κοινωνιών του 20ού αιώνα (με την «απαραίτητη» βέβαια προσαρμογή ότι η σύγχρονη «κλειστή κοινωνία» είναι πλέον επεκτατική-«ιμπεριαλιστική»).

τοποθετημένο και στον πιο αποτυχημένο να αποκλείσει και την παραμικρή αφορμή τον «ξένο» , που έχει ανώτερη κοινωνική θέση ή πιο μεγάλες ικανότητες και επιτυχία : έτσι δημιουργεί τεχνητά μία φαντασιακή ταυτότητα.

Ο λαϊκισμός και ο αντισημιτισμός πηγαινούν πάντα μαζί και αποτέλεσαν βασικά στοιχεία των μικροαστικών και φασιστικών κινημάτων του πρώτου μισού του 20 αιώνα. Ο λαϊκίστικος αντισημιτισμός σημαίνει ότι οι μικροαστοί αισθάνονται φόβο απέναντι στις επιτυχίες μιας δυναμικής μειονότητας , η οποία χάρη στην μεγάλη προσήλωση στην παιδεία μπόρεσε να εξισορροπήσει τα άλλα μειονεκτήματα της κοινωνίας.

Η κυριαρχία ενός «παρανοϊκού» τρόπου σκέψης σύμφωνα με τον οποίο η αντίθεση με μια άλλη κουλτούρα δεν περιορίζεται σε συμβολικό επίπεδο αλλά αποκτά ένα άλλο περιεχόμενο φαντασιακό είναι γεγονός με αποτέλεσμα η ατομικότητα , ως η βασική διάσταση του ατόμου , μέσα σε ένα διαφοροποιημένο πολιτισμό εξαφανίζεται.

Η διαφορά των ατόμων έγκειται στον αγώνα τους για επιβίωση όπου ο ιμπεριαλιστικός ανταγωνισμός των κρατών-εθνών τον 19^ο αιώνα δικαιώνεται.

Στις ΗΠΑ για παράδειγμα υπήρξε ρατσισμός έπειτα από τον εμφύλιο πόλεμο , όταν τέθηκε το θέμα ενσωμάτωσης των Μαύρων με ίδια δικαιώματα στην κοινωνία. Ιδιαίτερα στις νότιες πολιτείες που ηττήθηκαν, δημιουργήθηκαν τρομοκρατικές οργανώσεις όπως η Ku Klux Klan με σκοπό τον εκφοβισμό και το λιντσάρισμα των Μαύρων που τολμούσαν να ασκήσουν τα δικαιώματα τους. Ως χώρα που δίνει έμφαση στην ατομική πρωτοβουλία απαλλαγμένη από οποιαδήποτε παρέμβαση καταλήγει στην μη εδραίωση του ευρωπαϊκού σοσιαλισμού. Ο πληθυσμός των ΗΠΑ υιοθετεί το πολιτικό σύνταγμα της και μέσω της πολυφωνίας του συστήματος οδηγείται σε αναρχία .

Τα κοινωνικά στρώματα που έτειναν στον ρατσισμό (και τείνουν τις περισσότερες φορές) ήταν η φτωχή τάξη που φοβούνταν τον «ξεπεσμό» τους εξαιτίας των Μαύρων. Αυτό έκανε πολλούς Μαύρους να μεταναστεύσουν στις βόρειες πολιτείες για να βρουν δουλειά έχοντας περισσότερες ελευθερίες. Δημιουργείται όμως ένας πιο «λεπτός» ρατσισμός απέναντι στους ξένους. Αυτό οδήγησε στον σύγχρονο προβληματισμό της ξενοφοβίας αλλά έδωσε και στην μεταναστευτική μάζα τις δυνατότητες ενός φιλελεύθερου κράτους. Σημαντικό ρόλο έπαιξαν οι αντιρατσιστικές οργανώσεις τόσο των Μαύρων όσο και των Λευκών. Οι δημοκρατικοί θεσμοί και η παράδοση δικαιωμάτων του ανθρώπου της Αμερικανικής δημοκρατίας λειτούργησαν. Ιδιαίτερα η δεκαετία του 1960 ήταν η περίοδος του κινήματος για τα δικαιώματα των Μαύρων και την πραγματοποίησή τους στην πράξη καθώς και το φοιτητικό κίνημα.

Όλοι αυτοί οι αγώνες πολιτικής φύσεως έδειξαν ότι είχαν όρια στο οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο γιατί εδώ το πρόβλημα του ρατσισμού συνυπάρχει με το κοινωνικό πρόβλημα.

Η κοινωνική διάσταση δεν πρέπει να οδηγήσει σε λάθος συμπεράσματα. Αν σε αυτές τις χώρες τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα είχαν την ίδια φυλετική προέλευση τότε δεν θα υπήρχε ρατσισμός.

Ο αγώνας για χειραφέτηση μας δίνει κάθε φορά μηνύματα ξεχωριστά όπως η αγγλική επανάσταση διακρίνεται από το στοιχείο της θρησκευτικής -πνευματικής ελευθερίας συνείδησης και ανεκτικότητα , η γαλλική επανάσταση όπως και η αμερικανική πρέσβευε την πολιτική ελευθερία και την ισότητα αλλά και η ρωσική την κοινωνική και οικονομική απελευθέρωση.

Τις τελευταίες δεκαετίες δημιουργήθηκαν στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης πολυεθνικές κοινωνίες, εξαιτίας των μεταναστεύσεων ανθρώπων. Δημιουργείται μια κατάσταση ίδια με εκείνη των ΗΠΑ και η δυνατότητα ενσωμάτωσης των ξένων είναι διαφορετική.

Το κύριο πρόβλημα είναι ο ρατσισμός ορισμένων στρωμάτων του πληθυσμού τα οποία αισθάνονται απειλούμενα από τις μεταβολές της «μοντέρνας κοινωνίας» και θεωρούν ότι οι ξένοι φταίνε που τους παίρνουν την δουλειά , ενώ πρόκειται συχνά για δουλειές τις οποίες απέρριπταν. Οι μετανάστες μην έχοντας ακόμη εργατική συνείδηση είναι διατεθειμένοι να κάνουν τις πιο ανειδίκευτες δουλειές , για χαμηλό μισθό και χωρίς ιατρική ασφάλιση.

Κάτι τέτοιο όμως αποτελεί απειλή ενάντια στις συνδικαλιστικές πράξεις και διεκδικήσεις , υποβιβάζοντας το επίπεδο ζωής , της κουλτούρας και της πολιτικής κουλτούρας του πληθυσμού.

Υπάρχουν και ειδικά στρώματα του πληθυσμού που αισθάνονται να απειλούνται από τους μετανάστες όπως τα στρώματα των οικονομικά ανασφαλών, των χρονίως ανέργων, των ανειδίκευτων εργατών, των υποαπασχολούμενων, των μικροϊδιοκτητών και εκείνων που ζουν με επιδόματα. Όλοι αυτοί θεωρούν ότι οι μετανάστες ζουν εις βάρος τους και αυτό αποτελεί αυταπάτη. Υπάρχουν και από την άλλη στρώματα που δεν απειλούνται οικονομικά αλλά αισθάνονται ότι απειλούνται ψυχολογικά και πολιτιστικά. Είναι όλοι εκείνοι που θεωρούν τους μετανάστες άξεστους, απολίτιστους βάρβαρους οι οποίοι μειώνουν το πολιτιστικό επίπεδο και προσαρμόζονται στην κατανάλωση της μαζικής κοινωνικής ευημερίας.

Οι μετανάστες όντας θύματα μιας αναρχικής εκμετάλλευσης τους, παράγουν

καταστάσεις οι οποίες προκαλούν τους βολεμένους πολίτες και εργαζόμενους. Αυτό το πρόβλημα τείνει σήμερα να εξαπλωθεί σε όλους τους νέους ανέργους που δεν βρίσκουν εύκολα εργασία και δεν μπορούν να αφομοιωθούν στον χώρο εργασίας γιατί αυτοί που εξασφάλισαν θέσεις εργασίας πριν από αυτούς τις κρατούν συντεχνιακά ή γιατί πολλοί είναι διπλοθεσίτες.

Επίσης, τα συμπτώματα εγκληματικότητας και ανομίας στην μοντέρνα κοινωνία αποτελούν και δημιουργούν μια πρόσθετη πηγή ρατσιστικών προκαταλήψεων. Πολλοί αντί να ψάξουν τα αίτια και να προσπαθήσουν να αλλάξουν τις συνθήκες ζωής αποδίδουν απλώς τα φαινόμενα στην «κακή φύση» των μεταναστών.

Ρατσιστικό χαρακτήρα έχουν και οι εκδηλώσεις ομάδων νέων οι οποίοι βρίσκονται σε μια κοινωνία από την μία δημοκρατική όσο αναφορά τις αξίες αλλά ανταγωνιστική και άνιση όσο αναφορά την πραγματικότητα προσκολλημένη στα κίνητρα της κατανάλωσης και της ατομικότητας. Για πολλούς από αυτούς η ύπαρξη ξένων σημαίνει την παρουσία ομάδων ξένων νέων που θα πρέπει να έχουν εμπόλεμες σχέσεις.

Στην μοντέρνα κοινωνία αναπαράγεται ένα στρώμα περιθωριακών με λανθάνοντα ή έκδηλα ρατσιστικά στοιχεία , είτε αυτά εκδηλώνονται ενάντια στους ξένους είτε σε άλλους πολίτες.

Ένα μοντέλο εξήγησης του ρατσισμού που μπορεί να τον εξηγήσει είναι η παρατήρηση ότι η επιθετική απόρριψη του άλλου όπως και ο φόβος απέναντι του δικαιώνει την υποθετική ύπαρξη ενός επιθετικού «ενστίκτου» στον άνθρωπο. Ο ρατσισμός μπορεί να οδηγήσει στην άποψη ότι είναι ένα έμφυτο «αιώνιο» στοιχείο την ανθρώπινης φύσης και ύπαρξης έτσι ώστε αυτή η αναγκαιότητα δεν μπορεί να μεταβληθεί κάτω από ιστορικές αλλαγές.

Η αντίθετη άποψη δεν σημαίνει ότι αναγκαστικά ότι τα στοιχεία της επιθετικότητας στον άνθρωπο μπορούν ή πρέπει να εκλείψουν.

Σημαίνει ότι απλώς αυτά δεν παραμένουν αναλλοίωτα , ποσοτικά ή ποιοτικά , και η εμμονή σε αυτά τα στοιχεία δεν οφείλεται σε ένα ένστικτο το οποίο δεν ορίζει την τη στάση και την δράση των ατόμων.

Ο ρατσισμός που συνδέεται με την αυθαίρετη και θεληματική επίθεση ενάντια σε άλλα άτομα χωρίς να υπάρχει ιδιαίτερος λόγος , είναι ιστορικής φύσης. Αυτό γιατί μόνο ο άνθρωπος μπορεί να σκοτώνει τον συνάνθρωπο του χωρίς ιδιαίτερο λόγο. Είναι το μόνο είδος που το ένα εξοντώνει το άλλο.

Ο ρατσισμός αλλά και ο αντισημιτισμός, δεν είναι αναγκαίοι για τον φιλελεύθερο καπιταλισμό και την ελεύθερη μισθωτή εργασία, ο οποίος ιδεοτυπικά

προϋποθέτει το κράτος δικαίου και την δημοκρατία. Και οι δύο είναι «απόσταγμα» και κληρονομιά της παραδοσιακής κοινωνίας πριν από τον καπιταλισμό.

Η απόρριψη υπάρχει πάντα ως τάση που οδηγεί αναγκαστικά στον ρατσισμό , αλλά για να μεταβληθεί σε αυτόν χρειάζεται μια ορισμένη κοινωνική πίεση και ορισμένους τρόπους σκέψης και συνειρμούς. Ο ίδιος αποτελεί ένα είδος ιδεολογίας , η οποία έχει σκοπό την συγκάλυψη των σχέσεων κυριαρχίας και την μετάθεση των πραγματικών στόχων του κινήματος χειραφέτησης σε λανθασμένη κατεύθυνση. Αυτή η ορθολογική επεξήγηση δεν είναι ικανοποιητική γιατί εξηγεί την διαφορά του ρατσισμού και την ευκολία με την οποία οι μάζες επανειλημμένα ενστερνίζονται τέτοιες απόψεις, ιδεολογίες και μύθους.

Οι οργανωμένες μάζες δεν παύουν να είναι πάντα επιρρεπείς και διχασμένες. Οι ρατσιστές είναι άτομα απογοητευμένα και αποτυχημένοι ως άνθρωποι εξαιτίας της εκμετάλλευσης ή της πτώχευσης και για αυτό αντιδρούν επιθετικά ενάντια σε ένα εχθρικό αντικείμενο ή υποκείμενο ανάλογα την συγκυριακή κατάσταση και επικρατούσα συνθήκη.

Η κρίση του μοντέρνου πολιτισμού αποτελεί ένα διαρκές γνώρισμα , εφόσον γίνονται συνεχόμενες μεταβολές σε διάφορα επίπεδα και ταυτόχρονα συνυπάρχουν παλιά και νέα στοιχεία.

Έτσι διαγωνίζεται μια κατάσταση ανομίας ,αν θα μπορούσαμε να το χαρακτηρίσουμε κατά αυτό τον τρόπο ,και συνεχούς απογοήτευσης η οποία ωθεί ορισμένα άτομα σε ριζικές και βίαιες λύσεις -πράξεις ενώ άλλα τα παρακινεί να αναζητήσουν την δομή και την λειτουργικότητα παλαιών και σταθερών κοινωνικών μοντέλων.

Όλες αυτές όμως οι προσπάθειες έχουν ένα κοινό χαρακτηριστικό την ανικανότητα και στον χειρισμό και στην επιλογή των υπάρχουσών διαφορών καθώς και την εύκολη προσφυγή στην βία.

Οι ισοπεδωτικές τάσεις υπάρχουν σε μια δημοκρατική κοινωνία ανεξάρτητα από την λειτουργία των ρατσιστών και τον φαντασιακό τους συνειρμό και αποτελούν ένα πραγματικό πρόβλημα.

Αυτές οι τάσεις προέρχονται από την κυριαρχία του εμπορεύματος , και από αντίνομικές ιδεολογίες.

Οι κοινωνικές ανισότητες στον καπιταλισμό προέρχονται από την κυριαρχία του χρήματος το οποίο δεν αντιφάσκει με την πολιτιστική ισοπέδωση αφού όλοι είναι υπόδουλοι στην κατανάλωση και όλα είναι εφικτά χάρη σε αυτό. Από την άλλη οι αντί-

νομικές αντιλήψεις ορισμένων ριζοσπαστικών τάσεων ταυτίζουν τον νόμο με την εξουσία και το χρήμα ισοπεδώνοντας έτσι τις αναγκαίες διαφοροποιήσεις προκειμένου να λειτουργήσει μια κοινωνία. Κάνοντας κριτική απέναντι στον νόμο γενικά δεν θέλουν να δουν ότι κάθε προσπάθεια ανανέωσης της κοινωνίας αναγκαστικά θα έχει και κανόνες ,και θα υπάρχει η υποχρέωση της λήψης οριακών αποφάσεων από λίγους διότι οι ατελείωτες συζητήσεις και η αναξιοπιστία δεν λύνουν από μόνες τους τα προβλήματα.

Οι ρατσιστές βρίσκουν πάντα μία αφορμή για να υποστηρίξουν ιεραρχικές, παραδοσιακές και αυταρχικές προτάσεις. Τόσο ο ρατσισμός⁷⁶, όσο και ο αντί-ιμπεριαλισμός δαιμονοποιούν τον πολιτικό εχθρό και αυτό το μαρτυρούν οι ψυχρές εκτελέσεις ατόμων, εκπρόσωπων του κεφαλαίου. Δεν γίνεται δεκτή η ύπαρξη μιας άλλης κοινωνίας με την οποία τα άτομα έχουν αντιθέσεις και επιτυγχάνεται προσπάθεια εξόντωσης αυτής της κοινωνίας που δεν φαντάζει περισσότερο δίκαιη μετά από αυτήν την αντίδραση-λειτουργία αλλά ισοπεδωμένη.

Ο αντί-ιμπεριαλισμός συχνά ξεπέφτει σε καθαρά αντιδραστικές θέσεις γιατί , μάχεται την κυριαρχία των καπιταλιστικών και φιλελεύθερων χωρών σε αυταρχικές κοινωνίες και απορρίπτει για λόγους άρνησης τα προοδευτικά στοιχεία της Δύσης ενώ δέχεται αρχαϊκές μορφές κοινωνικής οργάνωσης.

Το ερώτημα είναι: “Γιατί μέσα από όλες τις δυνατές αντιδράσεις η ρατσιστική είναι πιο ελκυστική;”

5.1.2} Η βιομηχανική & τεχνολογική εξέλιξη συμβάλλει στον νόμο της ανισότητας :

Κατά την μελέτη της ιστορίας η διάκριση ανάμεσα στις διάφορες κοινωνικές ομάδες , στα διάφορα είδη λογικής, στην νομολογία και την ισχύ των μαζών, οι διάφοροι παράγοντες που προκαλούν τον κοινωνικό εκμηδενισμό απορρέουν και είναι αποτέλεσμα μιας αποκρυσταλλωμένης ιδεολογίας θεωριών.

Με την πρόοδο του πολιτισμού ο νόμος της ανισότητας μεταξύ των ατόμων έχει σαν αποτέλεσμα να καθιστά τους ανθρώπους περισσότερο διαφορετικούς μεταξύ τους παρά

---

⁷⁶ : περισσότερα για τον ρατσισμό ως παραβίαση ανθρώπινων και φυσικών δικαιωμάτων στα links:

☞ <http://1tee-lechain.ilei.sch.gr/act/hrights.htm>

☞ http://e-roosters.blogspot.com/2006/01/blog-post_23.html

ίσους. Και αυτό είναι μια συνέπεια του πολιτισμού που κρίνει με βάση, ακόμη και τώρα, τον υψηλό βαθμό εκπαίδευσης ενός λαού, αμβλύνοντας την ανισότητα μεταξύ κοινωνικών στρωμάτων καθώς συντελείται με γεωμετρική πρόοδο.

Οι συνθήκες της βιομηχανικής εξέλιξης καταδικάζουν τα «κατώτερα» κοινωνικά στρώματα σε μια μορφή χειρωνακτικής εργασίας που απέχει από το πνευματικό επίπεδο των ανώτερων στρωμάτων .

«Όσο η αρχή του καταμερισμού εργασίας έχει πληρέστερη εφαρμογή ο κοινωνικά αδύναμος εξαρτάται από την ίδια του την εργασία . Η τεχνολογία προοδεύει και εκείνος οπισθοδρομεί. » , είχε προβλέψει ο Tocqueville⁷⁷. Η αυξανόμενη κοινωνική ανισότητα είναι εμφανής όπως άλλωστε και η κοινωνική διαστρωμάτωση .

Σύμφωνα με τον Le Bon ο πολιτισμός⁷⁸, καλλιεργείται από την ατομικότητα του καθενός, όμως δεν μπορεί να αποτελέσει στοιχείο της πολιτισμικής ενότητας. Η εικόνα του πολιτισμού εξαρτάται από το σύνολο του λαϊκού στοιχείου, την συλλογικότητα των ατόμων. Θεωρώντας ότι ο λαός πρέπει να συμμετέχει στην νομή των πολιτισμικών αγαθών, στην πρόωθηση και στην διαφύλαξη αυτών εναντιώνεται στις ενέργειες που μοναδικό σκοπό έχουν την ευκαιριακή κάλυψη αναγκών , συμφερόντων και αντιδράσεων.

Αν και διακατέχεται από το πνεύμα του πεσιμισμού και του συντηρητισμού ενθαρρύνει τις προσπάθειες για θέληση, πρόοδο και δράση της ατομικότητας ενώ όσο αναφορά το μαζικό στοιχείο διακρίνει μια τάση προς ένα συνεκτικό ή μη σύνολο ή αλλιώς ολότητα. Το στοιχείο της μάζας χρίζει την ανάγκη καθοδήγησης διαφορετικά δημιουργεί ψευδείς συνειδήσεις. Η αντίληψη και η συνείδηση είναι απαλλαγμένες από την επιρροή του αισθήματος όντας απλές διαδικασίες. Μέσα από τις ασυνείδητες ψυχολογικές διαδικασίες, οι φαντασιώσεις των ατόμων αποτελούν θέμα προς ανάλυση και έρευνα ενώ η διατύπωση υποθέσεων αποτελεί εφιαλτήριο για την μετέπειτα απόδειξη και επιβεβαίωση.

Κατά την άποψη του, παράγοντας ρύθμισης της πολιτικής, και όχι μόνο, συμπεριφοράς είναι κυρίως οι πολιτικοί δρώντες που εξυπηρετούν τα προσωπικά τους συμφέροντα.

Η ώθηση της ατομικής θέλησης στο υπέρτατο βαθμό των δυνατοτήτων της οδηγεί στην ισχυροποίηση της εκφράζοντας την ιδεολογική πεποίθηση του ουμανισμού.

Το θέμα της σωστής διακυβέρνησης ενός λαού ή μιας κοινωνίας είναι μείζον πρόβλημα, με νέες οικονομικές ανάγκες να ανακύπτουν μέσω της βιομηχανικής και

---

⁷⁷ : Alexis de Tocqueville, "Old regime and the French revolution", Εκδόσεις: Bantam Doubleday Dell Publishing Group Inc, (1955).

⁷⁸ : Le Bon , *Νόμοι Εξελίξεως των λαών*, Εκδόσεις «Ελεύθερη Σκέψις» , Αθήνα , 1985.

επιστημονικής προόδου που επιβάλλεται στα άτομα και ξεφεύγει από τον έλεγχο της εκάστοτε κυβέρνησης. Ο ατομικός έλεγχος είναι αναγκαίος με αναγκαία την κοινή «υπακοή» σε ένα κοινό θεσμικό πλαίσιο. Οι Κανόνες που σχετίζονται με την δράση του ατόμου είναι και οι πιο σημαντικοί σε επίπεδο διακυβέρνησης μαζί με εκείνους που υπαγορεύουν το πεδίο διακυβέρνησης των ατόμων. Οι δυνάμεις εκείνες που προσφέρουν ένα προκαθορισμένο τρόπο προσανατολισμού της σκέψης μιας ομάδας ατόμων, ενός λαού ή ενός έθνους μπορεί να είναι πολιτικές ή οικονομικές ή ιστορικές κινητοποιώντας τις ενέργειες τους.

Οι μεγαλύτεροι χειραγωγοί ή καθοδηγητές κατείχαν την γνώση της ψυχολογίας. Οι πολικοί είτε υποχωρούν είτε όχι φέροντας κάθε φορά σφάλματα τα οποία είναι μοιραία για το κοινωνικό σύνολο. Πολλές φορές προσκολλημένοι σε παραδοσιακές έννοιες δεν επιφέρουν την λύση των κοινωνικών και πολιτικών προβλημάτων λόγω της ασταθής τους κομματικής παρόρμησης καθώς δεν προσπαθούν να προσαρμόσουν την πολιτική τους συμπεριφορά σε συγκεκριμένες αναγκαιότητες από τις οποίες προκύπτει το όφελος του λαού. Για παράδειγμα, ξέρουμε ότι στην περίπτωση της Γαλλικής Επανάστασης, εκείνη θα μπορούσε να είχε αποφευχθεί εάν κατά την διάρκεια της οικονομικής κρίσης του 1788 που η εργατική τάξη είχε φτάσει στην εξαθλίωση διογκώνοντας την πείνα και την ανεργία, η αριστοκρατική τάξη δεν επέμενε να απορρίπτει την φορολογική ισότητα. Το μέσο της πειθούς δεν χρησιμεύει απλά για την απόδειξη ενός ορθού συλλογισμού αλλά για την παρακίνηση των ατόμων να δράσουν ως προς το συλλογισμό αυτό. Βέβαια και η πίεση της μάζας ή της αριθμητικής ισχύς έναντι των πολιτικών απειλούν για την εδραίωση συλλογικών τυραννιών. Η μεταβολή του εξωτερικού περιβάλλοντος γίνεται γρήγορα και καθιστά την προσαρμογή δύσκολη στις συνεχόμενες κοινωνικές απαιτήσεις.

Οι παράγοντες που κατευθύνουν την εξέλιξη των ανθρώπων στις μέρες μας είναι ανομοιογενείς μεταξύ τους.

Ο οικονομικός παράγοντας κατευθύνει την λαϊκή βούληση και η ισχύ του είναι καθολική. Η ισχύς των πολιτικών έχει μεταφραστεί σε ισχύ οικονομικών συμφερόντων είτε ατομικών είτε μεταξύ λαών οι οποίοι συνάπτουν εμπορικές σχέσεις μεταξύ τους επιφέροντας τον πλούτο ή τη φτώχεια. Ο οικονομικός παράγων διαμορφώνει την ζωή των λαών διότι αποτελεί φυσική αναγκαιότητα με τα βιομηχανικά και εμπορικά κινήματα να διαμορφώνουν το κοινωνικό status quo και τις κυβερνήσεις να γίνονται πιο αδύναμες.

Η ανοικοδόμηση των κοινωνιών μέσω θεσμών που να υπαγορεύονται από την ορθή λογική δεν μπορεί να συμβεί γιατί τα όρια δράσης μέσα σε μια κοινωνία είναι περιορισμένα και η εφαρμογή των μετασχηματισμών απαιτούν χρόνο ενώ η καταλληλότητα τους δεν

είναι ίδια για όλες τις κοινωνίες. Όπως και η θρησκευτική πίστη έτσι και η πολιτική εμμένει και προσπαθεί μέσω της λογικής συμπεριφοράς και της λογικής οργάνωσης της κοινωνίας και των πεποιθήσεων να ευδοκιμήσει .

6} Η διάκριση σοσιαλισμού & συνδικαλισμού

Ο Le Bon⁷⁹, διακρίνει στο έργο του διαφορετικές μορφές λογικής από τον ορθό λόγο , την *μυστική λογική* και την *λογική των συναισθημάτων*. Ο ορθός λόγος υπαγορεύει τις πράξεις μας με τα πραγματικά αίτια των δράσεων μας να καθοδηγούνται από συναισθηματικές και μυστικές επιρροές. Ο ορθός λόγος δεν μπορεί να τις μεταβάλλει ή τις επηρεάσει εφόσον μέσω της παρατήρησης οι κοινωνίες οδηγούνται από αυτές. Οι θρησκείες, οι κυβερνήσεις, οι πολιτικές πράξεις δεν θεμελιώνονται σε λογικές βάσεις. Ο ρόλος των πολιτικών είναι να ξέρουν να χειρίζονται τα συναισθήματα για την επιρροή της κοινής γνώμης .

Το πλήθος ή οι μάζες δεν εντυπωσιάζονται από την λογική συνοχή ενός πολιτικού λόγου αλλά από τα συναισθήματα και τις εικόνες που ο λόγος τους προξενεί καθώς η λογική δεν προκαλεί την εξέλιξη των πεποιθήσεων και των κινήτρων δράσης.

Οι επαναστατικές ιδέες αφομοιώνονται πιο εύκολά στην κοινή γνώμη, αλλά είναι επικίνδυνες να οδηγήσουν στην αναρχία όπου η κοινωνική αταξία θα επικρατούσε.

Το κράτος, τα κόμματα και όλες οι τάξεις πάντοτε υπερασπίζονται τα συμφέροντα τους με τον κρατικό κολεκτιβισμό, (όπου οι λαοί που υφίσταντο την συγκεντρωτική κρατική εξουσία του κράτους δεν δύνανται να έχουν τις ίδιες τάσεις με άλλα έθνη που το κοινωνικό και πολιτικό τους γίνεσθαι είχε ελάχιστες διακυμάνσεις), να εφαρμόζεται στις ρυθμίσεις της κοινωνικής, εθνικής, εμπορικής και βιομηχανικής ζωής. Ο σοσιαλισμός πήρε την μορφή του προστατευτισμού απέναντι στα αιτήματα της εργατικής τάξης ενώ το κράτος ακολούθησε την πολιτική του δεσποτισμού στην διοίκηση της κρατικής μηχανής υιοθετώντας την δημοσιοϋπαλληλία.

Ο σοσιαλισμός έχει απήχηση από το αναλφάβητο άτομο μέχρι το διανοητικά ανώτερο και αυτό γιατί παράγοντες (διαρκείς και παροδικοί) συντελούν στην νοοτροπία

---

⁷⁹ : Le Bon, “Πολιτική ψυχολογία”, Μτφ: Δ. Γιαννόπουλος, Επιμέλεια: Χριστοδούλου, Εκδόσεις: Ζήτρος,, Σελ.: 247-265.

των μαζών ώστε ο πρώτος να εξαπλώνεται και να διαδίδεται στα πλήθη. Ωστόσο, οι διαρκείς παράγοντες δρουν σταθερά σε όλα τα κοινωνικά φαινόμενα ενώ οι παροδικοί μεταβάλλονται συχνά. Η ανάπτυξη του σοσιαλισμού λαμβάνει χώρα σε κλίμα πίστης στην δύναμη της μεταρρύθμισης και της ακλόνητης ισχύς των νόμων καθώς και στην αναδιοργάνωση της κοινωνίας μέσω κωδίκων. Η ιδέα της εξέλιξης μέσω της εξίσωσης των κοινωνικών συνθηκών υπό την εποπτεία της κρατικής μηχανής, σύμφωνα με την λογική του ισχυρότερου, πρεσβεύεται από την σοσιαλιστική πολιτική. Στην πράξη, η αδιαφορία των κοινωνικών αναγκών υπό το πρίσμα καθολικών και αυτοσχέδιων διαταγμάτων είναι γεγονός με αποτέλεσμα η λαϊκή θέληση να μην αντιπροσωπεύεται πλήρως και επαρκώς .

Η αλληλουχία πολιτικών καθεστώτων και πρακτικών πολιτικών αποτελεί μια αλληλουχία ψυχολογικών αιτιών του κοινωνικού συμπλέγματος .

Κατά τον Le Bon ο σοσιαλισμός αποτελεί αναπόφευκτα έκφραση της ιδεολογίας του κράτους συγκεντρώνοντας υπό τον έλεγχο του τα βιομηχανικά πεδία δράσης. Ο κρατικός απολυταρχισμός συνορεύει πλέον με τον απολυταρχισμό της μοναρχίας σε χειρότερη μορφή εφόσον ο αντίκτυπος των ενεργειών του θα είναι καταστροφικός εξυπηρετώντας τα στιγμιαία συμφέροντα της λαϊκής ιδιοτροπίας , στερώντας την ατομική πρωτοβουλία των εργαζομένων και μειώνοντας την παραγωγική αλλά και διανοητική τους «αξία» . Μήπως η εκάστοτε διακυβέρνηση θα έπρεπε να μιμηθεί την πρακτική πολιτική της ιδιωτικής βιομηχανίας αλλάζοντας την πάγια διάρθρωση του κοινωνικού ελέγχου ;

Ο σοσιαλισμός διακρίνεται από επαναστατικό πνεύμα που εμφορείται στους κόλπους των πανεπιστημίων και καταλήγει προϊόν των διανοούμενων που μερικές φορές υιοθετούν αναρχικές θεωρίες όντας και νοώντας άτομα μιας κοινωνικής θέσης που η κοινωνία αδυνατεί να τους αποζημιώσει για την προσφορά τους. Άλλοτε οι αιτίες του αντιμιλιταρισμού και του αντιπατριωτισμού καλλιεργούνται διότι το επιτρέπουν οι κοινωνικές συνθήκες και συγκυρίες που κανείς από τα πολιτικά πρόσωπα δεν διατίθεται να αναδιοργανώσει. Άλλωστε οι νοοτροπίες και οι ιδέες αναπτύσσονται στο χώρο της εκπαίδευσης με την προφανή θέσπιση του “δόγματος” ότι οι αξίες των ατόμων καθορίζονται και από την εκπαιδευτική τους μόρφωση.

Η αντικατάσταση της καπιταλιστικής ιδιοκτησίας από την συλλογική ιδιοκτησία η οποία διευθυνόμενη από τον εργάτη και η μεταμόρφωση του από σύγχρονο σκλάβο της μισθωτής εργασίας σε ελεύθερο παραγωγό, δείχνει το σοσιαλιστικό όραμα μέσω της προσαρμογής των ελίτ στην κοινωνία.

Η επιστημονική πρόοδος οδηγεί την ελίτ⁸⁰, των ανώτερων διανοητικών στρωμάτων στην διεύθυνση του μηχανισμού της κοινωνικής ζωής ενώ η πρόοδος των πολιτικών ιδεών παραχωρεί την διακυβέρνηση σε πλήθη με κατώτερες διανοητικές ικανότητες .

Ο σημερινός συνδικαλισμός διακρίνεται από τα στοιχεία της δυναμικότητας και της πειθαρχίας που θα μπορούσε να διαμορφώσει ένα νέο ισχύον δίκαιο εφόσον είναι γνωστό ότι εν γένει η ανέλιξη του κοινωνικού συνόλου εξαρτάται από την πνευματική πρόοδο των ατόμων που το απαρτίζουν .

Στις μέρες μας ο δεσποτισμός, που είναι γνωστό ότι ασκήθηκε από τους ευγενείς , τους βασιλείς, αλλά και την αστική τάξη χαρακτηρίζοντας τον στοιχεία βίαιης νοοτροπίας με ολοκληρωτική πολιτική και κοινωνική οπισθοδρόμηση, ασκείται από την λαϊκή τάξη αντιπροσωπεύοντας την βούληση του συνδικαλισμού. Βέβαια το πνεύμα του σοσιαλιστικού συνδικαλισμού ποικίλει από χώρα σε χώρα. Για παράδειγμα στην Γαλλία ο συνδικαλισμός κήρυττε τον αντιπατριωτισμό και τον μιλιταρισμό σε αντίθεση με την Αγγλία που καθίσταται χρήσιμος για την ρύθμιση εργασιακών σχέσεων εργοδοτών και εργατών. Η υλική και ηθική πρόοδος των κοινωνικά των φτωχότερων τάξεων αποτελεί συλλογική κοινωνική μέριμνα και όχι μόνο σοσιαλιστική, καθώς επίσης και τα ζητήματα των συντάξεων, της υγειονομικής μέριμνας, της παιδείας και του ασφαλιστικού συστήματος. Παράλληλα με τον σοσιαλισμό παρουσιάζονται και άλλα δόγματα που όμως δεν πρέπει να συγχέονται με αυτόν, όπως εκείνο του συνδικαλισμού, και του κινήματος κοινωνικής αλληλεγγύης, του κρατικού σοσιαλισμού, του δημοτικού σοσιαλισμού, του ολοκληρωτικού σοσιαλισμού και τον σοσιαλισμό των ελευθεροτεκτόνων .

Η σοσιαλιστική θεωρία⁸¹, προσπαθεί να εξαλείψει τις φυσικές ανισότητες μέσω της παγίωσης της κοινωνικής ισότητας και την κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας καθώς και την διαχείριση της βιομηχανίας από το κράτος. Στην πραγματικότητα το παραπάνω εκφράζει την χρόνια πάλη μεταξύ φτωχού και πλούσιου, αδύναμου και δυνατού. Το κύριο χαρακτηριστικό της θεωρίας αυτής είναι η εξομοίωση των ατόμων χωρίς να κάνει αποδεκτή την διαφοροποίηση τους σε πολλά πεδία . Δηλαδή η υπεροχή κάποιου είτε σε πεδίο περιουσίας, είτε σε ευφυΐας ή ακόμα και σε ταλέντου του δεν γίνεται αποδεκτό. Κάτι τέτοιο ευνοεί και κολακεύει ατομικά ένστικτα κατώτερα αλλά αρκετά διαδεδομένα στα πλαίσια της κοινωνίας. Μέσω όμως της ισχυρής επίδρασης του, της υποβολής και της

⁸⁰ : *Le Bon*, “Πολιτική ψυχολογία”, *Μτφ: Δ. Γιαννόπουλος, Επιμέλεια: Χριστοδούλου, Εκδόσεις: Ζήτρος, Σελ.: 163-167.*

⁸¹ : Η αποδοχή του σοσιαλισμού ομοιάζει με εκείνη του χριστιανισμού που παρά την λογική αδυναμία των δογμάτων του εξαπλωνόταν . Άλλωστε η αλληλοεξόντωση των ατόμων κατά την διάρκεια της ιστορίας τελείται πολύ περισσότερο για ιδέες παρά για την ικανοποίηση υλικών αναγκών. *Le Bon*, “Πολιτική ψυχολογία”, *Μτφ: Δ. Γιαννόπουλος, Επιμέλεια: Χριστοδούλου, Εκδόσεις: Ζήτρος, Σελ.: 247.*

μεταδοτικότητα του κατέκτησε και τάξεις με κοινωνικά ανώτερα ένστικτα. Ουσιαστικά ο σοσιαλισμός κατέχει πρόοδο για τα ιδανικά που πρεσβεύει αποκομίζοντας το κάθε άτομο το όραμα της δικής του ευδαιμονίας.

Στο σημείο όμως που ο σοσιαλισμός δεν κατέχει την αναμενόμενη ανταπόκριση των οπαδών του, τότε αντικαθίσταται από τον συνδικαλισμό και εκφράζεται μέσω του κολεκτιβιστικού σοσιαλισμού, ο οποίος πιστεύει στην ανασυγκρότηση της κοινωνίας με την έκδοση νέων διαταγμάτων και κανόνων αφού έχει προηγηθεί μια έκφραση επανάστασης. Επίσης η κοινωνία πρέπει να οδηγηθεί στην κατάργηση του καπιταλιστικού συστήματος με το κράτος να κατέχει στα χέρια του πάσης φύσεως μορφής ιδιοκτησίας και βιομηχανίας και με την ίδρυση τομέων υπάλληλων που θα επιφορτιστούν με την κατανομή των προϊόντων της κοινότητας. Η σοσιαλιστική ψευδαίσθηση της κατάργησης της αστικής τάξης δεν είναι εφικτή διότι τα κεφάλαια της ίδιας δημιούργησαν την βιομηχανική εξέλιξη από την οποία ζουν και οι εργάτες - εργαζόμενοι. Στις αυξανόμενες απαιτήσεις της βιομηχανικής και τεχνολογικής εξέλιξης ο “ειδήμονας” (δηλαδή το άτομο που έχει εξειδικευμένη επιστημονική γνώση στον κλάδο του. λ.χ. στον κλάδο της επιστήμης ή της τέχνης) είναι αναγκαίος για την καλύτερη λειτουργία του συστήματος ακόμη και αν η οικονομική του αμοιβή αποκλίνει κατά πολύ από τον μέσο πολίτη. Η εξίσωση των μισθών όπως διακηρύσσουν μετά από την κολεκτιβιστική διοίκηση των μέσων και των τομέων της βιομηχανίας θα έχει ως αποτέλεσμα την μετανάστευση των παραπάνω ατόμων σε γειτονικές χώρες. Επομένως η σοσιαλιστική πεποίθηση μπορεί να ισχύσει σε μια κοινωνία ατόμων χαμηλής μετριότητας φιλοδοξιών, δράσης, σκέψεων, κινήτρων, ευφυΐας, εκπαίδευσης και γενικότερα στάσης ζωής ή αλλιώς κουλτούρας. Η ιδεολογία του εργαζομένου ότι αποτελεί αντικείμενο εκμετάλλευσης από τον εργοδότη τον οδηγεί στην απλοϊκή επιθυμία αύξησης του μισθού του καθιστώντας επιφανειακή την εκδήλωση των επαναστατικών του κινήτρων ή τις πιθανές αντιρρήσεις του έναντι στην προώπιση των συμφερόντων του ή της καλύτερης εκπροσώπησης του. Ο συνασπισμός των συμφερόντων έχει καταστεί νόμος της εποχής. Οι δεσμοί των συνδικάτων αποτελούν ενοποιητικό στοιχείο μεταξύ των ατόμων δημιουργώντας νέες μορφές δικαίου όπως η σύναψη συλλογικής σύμβασης μεταξύ εργαζομένου και εργοδότη διαπραγματεύεται επί της ουσίας την σύμβαση μεταξύ εργοδότη και σωματείου. Οι θεσμοί από μόνοι τους δεν έχουν αξία και η επιρροή τους μεταβάλλεται μαζί με την μεταβολή των διανοητικών χαρακτηριστικών των κοινωνιών.

Ο συνδικαλισμός⁸², παρουσιάζεται με δύο μορφές εκείνου του “ειρηνικού”, όπως ο συνδικαλισμός που λαμβάνει χώρα στην Αγγλία, την Γερμανία αλλά και την Αμερική, όπου τα συνδικάτα των χωρών αυτών ασχολούνται μόνο με τα οικονομικά τους συμφέροντα και εκείνου του ακραία “επαναστατικού”, όπως το παράδειγμα του γαλλικού συνδικαλισμού, που ασχολείται με την πάλη των τάξεων και η επίτευξη των αλλαγών γίνεται μέσω απειλών, σαμποτάζ, βίαιων απεργιών ως μοναδικό τους όπλο στην αφύπνιση του εκάστοτε κράτους. Ο κίνδυνος μιας επικρατούσας αναρχικής κατάστασης που οδηγείται από τον παραλογισμό και τις παρορμήσεις είναι εφικτός στην δεύτερη μορφή του σοσιαλισμού .

Οι άνομες και εγκληματικές δραστηριότητες πάντοτε θα ασκούν μια μακάβρια έλξη ακόμα και αν αυτές ενσαρκώνονται ως μέσο αντιπροσώπευσης μέσω ενός καθεστώτος.

6.1} Η αστάθεια της μάζας ως ευνοϊκός παράγων για τον ολοκληρωτισμό υπό την Hannah Arendt

Η Hannah Arendt στο βιβλίο της “Ολοκληρωτικό σύστημα” παρουσιάζει τη θεωρία του ολοκληρωτικού καθεστώτος ως η απόλυτη μορφή κυριαρχίας που διαφέρει από την μορφή της δικτατορίας ή της τυραννίας⁸³.

Η χρονολογική σύλληψη του έργου της αναφέρεται στον ναζιστικό και μολσεβίικο ολοκληρωτισμό που οτιδήποτε δεν ταίριαζε ή δεν συμφωνούσε με αυτά δηλαδή γεγονότα της πραγματικότητας όπως στοιχεία της εγκληματικότητας, στοιχεία αντεπαναστατικών δράσεων το θεωρούσαν ανύπαρκτο. Η αναφορά της ναζιστικής Γερμανίας και της σοβιετικής Ρωσίας κατακλύζουν και στηρίζουν την επιχειρηματολογία της συγγραφέα σχετικά με το θέμα που διαπραγματεύεται. Πολλές φορές οι δυο μορφές ολοκληρωτισμού ομοιάζουν κατά πολύ αλλά με παραλλαγές. Ο μετασχηματισμός των κοινωνικών τάξεων μέσα από την θεωρία αυτή σε μάζες και η εξόντωση του στοιχείου της ομαδικής αλληλεγγύης αποτελούν χαρακτηριστικό γνώρισμα της ολοκληρωτικής κυριαρχίας. Ο τρόπος ενέργειας στα άτομα που διαφωνούν με την υπάρχουσα ολοκληρωτική κατάσταση είναι η προσπάθεια διόρθωσης της σκέψης , μια τυποποιητική διαδικασία πλύσης εγκεφάλου, η διαδικασία της προπαγάνδας και μερικές φορές κατέληγε και στις μαζικές

⁸² : Ο όρος με την γενικότερη σημασία του αποδίδεται ως η τάση συσσωμάτωσης των εργαζομένων σε συνδικάτα για την διεκδίκηση κοινών συμφερόντων. Η διάκριση του σε δύο μορφές αποτυπώνεται αναλυτικότερα στο : *Le Bon*, “Πολιτική ψυχολογία”, Μτφ: Δ. Γιαννόπουλος, Επιμέλεια: Χριστοδούλου, Εκδόσεις: Ζήτρος, Σελ.:265.

⁸³ : Σύμφωνα με την προοπτική του βιβλίου *Hannah Arendt*, “Το ολοκληρωτικό σύστημα”, Εκδόσεις: Ενυάλος, (1988), έμφαση δίνονται στις περιόδους 1929-1941 και 1945-1953.

σφαγές ή εκτελέσεις. Με τις διακηρύξεις του 1966 στην Κίνα ο Μάο Τσε Τούνγκ⁸⁴, αναγνωρίζει το εθνικιστικό συμφέρον, χωρίς να αποδεκατιστεί ο πληθυσμός και επιτρέπει την ομαλή ειρηνική ανάπτυξη του κράτους χωρίς να υιοθετεί κατευθυντήριες πολιτικές του Χίτλερ ή του Στάλιν. Η αστάθεια αποτελεί λειτουργική προϋπόθεση για την ολοκληρωτική εξουσία που στηρίζεται σε έναν ιδεολογικό μύθο και προϋποθέτει ότι ένα κίνημα σε αντίθεση με ένα κόμμα έχει καταλάβει την εξουσία. Η πραγματική ισχύ αυτού του συστήματος που την αποτελούν η υλική δύναμη και η ευημερία, αντικαθίσταται από την εξουσία της οργάνωσης σε μόνιμη βάση. Οι αντικειμενικές αλήθειες αντικαθιστούν τις ιδεολογικές απαιτήσεις και συνέπειες. Η τρομοκρατία αυτής της ολοκληρωτικής μορφής καθεστώτων δεν φέρει πρόοδο ή ραγδαία εκβιομηχάνιση αλλά χαοτικές συνθήκες ύπαρξης του πληθυσμού. Η κυριαρχία του στρατού και η διάλυση της αστυνομίας που υπό την δικαιοδοσία της κατείχε έναν μεγάλο αριθμό βιομηχανιών μεταβιβάστηκε σε ομάδες πολιτικών διαχειριστών. Βέβαια και ο έλεγχος της μυστικής αστυνομίας σε τέτοια καθεστώτα πάνω στον στρατιωτικό μηχανισμό είναι σύνηθες.

Ο εφήμερος χαρακτήρας των παραπάνω καθεστώτων οφείλεται στην αστάθεια της μάζας, ενώ τα ίδια τα καθεστώτα υποστηρίζουν ότι διοικούν στηριζόμενα στην βούληση των μαζών. Αν οι ίδιες οι μάζες δεν υποστήριζαν τον Στάλιν ή το Χίτλερ εκείνοι δεν θα είχαν καμία θέση στην εξουσία. Η αναμφισβήτητη δημοτικότητα και των δύο, και η προπαγανδιστική τους δραστηριότητα τους μετέτρεψε σε ηγέτες με φανατικούς και ανιδιοτελείς οπαδούς εγκαθιστώντας με αυτόν τον τρόπο την νομιμότητα των πράξεων τους. Η δύναμη της προπαγάνδας και η καθολική αδιαφορία των ηθικών αξιών είναι ανεξάρτητη από το ατομικό συμφέρον αποτελώντας ισχυρό ψυχολογικό παράγοντα της πολιτικής.

Η ιδεολογική νοοτροπία του όχλου με την επίμονη πίστη αγνοώντας το προσωπικό συμφέρον αποτελεί έκφραση ενός ένθερμου ιδεαλισμού. Ο ιδεαλισμός αυτός προέρχεται από μια ατομική πεποίθηση και απόφαση που συνεχώς υπόκεινται στην διαδικασία δοκιμασίας εμπειρίας και επιχειρήματος και ο φανατισμός του εγκαταλείπεται όταν και το φανατικό κίνημα που το προκαλεί καταρρέει. Η ταύτιση των ατόμων με το κίνημα τους αφαιρεί κάθε κριτική ικανότητα ή δυνατότητα αίσθησης των συναισθημάτων τους. Τα ολοκληρωτικά κινήματα επιδιώκουν την οργάνωση των μαζών και όχι των κοινωνικών τάξεων και υπερτερούν λόγω της αριθμητικής πλειοψηφίας για αυτό και δεν μπορούν να αναπτυχθούν σε χώρες με περιορισμένο πληθυσμό. Τα ολοκληρωτικά καθεστώτα

---

⁸⁴ : βλέπε ιστορική πηγή για περισσότερα: http://www.tovima.gr/print_article.php

αλληλοεπηρεάστηκαν μεταξύ τους και όταν κάποιο από αυτά καταλάμβανε την εξουσία ο εκάστοτε ηγέτης επιδίωκε την σύγκλιση της συμπεριφοράς του με το πιο οικείο σχήμα μιας ταξικής ή κομματικής δικτατορίας. Σε όλες σχεδόν τις χώρες της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης παρουσιάζονται εκφράσεις ολοκληρωτικών καθεστώτων , όπως ο Μουσολίνι στην Ιταλία που υιοθέτησε την δικτατορία και τον μονοκομματισμό και όχι ένα αμιγώς ολοκληρωτικό σύστημα κράτους ή ο Φράνκο στην Ισπανία και άλλοι τέτοια πολιτικά πρόσωπα στην Πολωνία , την Ουγγαρία και την Πορτογαλία .

Ο ναζισμός⁸⁵, και η επέκτασή του στην Ευρώπη φάνηκε λιγότερο συμπαγής από ότι ο ρωσικός ολοκληρωτισμός με αιτία τον μη δυνατό έλεγχο σε αρκετό πληθυσμό. Κατά την διάρκεια του πολέμου , όταν οι κατακτήσεις της Ανατολής έκαναν δυνατά τα στρατόπεδα συγκέντρωσης και έφεραν μεγάλο αριθμό μαζών τότε η Γερμανία κατάφερε να εδραιώσει το καθεστώς της . Επίσης αξιοσημείωτο είναι ο κίνδυνος εδραίωσης τέτοιας φύσεως καθεστώτα σε κράτη που κυριαρχεί ο ανατολικός δεσποτισμός όπως στην Ινδία και η Κίνα επιφέροντας πληθυσμιακή αποκέντρωση . Τα κινήματα του ολοκληρωτισμού βρίσκονται εκεί που οι μάζες δεν ενώνονται από την επίτευξη κάποιου κοινού συμφέροντος και δεν έχουν την διάρθρωση των τάξεων με συγκεκριμένους απώτερους σκοπούς . Η μάζα δεν εντάσσεται σε καμία οργάνωση κοινού συμφέροντος , όπως τα πολιτικά κόμματα ή τα συνδικάτα και ο λόγος της μαζοποίησης των ατόμων που την συνέχουν είναι είτε εξαιτίας του αριθμού τους , είτε από αδιαφορία είτε και για τα δύο. Εκφράζουν την πολιτική ουδετερότητα και συνήθως δεν μετέχουν στα πολιτικά δρώμενα .

Η απήχηση των παραπάνω καθεστώτων στις μάζες επεσήμανε το τέλος των δημοκρατικών αυταπατών. Δηλαδή τα κινήματα αυτά έδειξαν ότι δεν είναι απαραίτητη η άμεση συμμετοχή στην διακυβέρνηση και η κομματική συνοχή και συμπάθεια των ατόμων μεταξύ τους όσο αναφορά τον λαό στην πλειοψηφία του . Αντίθετα και οι πολιτικά ουδέτερες και αδιάφορες μάζες μπορούν να αποτελέσουν πλειοψηφία . Επίσης απέδειξαν ότι τα δημοκρατικά καθεστώτα δεν βασίζονται μόνο σε διαρθρωμένους νόμους και θεσμούς αλλά και στην σιωπηλή επιδοκιμασία αδιάφορων στρωμάτων του πληθυσμού. Έτσι όταν τα ολοκληρωτικά καθεστώτα κατέκλυσαν τα κοινοβούλια η αδιαφορία τους για το κοινοβουλευτικό καθεστώς φάνταζε ως ασυναρτησία . Συχνά τα ίδια χρησιμοποιούσαν τις δημοκρατικές ελευθερίες κάνοντας κατάχρηση σε αυτές ώστε να μπορούν να τις καταργήσουν .

---

⁸⁵ : για ανάλυση του φαινομένου του ναζισμού υπάρχει και το αντίστοιχο άρθρο στο ακόλουθο link: http://www.ekloges.com.cy/nqcontent.cfm?tt=article&a_id=3440

Διαφορές μεταξύ του όχλου του 19^{ου} αιώνα και των μαζικών κινημάτων του 20^{ου} αιώνα υπάρχουν αλλά ωστόσο δεν είναι ευδιάκριτες . Τα ολοκληρωτικά κινήματα μπορούν να χαρακτηριστούν ως αντί-αστικά κόμματα. Η πολιτική τακτική των κινημάτων και οι μέθοδοι τους ομοιάζουν με εκείνες της αστικής κοινωνίας. Για παράδειγμα, τότε η αστική τάξη εκδήλωσε την δυσφορία της στους υπάρχοντες τότε θεσμούς και απαίτησε την άσκηση της πολιτικής εξουσίας με στοιχεία ενός δικτατορικού μονοπωλίου.

Το κοινό στοιχείο μάζας και όχλου τοποθετείται στην απομάκρυνση τους από την κανονική πολιτική αντιπροσώπευση. Ο όχλος υιοθετεί τις με παραλλαγμένη μορφή τα ιδεολογικά κριτήρια της επικρατούσας τάξης ενώ οι μάζες παραμορφώνουν τις απόψεις όλων των κοινωνικών τάξεων και κριτηρίων .

6.1.1} Η έννοια του «μαζανθρώπου»

Τα κριτήρια του «μαζανθρώπου» όπως χαρακτηρίζει και η Arendt καθορίζονται από όλες τις επιρροές και πεποιθήσεις που αντανακλούν οι κοινωνικές τάξεις .

Μέσα από την κατάρρευση της ταξικής κοινωνίας⁸⁶ και του κομματικού συστήματος αναπτύχθηκε η ψυχολογική έννοια του ατόμου της μάζας ή μαζανθρώπου . Η θεώρηση περί της «μαζικής κοινωνίας»⁸⁷, που αντλεί τις βασικές της ιδέες η Arendt, έχει αρκετά μακρά ιστορία και συνιστά την πνευματική αντίδραση πολλών συντηρητικών διανοουμένων στη ραγδαία ανάπτυξη του καπιταλισμού και την καταστροφή των συνεκτικών «οργανικών» κοινωνικών προτύπων, ιεραρχιών και ταξικών δομών της μεταβατικού τύπου κοινωνίας του απολυταρχικού κράτους στην Ευρώπη (δηλαδή της «συμβιβαστικής» μορφής πολιτικής οργάνωσης της κοινωνίας που αντιστοιχούσε στην ανάπτυξη των αστικών σχέσεων μέσα στο φεουδαρχισμό, στην οποία την εξουσία είχαν οι ευγενείς, μέσω της απόλυτης μοναρχίας και του συστήματος των «κλειστών» ή «νομοκατεστημένων» τάξεων, ενώ την οικονομική δύναμη τη συγκέντρωναν βαθμιαία οι αστοί, βοηθούμενοι ουσιαστικά από τους νέους μεγάλους εθνικούς οικονομικούς χώρους-αγορές που τους εξασφάλιζε το απολυταρχικό κράτος). Επρόκειτο για μια ορισμένη ιστορική φάση ανάπτυξης των δυτικοευρωπαϊκών κοινωνιών όπου οι σχέσεις εξουσίας ήταν δεδομένες, τα πολιτιστικά πρότυπα και οι θρησκευτικές και ηθικές πεποιθήσεις σχετικά

---

⁸⁶ Με τον όρο ταξική κοινωνία νοείται η κοινωνία των νομοκατεστημένων τάξεων.

⁸⁷ : Hannah Arendt , «Η ανθρώπινη κατάσταση (Vita activa)» , 1958.

σταθερές και φαινομενικά αμετακίνητες ή έστω αναπτυσσόμενες με τρόπο που δινόταν δυνατότητα στους ανθρώπους να προσαρμοστούν σε αυτές, όπου τα πράγματα και οι καταστάσεις κυλούσαν πιο αργά και όπου ο καθένας κατείχε μια σταθερή θέση στην κοινωνία που σπάνια άλλαζε.

Ο καπιταλισμός τα έκανε κομμάτια όλα αυτά, μεταβάλλοντας ριζικά το σύνολο της ανθρώπινης δραστηριότητας, κινητοποιώντας άναρχα το σύνολο των ανθρώπων και αποκόβοντας τους από κάθε σχέση με σταθερές κοινότητες, θεσμούς, συμμετοχή σε ενδιάμεσες πρωτογενείς και δευτερογενείς ομάδες και συσσωματώσεις, συνεκτικά συστήματα πεποιθήσεων και συμπεριφορών, μετατρέποντας τελικά τους περισσότερους από αυτούς σε άτομα «χωρίς ιδιότητες», σε «μαζάνθρωπους». Και οι άνθρωποι της μάζας, ιδιαίτερα σε κρίσιμες περιόδους, μη διαθέτοντας κάποιο συνεκτικό σύστημα αντιλήψεων, πρακτικές και χώρους ουσιαστικής συνδιαλλαγής, συζήτησης και ανταλλαγής γνώμων και συνεπώς ορθολογικής συλλογικής κρίσης (αφού το καπιταλιστικό σύστημα δεν τους χρειάζεται γι' αυτό και συνεπώς δεν τους εκπαιδεύει γι' αυτό), ταυτίζονται τελικά με τη λειτουργία που κατέχουν στο σύστημα, δηλαδή με τη λειτουργία του εξαρτήματος, του μη ολοκληρωμένου ανθρώπου. Σε αυτήν την περίπτωση, είναι απλά θέμα χρόνου το πότε η τεράστια αυτή κοινωνική τάση θα εκφραστεί και στην πολιτική δια της εμφάνισης κινήματων που απευθύνονται ειδικά στη μάζα και, ακόμα περισσότερο, στοχεύουν συνειδητά ή ασυνείδητα στη δημιουργία κοινωνικών συστημάτων που επιδιώκουν ακριβώς να απογυμνώσουν τον άνθρωπο από κάθε ιδιαίτερο ή πρωτότυπο χαρακτηριστικό, να τον μετατρέψουν σε ένα νέο ζωικό είδος στερημένο από κάθε δημιουργική ικανότητα, ανεξάρτητη σκέψη και συνεπώς ελευθερία. Αυτά τα κινήματα που ξεπηδούν από - και εκφράζουν - τον άνθρωπο-μάζα, είναι ακριβώς τα ολοκληρωτικά κινήματα. Τα κινήματα αυτά, χρησιμοποιώντας μια απλή μανιχαϊστική ιδεολογία (αντίστοιχη προφανώς στην κοινωνική ανωριμότητα και πολιτική ηλιθιότητα του όχλου των «μαζάνθρώπων») που βασίζεται στη μαζική κατασκευή και υποβολή απλών διχοτομιών, εξυμνώντας τη δύναμη της μάζας και τονίζοντας την αριθμητική της υπεροχή, καταφέρνουν τελικά να πάρουν την εξουσία. Η τάση της εξάλειψης των ατομικών διαφορών που δεν βασίζονταν σε κανένα οικονομικό, κοινωνικό, ή πολιτικό δεσμό ή συμφέρον μαζί με την ανιδιοτελής πρόθεση για θυσία, η απομόνωση και η έλλειψη κανονικών κοινωνικών σχέσεων αποτελούν την έκφραση ενός ατομικού ιδεαλισμού που αποτελεί μαζικό φαινόμενο. Τυγχάνει η μάζα να ενεργεί με έναν εθνικισμό όταν οι ηγέτες της τον υιοθετούν ενώ στην πραγματικότητα ούτε ο εθνικισμός αλλά ούτε και ο μηδενισμός της εξέγερσης την χαρακτηρίζουν εφόσον δεν

χρίζουν ιδιαίτερης ιδεολογικής χρησιμότητας για αυτήν. Δεν υπήρξε αποτέλεσμα της ισότητας των συνθηκών διαβίωσης και της εξάπλωσης της εκπαίδευσης με αναπόφευκτό την πτώση του επιπέδου και την πολιτισμική ισοπέδωση . Ο σκοπός των ολοκληρωτικών κινητοποιήσεων είναι η κατάκτηση της εξουσίας και η παράδοση της στην ολοκληρωτική ελίτ.

Ο ηγέτης της μάζας την καθοδηγεί αλλά ταυτόχρονα εκτελεί την βούληση της καταργώντας την απόσταση μεταξύ κυβερνώντος και κυβερνωμένου . Εξαρτώμενη από αυτόν η μάζα αποκτά πολιτική εκπροσώπηση και μια σχέση αλληλεξάρτησης με τον διάυλο αντιπροσώπευσης της . Ο εθνικοσοσιαλισμός αλλά και ο μολσεβικισμός δεν εξέφρασαν ότι οι στόχοι τους θα είχαν επιτευχθεί με την κατάληψη του κράτους , του κρατικού ελέγχου και της εξουσίας μέσω της χρήσης βίας αλλά μόνο μέσω ενός κινήματος που θα βρισκόταν σε αδιάκοπη κίνηση και θα αποκτούσε την κυριαρχία πάνω σε όλα τα άτομα .

6.1.2} Σχέση όχλου & ελίτ

Τα ολοκληρωτικά κινήματα κερδίζουν όλο και περισσότερο έδαφος στην ελίτ δείχνοντας την σχέση των πρώτων με τον όχλο. Οι πρωτεργάτες αυτών των κινήματων προϋπάρχουν συνήθως, είναι μεγαλύτερης ηλικίας δηλαδή , από την μάζα που οργανώνουν για να χειραγωγήσουν.

Συνήθως η δημιουργία του όχλου⁸⁸, οφείλεται και προέρχεται από προγενέστερα κατάλοιπα μιας προηγούμενης κυρίαρχης τάξης πραγμάτων . Η γενιά του πολέμου μπορεί να χαρακτηριστεί ως μια ελίτ κατόπιν της κατάρρευσης του ταξικού και εθνικού συστήματος μετά τον Β Παγκόσμιο Πόλεμο, έχοντας ήδη υπόψη μας ότι ο Α Παγκόσμιος Πόλεμος είχε ήδη σχεδόν καταργήσει αισθήματα εθνικής νομιμοφροσύνης με αποτέλεσμα η μεταπολεμική ελίτ δεν υπόκειντο σε όρια εθνικών διακρίσεων.

Η μεταπολεμική ελίτ τείνει να εκμηδενίζει και να εκφράζει την δυσαρέσκεια της για την προπολεμική εποχή κατακρίνοντας την αστική ιδεολογία και ηθική και κατ' επέκταση αναμένοντας έναν πιθανό ανασχηματισμό αξιών και μια πολιτική αναδιοργάνωση . Η εμφορούμενη ιδεολογία από αυτή την γενιά είναι η κατάρρευση των τάξεων και ο σχηματισμός του σε μάζα . Ο πόλεμος «παίρνει» την μορφή των μαζικών ενεργειών όπου

---

⁸⁸ : Αναφορικά στην συγκεκριμένη ανάλυση μας ο όχλος νοείται ότι είναι αποτέλεσμα της αστικής τότε τάξης. Περισσότερα στο έργο: *Hannah Arendt, "Το ολοκληρωτικό σύστημα", Εκδόσεις Ευρύταλος, (1988), Σελ.:63.*

θα παραγκώνιζε τις ατομικές διαφορές και θα άλλαζε τις συγκαταβατικές και φθαρμένες ιδέες . Η ιδιαίτερη νοοτροπία της μαζικότητας των ατόμων λειτουργεί ως ένας μηχανισμός που θα σταματούσε την ταύτιση με συγκεκριμένες και προκαθορισμένες δραστηριότητες από το κοινωνικό σύνολο .

Ο αντιουμανισμός και ο αντιφιλελευθερισμός των ενεργειών των ατόμων αυτών οδηγούν ως μέσο δράσης , στην βία , ενώ τα αντιατομικιστικά και αντιπολιτισμικά ένστικτα και κίνητρα κατευθύνουν τις ενέργειες τους. Ως αυτοσκοπός παρουσιάζεται η επιδίωξη της ασφάλειας του κοινωνικού συστήματος και η επανένταξη των ατόμων στην κοινωνία αφού θεωρείτο ότι τους έχει καταστήσει στο περιθώριο της ως απόκληρους στο κοινωνικό , οικονομικό , πολιτικό αλλά και πολιτισμικό πεδίο. Το είδος της τρομοκρατίας που προσέφερε ο ολοκληρωτικός ακτιβισμός προσηλύτιζε τόσο τον όχλο όσο και τις πνευματικές ελίτ εφόσον κατόρθωσε να την εδραιώσει ως φιλοσοφία .

Η σχέση της ελίτ με τον όχλο στηρίζοντας ένθερμα η πρώτη τις αυτοκαταστροφικές ενέργειες του δεύτερου αποτελεί άξιο απορίας .

Η απάντηση μπορεί να δοθεί μόνο μέσω της εγκατάλειψης των παραδοσιακών αξιών του 19^{ου} αιώνα που τείνει την κοινωνία να είναι δεκτική σε παράλογες διακηρύξεις παρά σε αληθινές κοινοτυπίες ενώ τα προβλήματα της ελίτ καθίσταντο όμοια με την ιδεολογία της μάζας .Και αυτό γιατί η ελίτ και ο όχλος είχαν παραμεριστεί από το πλέγμα του κράτους και της ταξικής κοινωνίας (κοινωνία των νομοκατεστημένων τάξεων). Η ολοκληρωτική θεωρία αποτελεί την έκφραση της αντίστροφης πολιτικής της φιλοσοφίας της αστικής τάξης. Η αστική τάξη είχε επικρατήσει λόγω της κοινωνικής και οικονομικής πίεσης σε θεσμούς θεωρώντας ότι η δημόσια κρατική μηχανή οφείλει να εξυπηρετεί τα ιδιωτικά της συμφέροντα προβάλλοντας έναν σαφή διαχωρισμό ανάμεσα στην δημόσια και ιδιωτική σφαίρα. Από αυτή την άποψη η αστική τάξη χαρακτηρίζεται ολοκληρωτική. Αυτό που αποτελούσε πόλο έλξης των ελίτ ήταν οι ριζοσπαστικές μαρξιστικές θεωρίες περί αταξικής κοινωνίας. Η μεταμόρφωση των τάξεων σε μάζες συνάμα με την κατάρρευση των πολιτικών θεσμών αναπαράγει και διαδίδει ρωσικές συνθήκες σε κράτη της Δυτικής Ευρώπης. Στην Ρωσία η εμφάνιση πολλών επαναστατικών αιρέσεων ήταν γεγονός που λειτουργούσαν μέσω της συμμαχίας τους με τον όχλο. Από την μία πλευρά οι μάζες πίστευαν ότι οι ευρωπαϊκοί λαοί θα τάσσονταν στο πλευρό τους και ο όχλος ότι με την βοήθεια της μάζας θα καταλάμβανε την εξουσία εξυπηρετώντας τα συμφέροντα του. Αυτός είναι και ο λόγος της συμμαχικής διάθεσης μεταξύ μάζας και όχλου . Το άτομο της μάζας αναπόφευκτα με την εγκληματική δραστηριότητα που το ακολουθεί έχει διαπράξει μαζικά εγκλήματα της ιστορίας και έχει χάσει την ηθική και την ιδιαιτερότητα της ατομικότητας

του. Είναι γνωστό ότι η ολική κυριαρχία δεν αφήνει περιθώρια ελεύθερης βούλησης αφού το μόνο που την απασχολεί είναι η εύρεση κάθε φορά καλύτερων εγγυήσεων για την νομιμότητα της.

Μπορεί ο όχλος και η ελίτ να παρασυρθούν από τον απόηχο του ολοκληρωτισμού αλλά η πειθώ και η χειραγώγηση της μάζας χρειάζεται την προπαγάνδα .

6.1.3} Η προπαγάνδα & η τρομοκρατία ως μέσα κυριαρχίας

Σε ολοκληρωτικές χώρες η προπαγάνδα⁸⁹, και η τρομοκρατία συνάδουν αφού χωρίς την προπαγάνδα η τρομοκρατία θα έχανε το μεγαλύτερο μέρος των ψυχολογικών επιπτώσεων της ενώ χωρίς την τρομοκρατία η προπαγάνδα δεν θα ήταν αποτελεσματική. Η βία αυτόματα αποτελεί μέρος της προπαγάνδας αναγκαία κατά τους ολοκληρωτικούς ηγέτες για τον προσηλυτισμό των ατόμων. Η σχέση μεταξύ προπαγάνδας και προσηλυτισμού οφείλεται στην διάσταση του κινήματος και την εξωτερική πίεση. Όσο πιο μικρό είναι ένα κίνημα τόσο περισσότερη ενέργεια θα δαπανήσει για την προπαγάνδα καθώς και όσο μεγαλύτερη είναι η εξωτερική πίεση επίσης πιο έντονη θα είναι. Η ισχύς του προσηλυτισμού αυξάνεται με την ισχύ των κινήματων ή με την απομόνωση των ολοκληρωτικών καθεστώτων χωρίς να δέχονται εξωτερικές επιρροές. Η προπαγάνδα αποτελεί μέρος ενός ψυχολογικού πολέμου , σε ένα πληθυσμό ήδη υποταγμένο. Η χρήση έμμεσων υπαινιγμών με συγκαλυμμένες απειλές οδηγούν τα προσηλυτισμένα άτομα στο μαζικό έγκλημα ενώ η χρήση της επιστημονικής απόδειξης και γενικότερα του επιστημονισμού κατοχυρώνει την μαζική προπαγάνδα και εφαρμόζεται μέχρι και σήμερα στον χώρο της πολιτικής.

Ο επιστημονισμός αυτός αναφέρεται στα κεκτημένα του μέλλοντος και τον βαθμό αποτελεσματικότητας των ολοκληρωτικών μεθόδων. Η ανάπτυξη της τέχνης της αψύπνισης της μάζας εξαφανίζοντας το απρόβλεπτο της ατομικής συμπεριφοράς εισάγει την έννοια του μαζικού κολεκτιβισμού. Μια επικρατούσα συνθήκη που στηρίζεται μόνο στο συμφέρον όπως η ολοκληρωτική προπαγάνδα δεν μπορεί να είναι αποτελεσματική στην μάζα που δεν ανήκει σε κανένα πολιτικό και κοινωνικό σώμα συγκρότησης με αναρίθμητα ατομικά συμφέροντα. Συνήθως η μάζα επιλέγει να υποταχθεί σε μια ιδεολογία άκαμπτη και άλογη που είναι τελείως πλασματική από το να ακολουθήσουν την εναλλακτική της

---

⁸⁹ : Η Arendt εισάγει την έννοια της προπαγάνδας στο έργο της: *Hannah Arendt, "Το ολοκληρωτικό σύστημα"*, Εκδόσεις Ευρύτατος, (1988), Σελ.:84, όπου και την αναλύει διεξοδικά.

ύπαρξης του ρεαλισμού. Η πνευματική και κοινωνική αποξένωση δεν κάνει εφικτή της ύπαρξη μιας ισορροπημένης οπτικής. Βέβαια η εξέγερση των μαζών είναι αποτέλεσμα της εξατομίκευσής τους και της απώλειας των κοινωνικών σχέσεων. Το συγκαλυμμένο ψέμα των κινημάτων, που αφορά θέματα διαφθοράς, σκανδάλων και κίτρινου τύπου, κινητοποιεί την μάζα καθώς αντιλαμβάνεται τα ρεαλιστικά τα προβλήματα της πραγματικότητας μόνο όταν αποκαλύπτεται.

Μετά το τέλος του 19^{ου} αιώνα παρουσιάζεται συχνά στο προσκήνιο η αντισημιτική προπαγάνδα ιδιαίτερα στις χώρες της Γερμανίας και της Αυστρίας την δεκαετία του 1920. Όσο το σύνολο των κομμάτων και των οργανώσεων απέφευγε να συζητήσει το εβραϊκό πρόβλημα τόσο ο όχλος είχε την πεποίθηση ότι οι Εβραίοι εκπροσωπούσαν το κατεστημένο.

Το ενδιαφέρον της ιμπεριαλιστικής αστικής κοινωνίας για την εξωτερική πολιτική και η επίδραση της στην κρατική μηχανή είχε ως αποτέλεσμα το εβραϊκό κεφάλαιο να ασχοληθεί με τον τομέα της βιομηχανίας επιδιώκοντας τον κοινωνικό διαχωρισμό των εβραϊκών κοινοτήτων. Μετά τον Α Παγκόσμιο Πόλεμο, οι εβραϊκές κοινότητες της Κεντρικής Ευρώπης αφομοιώθηκαν από τους εθνικούς πληθυσμούς όπως έγινε με τους Γάλλο-Εβραίους στην αρχή της Τρίτης Δημοκρατίας .

Στην Κεντρική Ευρώπη η αντικατάσταση των μοναρχιών από την δημοκρατία συνετέλεσε στην διάλυση των εβραϊκών κοινοτήτων καθώς με την εδραίωση νέων καθεστώτων η εβραϊκή επιρροή είχε μειωθεί . Ο σχηματισμός των νέων κυβερνήσεων δεν είχε λόγο να επιδιώξει την προστασία τους . Στην Γερμανία η τοποθέτηση του εβραϊκού ζητήματος καθίσταται ατομικό πρόβλημα του καθενός . Την περίοδο που η κοινή γνώμη είχε διακυμάνσεις ανάμεσα στον εθνικισμό και τον σοσιαλισμό η Γερμανία προσφέρει μέσω των Ναζί μια υποτιθεμένη εθνική ενότητα. Το ναζιστικό κίνημα οικειοποιήθηκε το πολιτικό περιεχόμενο του εθνικισμού της δεξιάς με αυτό του διεθνισμού της αριστεράς κάνοντας έκδηλη την ανάμειξη φαινομενικά αντιφατικών θεωριών. Δεν χρησιμοποίησαν συνθήματα όπως άλλα καθεστώτα , δημοκρατία , δικτατορία ή μοναρχία , εκφράζοντας την ιδεολογία ότι το κράτος αποτελεί το μέσο ενοποίησης της φυλής⁹⁰. Η πίστη ότι το κίνημα αυτό σύντομα θα ξεπερνούσε τα όρια του εθνικισμού, εφόσον η έννοια του έθνους λόγω της φιλελεύθερης σημασίας της που δεν ταίριαζε στον γερμανικό λαό έτεινε να καταργηθεί,

---

⁹⁰ : Σύμφωνα με τα λεγόμενα του Χίτλερ ότι «Δεν είμαι ούτε αρχηγός κράτους με την έννοια του δικτάτορα ή του μονάρχη αλλά οδηγός του γερμανικού λαού» , πιστοποιείται η παραπάνω ιδεολογία . Επίσης το ίδιο νοείται από τον *Hans Frank* ότι «Το εθνικοσοσιαλιστικό Ράιχ είναι ένα καθεστώς που στηρίζεται στην αμοιβαία πίστη του Φίρερ και του λαού» . όπως κάνει λόγο η *Arendt* σε σχετική υποσημείωσή της στο έργο της: *Hannah Arendt, "Το ολοκληρωτικό σύστημα", Εκδόσεις Ενυάλος, (1988).*

ταίριαζε στην νέα επιδιωκόμενη τάξη πραγμάτων. Ο μύθος της εβραϊκής συνομοσίας προετοίμαζε το έδαφος για την μελλοντική γερμανική κυριαρχία. Η έννοια της ισότητας πλέον βασιζόταν στην απόλυτη ισότητα μεταξύ Γερμανών και μόνο και διαφοροποιούνταν από τους υπόλοιπους λαούς ενώ με το πέρασμα του χρόνου και την κατάληψη της εξουσίας αυτό αντικαταστάθηκε με την γενική περιφρόνηση. Η προπαγανδιστική προετοιμασία μιας κοινωνίας με την υπεροχή της άριας φυλής θα οδηγήσει στην καταστροφή όλων των λαών. Όμως με την παύση της ναζιστικής ιδεολογίας και του συνόλου των αρχών του, η μάζα ξαναγύρισε στην αρχική της κατάσταση και ο φανατισμός σταμάτησε να υπάρχει.

Ένα σημείο το οποίο πρέπει να αναφερθεί είναι ο απώτερος σκοπός των ολοκληρωτικών οργανώσεων που μέσω της προπαγάνδας, η ίδια και τα μέσα της, στρέφονται σε ένα κεντρικό κάθε φορά μύθο, είτε αυτόν της συνομοσίας των Εβραίων, είτε πολλών άλλων. Προσπαθούν να εγκαθιδρύσουν την κυριαρχία τους ακόμη και σε κοινωνίες μη ολοκληρωτικές που όμως θα συνάδουν με τους κανόνες και τις νόρμες τους. Πολλά κόμματα και κινήματα με φασιστικές ή κομμουνιστικές τάσεις υποστηρίζουν την προπαγάνδα με την τρομοκρατία ανάλογα με τον βαθμό απελπισίας των μελών τους και ανάλογα με τον βαθμό εξτρεμισμού που έχουν φτάσει. Η επινοητική εφεύρεση της δημιουργίας οργανώσεων «βιτρίνας» και ο διαχωρισμός τους ανάμεσα στα μέλη και τους συμπαθούντες του κόμματος είναι τεχνική κατάκτηση εξουσίας. Ολοκληρωτικό χαρακτηριστικό αποτελεί και ο διορισμός των στελεχών από την κορυφή και το τελικό μονοπώλιο των διορισμών από ένα άτομο. Η αλυσίδα της ιεραρχικής εξουσίας σημαίνει ότι η εξουσία αυτού που διοικεί εξαρτάται από το σύνολο του ιεραρχικού συστήματος καθώς η τοποθέτηση της ιδιότητας του αρχηγού⁹¹ του κινήματος με την ασύλληπτη υπεροχή του σε ολοκληρωτικό φαινόμενο καθιστά λειτουργική και ρυθμιστική την λειτουργία του, την βούληση του που επίσης καθίσταται ανώτερος νόμος και μετέπειτα το σύνολο των διαταγών του.

Ο διαχωρισμός της μάζας που έχει κατακτηθεί μέσω του προπαγανδιστικού προγράμματος από τα μέλη του κόμματος κάθε φορά θα πρέπει να είναι ξεκάθαρος⁹². Οι οργανώσεις βιτρίνας που ανέφερα παραπάνω τείνουν να προσεγγίζουν τα μέλη τους με έναν μανδύα προστατευτικότητας, δεν απομονώνουν απλά τα μέλη αλλά προσφέρουν μια

⁹¹ : Η απόλυτη μυστικότητα των κινήματων αυτών γύρω από την ιδιωτική ζωή των αρχηγών τους, Χίτλερ και Στάλιν, έρχεται σε αντίθεση με την δημοκρατία η οποία προβάλει σε δημόσια έκθεση την ιδιωτική ζωή των προέδρων, των πρωθυπουργών και γενικότερα των πολιτικών φορέων. Ο ολοκληρωτισμός «θεοποιεί» τον εκάστοτε αρχηγό του με την απομυθοποίησή του να τελείται στιγμιαία και βάνουσα για το πεπεισμένο σύνολο ή μάζα. (Στάνλεϋ Πέϊν, *“Η Ιστορία του Φασισμού”*, Μτφ.: Κ. Γεώργιας, Εκδόσεις: Φιλίστωρ),

⁹² : Ο Χίτλερ πίστευε σε έναν διαχωρισμό που για αυτόν αναγόταν σε φιλοσοφία εφόσον μόνο μια μειοψηφία είναι πάντα έτοιμη να παλέψει για τα πιστεύω της. (Στάνλεϋ Πέϊν, *“Η Ιστορία του Φασισμού”*, Μτφ.: Κ. Γεώργιας, Εκδόσεις: Φιλίστωρ),

καθολική αυταπάτη της φυσιολογικότητας μειώνοντας την επίδραση της επί της αληθινής πραγματικότητας. Δηλαδή η παρουσίαση του εξωτερικού πραγματικού κόσμου δεν έχει συνάρτηση με εκείνο του κινήματος ενώ ο φυσιολογικός τρόπος υπεράσπισης των πιστευώ δεν είναι φανατικός αλλά συγκεχυμένος. Σύμφωνα με την χιτλερική διάκριση ανάμεσα σε ριζοσπάστες , που ήταν έτοιμοι για να γίνουν μέλη του κόμματος , υπήρχαν και άτομα που ήταν δειλά για να κάνουν τις απαραίτητες θυσίες . Η διττή λειτουργία των οργανώσεων βιτρίνας είναι η προσάρτηση και η επέκταση του ολοκληρωτικού κινήματος στην μη ολοκληρωτική κοινωνία και η ταυτόχρονη παρουσία αυτού στην εσωτερική ιεραρχία του κινήματος . Μετά το 1922 δημιουργούνται πολυάριθμες ναζιστικές ομάδες⁹³ , οι οποίες παρουσιάζονται ως όργανα ιδεολογικής πάλης του ολοκληρωτικού κινήματος ενάντια στον ειρηνισμό που υπάρχει στην Ευρώπη μετά τον Α Παγκόσμιο Πόλεμο καθώς παρουσιάζονται πιο στρατευμένα και από το ίδιο το κόμμα. Η ρευστή κυριαρχία που συνεχώς ενσωμάτωνε νέα στρώματα και μετατόπιζε την εξουσία είχε ως αντίκτυπο τον υποβιβασμό κάθε βαθμίδας ή ομάδας που δείχνει σημάδια ριζοσπαστικότητας μεταστρέφοντας την παλιά ομάδα προς την οργάνωση της βιτρίνας, απομακρύνοντας την από τον πυρήνα του κινήματος και ανανεώνοντας την με την προσθήκη ενός πιο ριζοσπαστικού στρώματος.

Η σημασία των παραστρατιωτικών οργανώσεων εξηγείται σε συνδυασμό με άλλες επαγγελματικές οργανώσεις του κόμματος όπως καθηγητές , πανεπιστημιακοί , δικηγόροι , γιατροί , που καθιστούν τις τελευταίες ως παρά-επαγγελματικές διότι αποτελούν αντίγραφα μη ολοκληρωτικών σωματείων και ανήκουν στην ελίτ του κόμματος. Με αυτό τον τρόπο δίνεται η εντύπωση ότι τα κινήματα έχουν οπαδούς από όλα τις βαθμίδες της κοινωνίας . Οι οργανώσεις βιτρίνας αποπνέουν την εμπιστοσύνη και την επισημότητα ενώ τα επίλεκτα σώματα κρύβουν την συνενοχή τους για την ευθύνη των συστηματικών εγκλημάτων που επιτελούν στην παρανοϊκή λογική της ευδαιμονίας του κόμματος .

6.2} Συνάφεια ολοκληρωτισμού& μυστικισμού

Η κοινωνιολογική δομή των ολοκληρωτικών κινήματων ομοιάζει σε εκείνη των

---

⁹³ : Παράδειγμα αποτελούν οι Ες-Α (SA) που δημιουργήθηκαν για την προστασία των ναζιστικών οργανώσεων , αλλά και οι Ες-Ες που αρχή τους ήταν η προστασία των αρχηγών των ναζί . Μετά το 1926 και την δημιουργία των Ες-Ες ακολούθησαν και άλλες οργανώσεις με δημιουργό τον Χίλμερ φέροντας τις ακόλουθες ονομασίες όπως Μονάδες Κρούσης , μονάδες Νεκροκεφαλών , Υπηρεσία Ασφαλείας και Γραφείο για θέματα φυλών και επανοικισμού. (Στάνλεϋ Πέϊν, “Η Ιστορία του Φασισμού”, Μτφ.: Κ. Γεώργιας, Εκδόσεις: Φιλίστωρ),

μυστικών εταιριών⁹⁴. Οι εταιρίες αυτές ανάλογα με τον βαθμό μύησης ρυθμίζουν τις δραστηριότητες των μελών τους μέσω μιας πίστης που διαστρεβλώνει την κοινωνική πραγματικότητα, υιοθετούν μια στρατηγική της απάτης των μη μνημένων μαζών καθώς απαιτούν υπακοή από τα μέλη τους με κοινό ενοποιητικό παράγοντα τον αρχηγό τους. Η διάκριση των ατόμων σε πιστούς ακόλουθους όπου υποτίθεται είναι οι μνημένοι και σε εχθρούς που δεν ενστερνίζονται την ιδεολογία τους δεν συνάδει με την συνηθισμένη στάση των κομμάτων που διαχωρίζουν απλά εκείνους που ανήκουν σε αυτό και σε εκείνους που δεν ανήκουν.

Η ιδεολογία τόσο των ολοκληρωτικών κομμάτων όσο και των μυστικών εταιριών που εκφράζουν το δόγμα ότι όποιος δεν ανήκει και δεν είναι εντός της οργάνωσης είναι αυτόματα και εχθρός, αποτελεί κάτι το οποίο δεν ταιριάζει με τις μαζικές οργανώσεις. Ο κίνδυνος του ολοκληρωτισμού υπάρχει όταν το συνωμοτικό τμήμα ενός επαναστατικού κόμματος ανεξαρτητοποιείται πια από το κόμμα και θέλει να εξουσιάζει. Το ίδιο συμβαίνει και με τα εθνικό-σοσιαλιστικό κόμμα ενώ το ναζιστικό κόμμα λειτουργούσε εξαρχής ως ολοκληρωτικό κίνημα. Ο ναζιστικός ολοκληρωτισμός άρχισε ως μαζική οργάνωση που εξελίχθηκε σταδιακά σε επίλεκτες μονάδες ενώ αντίθετα οι μπολσεβίκοι άρχισαν με τις τελευταίες και οργάνωσαν τις μάζες. Η λογική των ολοκληρωτισμού έχει κοινό σημείο με τις μάζες στην άποψη πως ότι βρίσκεται εκτός του κινήματος παρακμάζει, από την περίπτωση των ναζί μέχρι εκείνη των μπολσεβίκων, αποφεύγοντας την διάλυση και τον αποπροσανατολισμό της ουτοπίας του κινήματος.

Η χρήση ενός κατασκευασμένου συστήματος επιστημονικών αποδείξεων που είναι πειστικές μόνο για αδαείς αποδεικνύουν την κατωτερότητα των Εβραίων ή των ατόμων που ζουν σε καπιταλιστικό σύστημα. Η ελίτ προσπαθεί να καταστρέψει την κριτική ικανότητα των ατόμων και η ανωτερότητα τους διαφαίνεται από την αντικειμενικότητα των δηλώσεων τους αντίθετα από την μάζα των μελών που έχει ανάγκη της δηλώσεις κατωτερότητας για νοήσει και να ενεργοποιηθεί. Η ελίτ είναι εκείνη που εξασφαλίζει ώστε η απομυθοποίηση του ολοκληρωτισμού και του συστήματος του να αργήσει να έλθει.

Την χρονική στιγμή που τα σοσιαλιστικά κινήματα έπρεπε να πάρουν την εξουσία στα χέρια τους είχαν ήδη μεταμορφωθεί σε εθνικά κάτι το οποίο δεν έγινε στα κινήματα των ναζί και των μπολσεβίκων. Οι ναζί είχαν απόλυτη συνείδηση του γεγονότος ότι η κατάληψη της εξουσίας μπορεί να οδηγήσει στον απολυταρχισμό και μία εξέλιξη προς τον εθνικισμό δεν θα έκανε δυνατή την εξωτερική τους επέκταση. Άλλωστε ο

---

⁹⁴ Οι όροι ολοκληρωτικά κινήματα και μυστικές εταιρίες αναφέρονται αναλυτικά στο έργο της : *Hannah Arendt*, "Το ολοκληρωτικό σύστημα", Εκδόσεις Ευρύαλος, (1988).

εθνικοσοσιαλισμός δεν αντίτεινε στον φιλελευθερισμό για να εμπλακεί με τον απολυταρχισμό.

Η απαίτηση για απόλυτη εξουσία έρχεται να συμπληρωθεί από την σοσιαλιστική πρόβλεψη του Τρότσκι μέσω της διεθνούς επανάστασης η οποία θα εξυπηρετούσε τα συμφέροντα της Ρωσίας μέσω της στρατηγικής του στρατευμένου σοσιαλισμού. Στην ναζιστική Γερμανία η τάση προς την διαρκή επανάσταση επέφερε εκκαθάριση των μελών του κόμματος εστιάζοντας ακόμη μία φορά στην συνεχή ριζοσπαστικοποίηση της αρχής της φυλετικής επιλογής σε όλες τις φάσεις της πολιτικής της. Ο Χίτλερ χρησιμοποιώντας τον παλιό εθνικισμό ανέβηκε στην εξουσία υποστηρίζοντας ότι ο εθνικοσοσιαλισμός κατεύναζε τους Γερμανούς , υπονοώντας ότι οι φιλοδοξίες του θα ικανοποιούνταν μέσω των παραδοσιακών διεκδικήσεων μιας εθνικιστικής γερμανικής πολιτικής. Εννοούσε την επανάκτηση των εδαφών που παραχωρήθηκαν με την συνθήκη των Βερσαλλιών , την προσάρτηση των γερμανόφωνων περιοχών της Βοημίας και το Άνσλους της Αυστρίας. Ο Στάλιν αντιμετώπισε με τον ίδιο τρόπο την ρωσική γνώμη εφευρίσκοντας ότι ο σοσιαλισμός μπορεί να υπάρξει και να αναπτυχθεί μόνο σε μία χώρα . Το ολοκληρωτικό καθεστώς μετατρέπει πάντα τις τάξεις σε μάζες , αντικαθιστά το σύστημα κομμάτων με ένα μαζικό κίνημα και βάζει σε λειτουργία μια εξωτερική πολιτική που στοχεύει στην παγκόσμια κυριαρχία .

Η σταθεροποίηση των νόμων και των θεσμών επιτελούν στην εξαφάνιση του ολοκληρωτικού κινήματος και από την στιγμή που οι επαναστατικοί θεσμοί θα γίνουν εθνικός τρόπος ζωής ο ολοκληρωτισμός θα χάσει τον χαρακτήρα και την ταυτότητα του . Η σύνδεση των εθνών μεταξύ τους και ο πλουραλισμός αντιτίθεται σε κάθε μορφή διακυβέρνησης.

6.2.1} Η εμφάνιση του αντισημιτισμού & ιμπεριαλισμού με την άνοδο του ολοκληρωτισμού

Η Hannah Arendt στο «*Ολοκληρωτικό σύστημα*» αναζητά μια εξήγηση του φαινομένου του ολοκληρωτισμού, ανατρέχοντας στην Ευρωπαϊκή ιστορία και σε εκείνα τα στοιχεία που διευκόλυναν την εμφάνισή του. Στο ευρύτερο αυτό έργο, η Arendt διερευνά τις πηγές του αντισημιτισμού και της εμφάνισης του ιμπεριαλισμού⁹⁵ και συνδέει τα δύο αυτά φαινόμενα με την άνοδο του ολοκληρωτισμού. Στο πλαίσιο της ανάλυσής της, αντιλαμβάνεται τον ολοκληρωτισμό ως το αποτέλεσμα δύο αλληλοσυνδεόμενων διαδικασιών.

☞ Πρώτον, της παρακμής του κράτους-έθνους, με τις συμπαγείς νομικές και εδαφικές δομές προς όφελος των ατελείωτων ιμπεριαλιστικών επιχειρήσεων σε υπερπόντια εδάφη, από τη μια και από την άλλη, της ανάπτυξης διαφόρων “παν” κινημάτων στην Ευρώπη (παγγερμανικό, παλλαϊκό).

☞ Δεύτερον, της ανάπτυξης άλλου τύπου ταυτίσεων μεταξύ των ατόμων, που έτειναν να αυτοαναγνωρίζονται πλέον όχι ως πολίτες ή ως μέλη μιας τάξης, αλλά ως εκπρόσωποι μιας ιδιαίτερης φυλής ή εθνικής ομάδας. Συνεπώς η υπέρβαση των ορίων του κράτους-έθνους και των ταυτίσεων που αντιστοιχούσαν σε αυτό (του πολίτη και του μέλους μιας τάξης) γινόταν χάριν της ιμπεριαλιστικής σύγκρουσης για τις παγκόσμιες αγορές και τη διεκδίκηση “ζωτικών χώρων”, με συνακόλουθη εμφάνιση νέων ταυτίσεων, του εκπρόσωπου μιας φυλής, της ανωτερότητας μιας ράτσας.

Κατά την Αρεντ, η κατάρρευση των ταξικών ταυτίσεων και αυτών του πολίτη έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη της διαδικασίας *μοναδοποίησης* (atomization). Με τη σειρά της αυτή η διαδικασία επέτρεψε την εμφάνιση της μάζας και του μαζάνθρωπου, που αποτέλεσαν τη βάση στήριξης των ολοκληρωτικών κινημάτων και του ολοκληρωτισμού. Το εμπειρικό πεδίο έρευνας των συνθηκών επικράτησης του ολοκληρωτισμού ήταν για την Αρεντ κυρίως η μεσοπολεμική Γερμανία στο πλαίσιο της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης⁹⁶.

---

⁹⁵ : Στο έργο: *Hannah Arendt, “The Origins of Totalitarianism”, The new edition, published in three paperbound volumes, Part I (anti-Semitism), Part II (imperialism), Part III (totalitarianism).*

⁹⁶ : Το πολιτικό σύστημα διακυβέρνησης της μεσοπολεμικής Γερμανίας αναφέρεται συχνά και ως Δημοκρατία της Βαϊμάρης. Αυτό οφείλεται στο όνομα της Γερμανικής πόλης στην οποία ψηφίστηκε το Σύνταγμα με το οποίο κυβερνήθηκε η Γερμανία από την λήξη του Α παγκόσμιου πόλεμου μέχρι τη διάλυση του Κοινοβουλίου από τον Χίτλερ. Επρόκειτο για ένα Σύνταγμα που προέβλεπε μια προωθημένη κοινοβουλευτική δημοκρατία στηριγμένη στην αρχή της αναλογικής πολιτικής αντιπροσώπευσης, αλλά που δυσκόλευε την επικράτηση μιας μονοκομματικής κυβέρνησης. Αναφορά στην ιστορική πηγή: *Burns E., Ευρωπαϊκή ιστορία: Εισαγωγή στην ιστορία και τον πολιτισμό της νεότερης Ευρώπης, τόμος 2ος, Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Παρατηρητής, 1983.*

Η Άρεντ⁹⁷ υποστηρίζει ότι οι Ναζί στρατολογούσαν κυρίως ανάμεσα στους πρώην απολιτικούς ή πολιτικά απαθείς, από τη “μάζα των φαινομενικά αδιάφορων ανθρώπων τους οποίους όλα τα άλλα κόμματα είχαν εγκαταλείψει, γιατί τους έβρισκαν πολύ απαθείς ή ανόητους, ώστε να είναι άξιοι προσοχής” . Αυτή η μοναδοποιημένη, ανοργάνωτη μάζα ανθρώπων που δεν είχαν τίποτα κοινό μεταξύ τους, εκτός από τη μοναξιά και την αρνητική αλληλεγγύη που τους προκαλούσε η απόρριψη των κατεστημένων πολιτικών δυνάμεων, προέρχονταν όπως ήταν επόμενο από όλα τα πολιτικά κόμματα . Για την Άρεντ “η κατάρρευση του ταξικού συστήματος είχε ως αυτόματο επακόλουθο την κατάρρευση του κομματικού συστήματος. Τα κόμματα, ως εκφραστές συμφερόντων, δεν μπορούσαν πια να αντιπροσωπεύουν τα ταξικά συμφέροντα” . Παρομοιάζει τις τάξεις με “προστατευτικά τείχη”, δείχνοντας έτσι ότι θεωρούσε το σύστημα των οργανωμένων τάξεων (επαγγελματικές ενώσεις, συνδικάτα, πολιτικά κόμματα) βασικούς μηχανισμούς ενσωμάτωσης στο σύστημα του βιομηχανικού καπιταλισμού. Ποιες συνέπειες είχε η κατάρρευση των ταξικών ταυτίσεων και η απόσυρση υποστήριξης προς το κομματικό σύστημα; “Η πτώση των προστατευτικών τειχών που αποτελούσαν οι τάξεις, μεταμόρφωσε τις πλειοψηφίες, που ως τότε μισοκοιμούνταν κάτω από την αιγίδα όλων των κομμάτων, σε μια μοναδική μεγάλη άμορφη μάζα έξαλλων ατόμων”, γράφει η ίδια . Και συνεχίζει : “Δεν είχαν τίποτα κοινό, εκτός από μια αόριστη συνείδηση ότι οι ελπίδες των κομματικών μελών ήταν μάταιες και ότι, επομένως, τα πιο σεβαστά, τα πιο καλλιεργημένα, τα πιο αντιπροσωπευτικά μέλη της κοινότητας ήταν ηλίθιοι, ότι όλες οι κατεστημένες δυνάμεις δεν ήταν μόνο ηθικά ύποπτες, αλλά και ανόητες και απατηλές. Λίγη σημασία είχε, για τη γέννηση της τρομαχτικής αυτής αρνητικής αλληλεγγύης, ποια μορφή είχε το μίσος εναντίον του κατεστημένου και των πολιτικών δυνάμεων . Για τον άνεργο έφταιγε το σοσιαλδημοκρατικό κόμμα, για τον απογυμνωμένο μικροϊδιοκτήτη κάποιο κόμμα του Κέντρου ή της Δεξιάς και για τις παλιές μεσαίες και ανώτερες τάξεις η παραδοσιακή ακροδεξιά. Ο αριθμός των γενικά απογοητευμένων και απελπισμένων αυτών ανθρώπων αυξήθηκε ραγδαία στην Γερμανία και την Αυστρία μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν ο πληθωρισμός και η ανεργία χειροτέρεψαν την αποδιάρθρωση που ακολούθησε τη στρατιωτική ήττα. Βρέθηκαν πολλοί τέτοιοι σε όλα τα κράτη που δημιουργήθηκαν τότε και υποστήριζαν τα εξτρεμιστικά κινήματα στην Γαλλία και την Ιταλία, μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Σε αυτή την ατμόσφαιρα, μέσα στην κατάρρευση της ταξικής κοινωνίας, αναπτύχθηκε η ψυχολογία του Ευρωπαϊού μαζανθρώπου”.

---

⁹⁷ : Hannah Arendt, “Το ολοκληρωτικό σύστημα”, Εκδόσεις Ευρύαλος, (1988).

Τονίζει ότι το κύριο χαρακτηριστικό του “μαζανθρώπου” δεν είναι η κτηνωδία ή η πνευματική καθυστέρηση, αλλά η απομόνωση και η έλλειψη κανονικών κοινωνικών σχέσεων. Δεν πρόκειται για μοναχικότητα αλλά για αποξένωση.

Αυτή η αίσθηση του “ξεριζώματος”, συνοδεύει τη διάρρηξη των παραδοσιακών κοινοτικών δεσμών. Στο πλαίσιο της εκβιομηχάνισης, όλοι αυτοί οι ξεριζωμένοι αγρότες, οι κατεστραμμένοι ή απειλούμενοι μικρομαγαζάτορες, συνήθως η μεγάλη πλειοψηφία του πληθυσμού, που ψάχνουν για δουλειά, αισθάνονται άχρηστοι, υπεράριθμοι, αποξενωμένοι. Οι ταξικές και άλλες ενδιάμεσες πολιτικές οργανώσεις της κοινωνίας μπορούσαν κατά κάποιο τρόπο να ελέγχουν το συναίσθημα της αποξένωσης και της αχρηστίας, σηκώνοντας προστατευτικά τείχη με κίνητρα, ιδέες, καθώς και το αίσθημα ενός συλλογικού ανήκειν. Όταν αυτό το σύστημα των ενδιάμεσων ταξικών οργανώσεων κατέρρευσε αποδέσμευσε όλες τις καταστροφικές δυνάμεις που φώλιαζαν μέσα στην αποξένωση, την απελπισία και την έλλειψη προοπτικής του μοναδοποιημένου ανθρώπου.

Κατά την ίδια, η κατάρρευση του κομματικού συστήματος στη μεσοπολεμική Γερμανία εκδηλώθηκε κυρίως με την απώλεια υποστήριξης των κομμάτων από τη νέα γενιά και με την απώλεια της σιωπηρής συναίνεσης από τη μεριά των ανοργάνωτων, που ξαφνικά μετακινήθηκαν προς τα εκεί που είχαν την ευκαιρία να εκφράσουν τη βίαιη διαμαρτυρία τους και να βρουν μια νέα προοπτική. Οι έννοιες του αντισημιτισμού, τα παν-κινήματα, ο ιμπεριαλισμός, η επέκταση για χάρη της επέκτασης και οι ανθρώπινες μάζες κατέχουν κεντρικές θέσεις στην ανάλυση της Arendt. Ο αντισημιτισμός γεννιέται στους μεσαιωνικούς χρόνους με δύο κύρια χαρακτηριστικά, από τη μια θρησκευτικά (η φυλή που «πρόδωσε» το Χριστό) και από την άλλη κοινωνικοοικονομικά (οι αποδιοπομπαίοι τράγοι σε εποχές κοινωνικό-οικονομικής κρίσης ως οι διαμεσολαβητές και κάτοχοι της χρηματικής πίστης).

Και τα δύο αυτά χαρακτηριστικά ανάλογα με τη συγκυρία άλλοτε θα τονίζονται μαζί και άλλοτε ξεχωριστά. Η απελευθέρωση των πολιτών με την είσοδο στην εποχή της νεότευκτης και την ανάπτυξη του καπιταλισμού θα στερήσει από τους οικονομικά ισχυρούς Εβραίους τις δυνατότητες που τους παρείχαν τα προνόμια του «ancient regime» (αρχαίου πολιτικού καθεστώτος) ως των χρηματοδοτών των βασιλικών και πριγκηπικών αυλών. Τα παν-κινήματα είναι τα κινήματα εκείνα που χαρακτηρίζονται από την ιδεολογία του φυλετικού εθνικισμού. Ο φυλετικός εθνικισμός έτεινε να συμπεριλάβει ως εν δυνάμει μέλη του κοινωνικού αυτού κινήματος όσους και όσες διέθεταν όχι μόνο τα στοιχεία εκείνα που χαρακτηρίζουν μια εθνότητα, δηλαδή κοινή γλώσσα, ήθη και έθιμα, κοινό έδαφος, αλλά διεύρυνε τα πλαίσια αυτά προσθέτοντας και κυρίως, προθέτοντας και προβάλλοντας

με ιδιαίτερο τόνο το στοιχείο του “αίματος”.

Ο φυλετικός εθνικισμός τείνει να εξαλείψει από το λεξιλόγιό του την έννοια της ανθρωπότητας υπάρχει η ανώτατη, μόνο, φυλή και όλοι οι «άλλοι» που υποβιβάζονται στην κατηγορία του ζώου. Το ζώο στερείται της ικανότητας του λόγου και, κατά συνέπεια, πρέπει είτε να περιορίζεται είτε να εξοντώνεται ως άχρηστο.

Η Arendt προσεγγίζει τον ολοκληρωτισμό και από αυτή την οδό, τη βαμμένη με το αίμα των θυμάτων του φυλετικού εθνικισμού. Ο ιμπεριαλισμός έχει μια Δυτική και μια Κεντρικό-Ευρωπαϊκή χροιά. Ο Δυτικός, και κυρίως ο Βρετανικός της εποχής του 19ου αιώνα και της εποχής του ναζισμού, ιμπεριαλισμός έχει μια αίσθηση της ανθρωπότητας.

Τόσο η Γερμανία όσο και η Ρωσία δεν έχουν τις εκτεταμένες αποικίες της Δύσης και περιορίζονται στα Ευρωπαϊκά ηπειρωτικά πλαίσια. Το πλεόνασμα χρήματος και το πλεόνασμα πληθυσμού πρέπει να διοχετευτεί στους «ζωτικούς χώρους» που περιτριγυρίζουν τη χώρα. Η επέκταση για την επέκταση θα ανακαλυφθεί όταν έχει ήδη ολοκληρωθεί μέσα στο ίδιο το εσωτερικό της χώρας, η καθυστερημένη ενοποίηση της Γερμανίας.

Ταυτόχρονα όμως δεν πρέπει να κατανοήσουμε το ναζιστικό κίνημα ως ένα οποιοδήποτε εθνικιστικό κίνημα. Ο ναζισμός ανακαλύπτοντας το φυλετικό *geist* (πνεύμα) στο ρατσισμό των Αρίων θα προσδώσει θετική χροιά στο κίνημα του Χίτλερ με την σημασία της λέξης Άριος να σημαίνει ευγενής στη σανσκριτική γλώσσα. Η Ινδοευρωπαϊκή ομοεθνία είναι η καταγωγή των Αρίων. Η κατάδυση του ναζισμού στα βαθιά νερά του μυστικισμού θα οδηγήσει στη χαμένη ήπειρο της κοινωνίας των καστών από τις οποίες η απόπειρα εξόδου ισοδυναμεί με θάνατο. Οι ευγενείς πρέπει να μείνουν ευγενείς και να αυτοαναπαράγονται με τον επιστημονικά πιο πρόσφορο τρόπο, οι δε παρίες να εξολοθρευτούν. Οι Γερμανοί δεν αισθάνονταν όλοι άνετα. Οι διαχωρισμοί ανάμεσα στο “εμείς” και στο “αυτοί” αρχίζουν να γίνονται μετά το 1933 και στο εσωτερικό του προνομιούχου έθνους. Η ναζιστική ιδεολογία παρά το επιφανειακό της νεωτερικό στυλ δεν παύει να είναι η κατ’ εξοχήν οπισθοδρομική και αντιδραστική ιδεολογία .

6.2.2} Η σημασία της εξουσίας σε συνδυασμό με την χρήση βίας

Η εξουσία ανταποκρίνεται στην ικανότητα του ανθρώπου όχι απλώς να δρα αλλά να δρα εκ συμφώνου. Η εξουσία δεν είναι ποτέ ιδιότητα ενός ατόμου ανήκει σε μια ομάδα και συνεχίζει να υφίσταται μόνο για όσο χρόνο η ομάδα είναι ενωμένη. Όταν λέμε για κάποιον ότι βρίσκεται στην εξουσία αναφερόμαστε στο ότι εξουσιοδοτείται από ένα συγκεκριμένο αριθμό ατόμων να δρα στο όνομά τους. Η ισχύς αναμφίβολα χαρακτηρίζει κάτι το ατομικό, μιαν ατομική οντότητα είναι η ιδιότητα που είναι σύμφυτη με ένα αντικείμενο ή με ένα άτομο και ανήκει στο χαρακτήρα του, που ενδεχομένως να μπορεί να επιβεβαιωθεί σε σχέση με άλλα πράγματα ή πρόσωπα, όμως είναι ουσιαστικά ανεξάρτητη από αυτά.

Η ισχύς διακρίνεται από τη δύναμη, έννοια που συχνά χρησιμοποιούμε στην καθημερινή ομιλία ως συνώνυμο της βίας, ειδικά αν η βία εξυπηρετεί ως μέσο πίεσης, και που θα έπρεπε να κρατηθεί, στη γλώσσα της ορολογίας, για τις “δυνάμεις της φύσης” ή για τη “δύναμη των περιστάσεων” (la force des choses), δηλαδή, να υποδηλώνει την ενέργεια που απελευθερώνεται από φυσικά ή κοινωνικά κινήματα. Πιο αμφίσημη είναι η έννοια της λέξης authority (αρχή, αυθεντία, εξουσία) που θα μας χρειαστεί για την ανάλυση του ολοκληρωτισμού. Η ίδια η Arendt επισημαίνει ότι είναι το πιο απατηλό από τα φαινόμενα αυτά και συχνά διαστρεβλώνεται ως όρος, όπως άλλωστε αναφέρει και τα εξής σχετικά μ’ αυτό: «στην αναμφισβήτητη αναγνώριση από αυτούς από τους οποίους ζητείται να υπακούσουν, ούτε εξαναγκασμός χρειάζεται ούτε πειθώ»⁹⁸. Για να παραμείνει κανείς στην αρχή απαιτείται σεβασμός για το πρόσωπο ή το αξίωμα στο οποίο αναφέρεται. Στην αντίθετη περίπτωση «ο χειρότερος εχθρός της αρχής, ως εκ τούτου, είναι η περιφρόνηση, και ο πιο σίγουρος τρόπος για την υπονόμευσή της είναι το γέλιο». Τελευταία, αλλά όχι λιγότερο σημαντική, είναι η έννοια της βίας που διακρίνεται από τις άλλες εξαιτίας του εργαλειακού της χαρακτήρα. Σαν όλα τα άλλα εργαλεία χρησιμοποιείται για την επαύξηση του μεγέθους της δύναμης του ανθρώπου, έχει όμως και την τάση, στο τελευταίο στάδιο της ανάπτυξής της να την υποκαθιστά.

Είναι αυτονόητο ότι οι έννοιες αυτές στην πραγματικότητα δεν υφίστανται στην καθαρή τους μορφή παρά σε συνδυασμό αναμεταξύ τους.

Αν θεωρήσουμε την πρώτη και την τελευταία έννοια που αναφέραμε, δηλαδή την εξουσία και τη βία, ως ένα δίπολο που στη μία άκρη του είναι η εξουσία και στην άλλη η βία, θα

---

⁹⁸ : Hannah Arendt, *The Human Condition*, Univ. of Chicago Press, 1958.

διαπιστώσουμε στην πράξη ότι όσο αυξάνεται η απόσταση της μίας από την άλλη τόσο πλησιάζουμε στις καθарές τους μορφές. Όμως όταν φτάσουμε στα άκρα του δίπολου θα διαπιστώσουμε ότι η μία έννοια υλοποιείται με τη μορφή του τρόμου ενώ η άλλη εξαφανίζεται εντελώς : *«η βία εμφανίζεται όταν η εξουσία διακυβεύεται, αλλά σαν αφηθεί να πάρει το δρόμο της καταλήγει στην εξαφάνιση της εξουσίας»*. Χάνεται, σε τελευταία ανάλυση, η ίδια η έννοια της εξουσίας ως ικανότητα του ανθρώπου όχι απλώς να δρα αλλά να δρα “εκ συμφώνου”, χάνεται δηλαδή η έννοια της ίδιας της κοινωνίας. Αυτό το γεγονός μπορεί να συμβεί μονάχα στο *ολοκληρωτικό* πολιτικό σύστημα. Συχνά αναφέρεται ότι ο φασισμός και ο κομμουνισμός ήταν εξ ορισμού ολοκληρωτικά συστήματα. Το γενικό σχήμα που περιγράφει το ολοκληρωτικό σύστημα αποτελείται από δύο ομόκεντρους κύκλους εκ των οποίων αυτός που αναπαριστά την κοινωνία πολιτών περικλείεται εντός του μεγαλύτερου που αναπαριστά το κράτος. Πρόκειται για ένα αφαιρετικό σχήμα που, με τους λοιπούς όρους να παραμένουν αμετάβλητοι, αναπαριστά το μοντέλο του ολοκληρωτισμού όπως το αντιλαμβάνεται ο πολιτικός φιλελευθερισμός και η δημοκρατική θεωρία. Η γραμμική εξέλιξη από το αρχικό μοντέλο της φιλελεύθερης κοινωνίας στην ολοκληρωτική περιλαμβάνει δύο ενδιάμεσα χρονικά και ποιοτικά στάδια. Αρχικά το κράτος επεμβαίνει ελάχιστα στην κοινωνία πολιτών και στην ιδιωτική σφαίρα (οικονομικός φιλελευθερισμός και αρνητικό κράτος), κατόπιν το (θετικό) κράτος αρχίζει να παρεμβαίνει σε πολλές από τις δραστηριότητες και θεσμούς της κοινωνίας πολιτών και της ιδιωτικής σφαίρας και το τελευταίο στάδιο πριν από την απαρχή του ολοκληρωτισμού χαρακτηρίζεται από τη μαζική παρέμβαση του κράτους στον οικονομικό σχεδιασμό, στις κοινωνικές υπηρεσίες, στην πρόνοια και στις ιδιοκτησιακές σχέσεις (κράτος πρόνοιας και δημοκρατικού σοσιαλισμού).

Πιο αναλυτικά τα κύρια χαρακτηριστικά ενός ολοκληρωτικού συστήματος (του «ολικού» κράτους) προσδιορίζονται ως η μαζική πειθάρχηση της ζωής των ανθρώπων, η δημιουργία ενός τελειοποιημένου μηχανισμού για την κατασκευή συναίνεσης μέσω της προπαγάνδας και της κατήχησης σε συνδυασμό με την καταπίεση και το κλίμα τρόμου απέναντι σε υποτιθέμενους εχθρούς της κοινωνίας, εξωτερικούς και, κυρίως, εσωτερικούς .

Η Arendt φτάνει στο σημείο να τονίσει ότι ακόμη και ανάμεσα στις κλασικές τυραννίες και στον ολοκληρωτισμό υπάρχει μια ακόμη ουσιαστική διαφορά. Η τυραννία ή η στρατιωτική δικτατορία αφήνουν - συνειδητά ή ασυνειδητά- αδιάφορο, έστω και κάποιες ελάχιστες χαραμάδες ελευθερίας στον άνθρωπο να χαρεί την ιδιωτική του ζωή.

7} Συμπέρασμα

Η Hannah Arendt ενώ προσπάθησε να συνθέσει στοιχεία από μια διεπιστημονική σκοπιά στο τέλος κατέληξε στο να διακρίνει τον ολοκληρωτισμό από την τυραννία και τα υπόλοιπα εξουσιαστικά συστήματα στη βάση του αν εν τέλει υφίσταται εξουσία ή όχι . Αιχμάλωτη των θεωρητικών της καταβολών περί της «μαζικής κοινωνίας», δεν εμβαθύνει στην ουσία του τρόπου που συντελούνται οι κοινωνικές μεταβολές, δεν παίρνει υπ' όψη της τα διάφορα επίπεδα της ταξικής πάλης και της κοινωνικοπολιτικής διαμεσολάβησης των ταξικών συμφερόντων.

Κατανοώντας το άτομο από την υπαρξιστική οπτική, μόνο ως άτομο δηλαδή, δίχως το πλήθος των κοινωνικών προσδιορισμών του, το βλέπει τελικά μονοδιάστατα (ενδεικτική είναι η αντιπαράθεση που προβάλλει ανάμεσα στη «μαζικοποίηση» της κοινωνίας και στην απόλυτη ερημιά του ατομικού ανθρώπου που προκύπτει από αυτή μια αντίληψη που αν νοηθεί απόλυτα παραβλέπει το πλήθος εκείνο των πρωτογενών και των ενδιάμεσων κοινωνικών ομάδων στις οποίες συμμετέχει το άτομο, ακόμα και στο πλαίσιο της σύγχρονης μαζικοποιημένης κοινωνικής ζωής). Όλες οι κοινωνικές αιτίες και οι πηγές του φασισμού ή του σοσιαλισμού ανάγονται τελικά στη «μαζοποίηση» και ως εκ τούτου τα δύο φαινόμενα ταυτίζονται στην ανάλυσή της .

Οι κοινωνιολόγοι και οι κοινωνικοί ψυχολόγοι της Σχολής της Φρανκφούρτης και οι ανεξάρτητοι ερευνητές που διατύπωσαν παρεμφερείς απόψεις τόνιζαν κυρίως τον παράγοντα των ψυχολογικών προδιαθέσεων ενός ανθρώπου που είναι επιρρεπής στο να διολισθήσει και στο τέλος να αποδεχτεί με πάθος τον ολοκληρωτισμό ως γιατρικό στην κρίση προσωπικότητας και ταυτότητας που τον διακρίνει . Τελικά, ο ολοκληρωτισμός κατέληξε να αδειάσει την έννοια της εξουσίας από κάθε θετικό περιεχόμενο φτάνοντας να την ταυτίζει με τη γυμνή βία. Μια βία που δεν σημαίνει μόνο δύναμη ή ισχύς αλλά μια βία που φωλιάζει μέσα στο μυαλό του θύματος διαψεύδοντας και ματαιώνοντας κάθε ελπίδα που μπορεί να έχει ένα οποιοδήποτε ανθρώπινο όν ως προϊόν της χρήσης της λογικής που το ξεχωρίζει από τα υπόλοιπα όντα .

Πάντως η ιδιότητα του ανθρώπου-πολίτη όπως την όρισε ο Αριστοτέλης μπορεί να αποδείξει ενεργοποιούμενη και το άδικο των ιδεολόγων του ολοκληρωτισμού. *«Οι ολοκληρωτικοί υπερηφανεύονται ότι είναι ο ισχυρός βραχίονας της ιστορικής αναγκαιότητας. Αυτοαναγνωρίζονται ως οι νέες και σφριγηλές δυνάμεις που αγωνίζονται εναντίον μιας παλιάς, παρακμάζουσας τάξης πραγμάτων. Ισχυρίζονται πως πρέπει να αποδείξουν, και δεν*

μπορούν να αποδείξουν. Εν τούτοις πρέπει να τους αντιμετωπίσουμε στο δικό τους έδαφος, και να έχουμε τις λύσεις τις δικές μας για τα δικά τους προβλήματα. Δεν θα είναι και τόσο εύκολο καθήκον. Όμως αν πετύχουμε, τότε η ελευθερία θα αποδειχτεί πάντα νέα, και η καταστροφή που βρίσκεται στη ρίζα όλων των ολοκληρωτισμών θα στραφεί εναντίον του ίδιου του ολοκληρωτισμού».

Το επιχείρημα της Arendt για την θεωρία περί μαζικής κοινωνίας, αποτελεί μια ανακατασκευή της θέσης του Tocqueville, για τη σημασία των ενδιάμεσων ενώσεων και του εξισορροπητικού ρόλου των ενδιάμεσων εξουσιών, θέση που ωστόσο είχε ήδη ανακηρυχθεί σε πάγιο στοιχείο της δυτικής κοινωνικοπολιτικής παράδοσης από τον Montesquieu. Ο Montesquieu⁹⁹, συνδέει τη δυτική παράδοση πολιτικής αντιπροσώπευσης με τα *corps intermediaires*, τα οποία απουσιάζουν από τις ανατολικές δεσποτείες, από το σύστημα που ο ίδιος ονομάζει σουλτανισμό. Για την Arendt η μαζική κοινωνία και ο ολοκληρωτισμός ήταν το αποτέλεσμα της κατάρρευσης του συστήματος των ταξικών σχέσεων και δεσμών, καθώς και των “ενδιάμεσων” ενώσεων (επαγγελματικών, αστικών, θρησκευτικών) που είχαν οικοδομηθεί στη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, μορφοποιώντας τη λεγόμενη κοινωνία των πολιτών. Το αποτέλεσμα αυτής της κατάρρευσης ήταν η διαμόρφωση συνθηκών “μοναδοποίησης” (atomization)¹⁰⁰, των ατόμων (καθώς οι οργανώσεις και οι προγενέστεροι κοινωνικοί δεσμοί είχαν πάψει πλέον να αποτελούν σημείο αναφοράς) και η συνακόλουθη μετατροπή τους σε μάζα. Στοιχείο, επομένως, εγγενές στην έννοια της μάζας είναι η έλλειψη δεσμών αλληλεγγύης, βασιζόμενων σε συνενωτικές σχέσεις μεταξύ των μελών της ομάδας, της τάξης, της κοινότητας. Λόγω της έλλειψης παρόμοιων δεσμών, τα άτομα της μάζας είναι απομονωμένα το ένα από το άλλο και συνδέονται μόνο “καθέτως” με το κράτος (αυτό που φοβόταν ο Tocqueville), τον “ηγέτη”, ή ένα “απομακρυσμένο αντικείμενο”.

Κατά την ψυχολογική οπτική η θεωρία της μαζικής κοινωνίας παρουσιάζει ομοιότητες με το επιχείρημα του Le Bon όπου είχε υποστηρίξει ότι τα άτομα όταν δρουν στο πλαίσιο του πλήθους χάνουν τις κριτικές και αναστοχαστικές ικανότητές τους, υφίστανται έναν ψυχολογικό επηρεασμό από αυτό και κάνουν πράγματα που ποτέ δεν θα τα

---

⁹⁹ : (βλ. 1964, βιβ. II, κεφ. IV).

¹⁰⁰: Ο όρος atomization έχει ξεχωριστή σημασία στην ανάλυση της Arendt. Στην ελληνική μετάφραση του Ολοκληρωτικού Συστήματος χρησιμοποιείται ο όρος “ατομικοποίηση”, που πράγματι ίσως είναι ορθότερος. Παρουσιάζεται όμως το πρόβλημα της απόδοσης της φράσης “atomization of individual”. Στα αγγλικά μια τέτοια φράση δεν παρουσιάζει πρόβλημα. Στα ελληνικά όμως θα έπρεπε να μιλήσουμε για “ατομικοποίηση του ατόμου”, πράγμα που όπως αντιλαμβάνεται κανείς θα αποτελούσε πρόβλημα. Για αυτό προτίμησα να αποδώσω το atomization με τον όρο μοναδοποίηση που είναι κοντά στη σημασία που θέλει να δώσει η Arendt. *Hannah Arendt, “The Origins of Totalitarianism”, The new edition, published in three paperbound volumes, Part I (anti-Semitism), Part II (imperialism), Part III (totalitarianism).*

είχαν κάνει υπό άλλες περιστάσεις. Πλείστες όσες ψυχολογικές έννοιες χρησιμοποιήθηκαν για την περιγραφή των κοινών χαρακτηριστικών που τα άτομα βιώνουν ως μέρος του πλήθους : *αυθυποβολή, αυταπάτες, φαντασιώσεις, υστερία, παρεκκλίνουσα συμπεριφορά*. Κατά τρόπο αντίστοιχο και στις θεωρίες της μαζικής κοινωνίας χρησιμοποιούνται ψυχολογικές κατηγορίες για την περιγραφή της κατάστασης των ατόμων που περιπίπτουν στην κατάσταση της μάζας. Η διάρρηξη των δεσμών ταξικής αλληλεγγύης οδηγεί στη *μοναδοποίηση* που συνοδεύεται από *μοναξιά, άγχος, απομόνωση* . Στις συνθήκες αυτές τα άτομα καθίστανται ευεπίφορα σε *μαζικές εγκλήσεις*. Στοιχεία της ενεργοποίησης των ατόμων στο πλαίσιο μαζικών εγκλήσεων είναι οι *συλλογικές φαντασιώσεις, φαντασιακές ταυτίσεις* με σύμβολα ή τον ηγέτη, αλλά και καταστάσεις *ψύχωσης, υστερίας, εχθρικά ξεσπάσματα* . Γίνεται φανερό ότι ανάμεσα στη θεωρία της μαζικής κοινωνίας και τις θεωρίες συλλογικής συμπεριφοράς, ιδιαίτερα αυτές που στηρίζονται στη δομολειτουργιστική θεώρηση, υπάρχει συνάφεια .

Οι απόψεις του Le Bon δεν παρουσιάζονται για κριτική αλλά για την ευρηματικότητα και την συνοχή της θεωρητικής του κατασκευής . Βέβαια η επιστημονική ανεπάρκεια κάποιων ιδεών και ερμηνειών του είναι εμφανής . Ωστόσο οι ιδέες του αποτελούν σημαντικό μέρος του καθημερινού τρόπου σκέψης για τις μάζες και την πολιτική.

Οι ελίτ βρίσκουν στην μαζική ψυχολογία μια θεωρία που επιβεβαιώνει τον φόβο απέναντι στις μάζες , τον έλεγχο και την χειραγώγηση τους .

Τα συγγράμματα του έχουν μια εντυπωσιακή διείσδυση στον πολιτικό κόσμο και τους ηγέτες του αιώνα μας ως προς την ανάλυση πολιτικών καταστάσεων και σχέσεων με τις μάζες (λ.χ. η περίπτωση του De Gaulle) αλλά και ως προς την πρακτική της προπαγάνδας η οποία απορρέει λογικά από τις ιδέες του . Ο τρόπος προσέγγισης ορισμένων συλλογικών φαινομένων είναι θεμελιώδης ως προς την περαιτέρω εξέλιξη της κοινωνικής (συλλογικής και πολιτικής) ψυχολογίας καθώς επίσης και της κοινωνιολογίας (Σχολή της Φρανκφούρτης, Σχολή του Σικάγο) .

Άραγε σε τι οφείλεται η σιωπή ως προς το όνομα του Le Bon και την ψυχολογία των μαζών γενικότερα ; Εκτός από την χονδροειδή κριτική του κοινοβουλευτισμού και του σοσιαλισμού και τη χρήση του από το φασισμό μια αιτία πιθανότατα να είναι η μη κοινή ομολογία για την χρήση της προπαγάνδας και της διαφήμισης εφόσον θα αποτελούσε «μπούμερανγκ» στις σύγχρονες μάζες των ψηφοφόρων και των καταναλωτών . Η σημερινή ιδέα της γενίκευσης του δικαιώματος της ψήφου σε όλους τους πολίτες , ως θεμέλιο της πολιτικής συμπεριφοράς , καθιστά τις μάζες δομικό στοιχείο του τρόπου με τον οποίο

λειτουργεί το πολιτικό σύστημα και πραγματοποιείται η κυκλοφορία των ιδεών .

Δεν έχουμε άλλο τρόπο να φανταστούμε την λειτουργία του πολιτεύματος και του συστήματος μας με την ευρύτερη έννοια του , εκτός της πειθούς σε σχέση με την επιλογή των κυβερνώντων και την πολιτική διαμάχη γενικότερα .

8. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ:

ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΘΗΚΑΝ ΤΑ ΠΑΡΑΚΑΤΩ ΒΙΒΛΙΑ:

- *Gustave Le Bon* , *Η ψυχολογία των μαζών* , Μετ.Ι.Σ.Χριστοδούλου , Εκδόσεις «Ζήτρος» , Θεσσαλονίκη.
- *Gustave Le Bon* , *Πολιτική Ψυχολογία*, Μετ. Δ.Γιαννόπουλος , Εκδόσεις «Ζήτρος» , Θεσσαλονίκη, 1998.
- *Gustave Le Bon* , *Νόμοι Εξελίξεως των λαών*, Εκδόσεις «Ελεύθερη Σκέψη» , Αθήνα , 1985.
- *Gustave Le Bon* , *Η ψυχολογία των επαναστάσεων*, Μετ.Ε. Καλκανη , Εκδόσεις «Δαμειανός» ,Αθήνα.
- *Le Bon, Gustave (1895), The Crowd: A Study of the Popular Mind, Retrieved on November 15, 2005*
- *Burns E.*, *Ευρωπαϊκή Ιστορία* , Μετ. Τάσος Δαρβέρης , Εκδόσεις «Παρατηρητής» , 1998.
- *Ορτέγκα υ Γκασσέτ* , *Η εξέγερση των μαζών* , Μετ. Χρ.Μαλεβίτση , Αθήνα Εκδόσεις «Δωδώνη» , 1972.
- *Παπαϊωάννου Κ.*, *Μάζα και Ιστορία* , Εκδόσεις «Εναλλακτικές» , Αθήνα , 2003.
- *Πουλαντζάς Ν.*, *Πολιτική εξουσία και κοινωνικές τάξεις* , τ.2 , μτφ. Κ. Φιλίνης , Εκδόσεις «Θεμέλιο» , Αθήνα 1985.
- *Πουλαντζάς Νίκος*, 1975, *Φασισμός και Δικτατορία : Η Τρίτη Διεθνής Αντιμέτωπη στο Φασισμό*, Εκδόσεις Ολκός, Αθήνα
- *Πουλαντζάς Νίκος*, *Μίλιμπαντ Ραλφ και Φάβ Ζαν Πιέρ*, 1984, *Προβλήματα του Σύγχρονου Κράτους και του Φασιστικού Φαινομένου*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα
- *Hannah Arendt* ,*Το ολοκληρωτικό σύστημα* , Εκδόσεις «Ευρύαλος» ,Αθήνα ,1988.
- *Rousseau Jean Jacques* *Το κοινωνικό συμβόλαιο ή Αρχές πολιτικού δικαίου* Εκδόσεις: Πόλις (2004).
- *S. Freud*, “*Η ψυχολογία των μαζών και η ανάλυση του «εγώ»*”, Εκδόσεις: Επίκουρος.

- *B. Λεμπίν , Φρόντ, ψυχανάλυση και Δυτική ψυχολογία, Μόσχα , 1990.*
- *Στάνλεϋ Πέϊν, “Η Ιστορία του Φασισμού”, Μτφ.: Κ. Γεώργιας, Εκδόσεις: Φιλίστωρ*
- *Burns E., Ευρωπαϊκή ιστορία: Εισαγωγή στην ιστορία και τον πολιτισμό της νεότερης Ευρώπης, τόμος 2ος, Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Παρατηρητής, 1983.*
- *Albouy Serge , Elements de sociologie et de psychologie sociale, Toulouse , Privat , 1976.*
- *Giddens , Antony (1979), “Central Problems in Social Theory” , London:Macmillan.*
- *Blumer,Herbert (1936-1937),“Social Disorganization and Individual Disorganization” American Journal of Sociology.*
- *Blumer, Herbert “Collective Behavior” στο Robert E.Park , An Outline of Principles of Sociology, New York :Barnes and Noble.*
- *Hannah Arendt “The Origins of Totalitarianism”, Harcourt Brace and Company , Florida , 1973.*
- *Berk, Richard A , Collective Behavior, Dubuque, Iowa: Wm. C. Brown, 1974.*
- *Canetti, Elias (1960), Crowds and Power, Viking Adult. ISBN 0-670-24999-8.*
- *Surowiecki, James, The Wisdom of Crowds ,: Why the Many Are Smarter Than the Few and How Collective Wisdom Shapes Business, Economies, Societies and Nations , 2004.*
- *Tarde, Gabriel , Les lois de l'imitation (1890), La logique sociale (1895), L'Opinion et la foule (1901).*
- *Turner, Ralph and Lewis M. Killian , Collective Behavior 2d ed, Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1972; 3d ed., 1987; 4th ed., 1993.*
- *Adirbin Th.w, « Freudian Theory and the Pattern of Faschist Propaganda » ,στο G.Roheim, Psychoanalysis and the Social Science, III, New York, 1951.*
- *Ian Kershaw στο H.Mommsen , S.Willems , Herrschaftsalltag im Dritten Reich, Dusseldorf , 1989.*
- *Herbert Spencer “The Encyclopedia of Philosophy” London, Collier–Mackmillan Limited 1967.*
- *Alexis de Tocqueville, “OLD REGIME AND THE FRENCH REVOLUTION”,*

Εκδόσεις: *Bantam Doubleday Dell Publishing Group Inc, (1955).*

- *Arendt Hannah, 1969, On Violence, Harcourt Brace, Florida*
- *Hannah Arendt, The Human Condition, Univ. of Chicago Press, 1958*
- *Whyte L., Unconscious before Freud, N. Y., 1960*

ΩΣΤΟΣΟ, ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΘΗΚΑΝ & ΟΙ ΠΑΡΑΚΑΤΩ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ:

- <http://www.livepedia.gr/index.php/>
- http://chouvi.blogspot.com/2007/12/blog-post_31.html
- <http://www.esoterica.gr/forums/topic.asp>
- <http://www.makthes.gr/index>
- <http://news.pathfinder.gr/world/balkans/230502.html>
- http://e-roosters.blogspot.com/2006/01/blog-post_23.html
- <http://1tee-lechain.ilei.sch.gr/act/hrights.htm>
- http://www.tovima.gr/print_article.php
- http://www.ekloges.com.cy/nqcontent.cfm?tt=article&a_id=3440
- <http://www.cyberessays.com/History/99.htm>